

**MEDENÎ SÛRELER BAĞLAMINDA TEŞBİH
SANATI**

Yasin GÖKŞAN

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKÇAKOCA
2023
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Yasin GÖKŞAN

MEDENÎ SÛRELER BAĞLAMINDA TEŞBİH SANATI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKÇAKOCA

ERZURUM – 2023

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Medenî Sûreler Bağlamında Teşbih Sanatı" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

[22/12/2023]

Yasin GÖKŞAN

Aslı Islak İmzalıdır

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKÇAKOCA danışmanlığında, Yasin GÖKŞAN tarafından hazırlanan bu çalışma 22/12/2023 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mustafa KAYA

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKÇAKOCA

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi İsa GÜCEYÜZ

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ.....	1
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	2
III. ARAŞTIRMANIN AMACI	3
IV. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	4
V. ARAŞTIRMA KONUSUNDAKİ LİTERATÜR.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM BELÂGAT VE TEŞBİH

1.1. BELÂGAT	10
1.1.1. Meâni İlmi	12
1.1.2. Bedî‘ İlmi	13
1.1.3. Beyân İlmi	14
1.2. TEŞBİH.....	16
1.2.1. Anlam Açısından Teşbih	16
1.2.2. Belâgat Âlimlerinin Teşbih Hakkındaki Görüşleri	17
1.3. MUALLAKÂT BAĞLAMINDA TEŞBİH İÇERİKLİ ŞİİRLER.....	20
1.4. TEŞBİH EDATLARI	26
1.4.1. Harfler	27
1.4.2. Fiiller	29
1.4.3. İsimler.....	30
1.5. TEŞBİHİN RÜKÜNLERİ	31
1.6. TEŞBİHİN KISIMLARI	32
1.6.1. Teşbih Edatı ve Vech-i şebihin Zikredilip Zikredilmemesine Göre Teşbih Çeşitleri	32
1.6.1.1. Teşbih-i Mürsel	33
1.6.1.2. Teşbih-i Müekked.....	33

1.6.1.3. Teşbih-i Mücmel	34
1.6.1.4. Teşbih-i Mufassal	35
1.6.1.5. Teşbih-i Belîğ	35
1.6.2. Müşebbeh ve Müşebbehin Durumuna Göre Teşbih Çeşitleri	36
1.6.2.1. Teşbih-i Zımnî	36
1.6.2.2. Teşbih-i Maklûb	37
1.6.3. Vech-i şebbehin Çoklu Olmasına ve Durumuna Göre Teşbih Çeşitleri	38
1.6.3.1. Teşbih-i Temsil ve Teşbih-i Gayrı Temsil	38
1.6.3.2. Teşbih-i Karîb-i Mübtezel	39
1.6.3.3. Teşbih-i Ba'id-i Ğarîb	40
1.6.4. Müşebbeh ve Müşebbehün Bihin Çoklu Oluşuna Göre Teşbih Çeşitleri	40
1.6.4.1. Teşbih-i Melfuf	41
1.6.4.2. Teşbih-i Mefruk	41
1.6.4.3. Teşbih-i Tesviye	42
1.6.4.4. Teşbih-i Cem	42
1.6.5. Amacına Göre Teşbih Çeşitleri	42
1.6.5.1. Teşbih-i Makbul	43
1.6.5.2. Teşbih-i Merdud	43
1.7. TEŞBİHİN GAYELERİ	44
1.7.1. Müşebbehin İmkân Dahilinde Olduğunu Göstermek	44
1.7.2. Müşebbehin Durumunu Açıklığa Kavuşturmak	45
1.7.3. Kuvvetlilik, Zayıflık, Artma ve Eksilme Noktasında Müşebbehin Miktarını Açıklamak	46
1.7.4. Müşebbehin Durumunu Kuvvetlendirme	46
1.7.5. Müşebbehi Süsleme ve Onun Durumunu Güzelleştirme	47
1.7.6. Müşebbehi İlginç ve Çekici Kılma	48
1.7.7. Müşebbehi Çirkin Gösterme ve Onu Kötüleme	48
1.8. TEŞBİHİN TEMSİL VE İSTİARE İLE İLİŞKİSİ	50

İKİNCİ BÖLÜM

MEKKÎ-MEDENÎ SÛRELER VE MEDENÎ SÛRELER BAĞLAMINDA

TEŞBİH

2.1. MEKKÎ VE MEDENÎ SÛRELER.....	52
2.2. MEDENÎ SÛRELER BAĞLAMINDA TEŞBİH İÇERİKLİ AYETLER VE	
TAHLİLİ.....	56
2.2.1. Teşbih-i Temsil	56
2.2.2. Teşbih-i Belîğ.....	95
2.2.3. Teşbih-i Mürsel	121
2.2.4. Teşbih-i Maklub	143
SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA	148
ÖZGEÇMİŞ.....	154

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEDENÎ SÛRELER BAĞLAMINDA TEŞBİH SANATI

Yasin GÖKŞAN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKÇAKOCA

2023, 154 sayfa

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKÇAKOCA (Danışman)

Prof. Dr. Mustafa KAYA

Dr. Öğr. Üyesi İsa GÜCEYÜZ

Anlamları içeren mesajlar kimi zaman yalın ve sade bir şekilde dile getirilirken, bazen de vasıtalar aracılığıyla ifade edilmektedir. Bir ifadeyi aktarma vasıtalarından olan teşbih, iki şey arasında ortak yön veya yönler hususunda ilişki kurulmasıyla meydana gelmektedir. İslâm öncesi dönemde insanlar tarafından duygu ve düşünceleri aktarmada kullanılan teşbih, Kur'ân'da da yer edinmiştir.

Kur'ân'da yer alan ilahi buyruklar içerisinde de çeşitli ve farklı yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Yalnızca belâgat sanatlarının varlığından haberdar olunup, ilgili sanatın süslediği mananın açığa çıkarılmaması ve vurgulanmaması temel bir problemdir. Nitekim teşbih sanatında önemli olan husus ilgili teşbihin ayetteki amacının da tespit edilmesiyle birlikte teşbihin tarafları arasındaki münasebet ve ilişkinin belirlenmeye çalışılmasıdır. Bu çalışma, ilgili hususu hedefleyip incelemesi bakımından önem arz etmektedir.

Çalışma, Medenî olarak adlandırılan sûrelerde yer alan teşbihi, benzetme yönlerinin izahı ile birlikte tahlil etme üzerinedir. Tezimizin birinci bölümünde klasik dönemden günümüze kadar süregelen bazı eserler kapsamında ilgili kavramın ne anlama geldiği, tanımı ve içeriği ortaya konulmuş, çalışma konusu edinilen kavramın önemi, gayesi, çeşitlerinin neler olduğu belirlenmiş ve İslâm öncesi ile İslâm devri arasındaki teşbih ilişkisi vurgulanmıştır. İlgili bölümde ayet, hadis ve birtakım şiirler bağlamında aktarılan örneklerle konumuzun uygulamadaki yansıması gösterilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise yaygın görüşe göre kabul edilen Mekkî-Medenî ayrımına göre ortaya çıkan Medenî sûrelerdeki ayetlerde bulunan teşbihler, çeşitlerine göre sınıflandırılan başlıklar içerisinde benzerlik yönleri ve amacı ile birlikte incelenmiştir. Bu minvalde yaygın görüşü esas alan Muhammed İzzet Derveze'nin yapmış olduğu taksim esas alınarak çalışma şekillenmiştir.

Teşbih çeşitlerine göre oluşturduğumuz başlıklar içerisinde ilişki kurulan unsurlar arasındaki anlam örgüsünü ve bağlantısını sağlayan vech-i şebihin öneminden hareketle teşbihin tarafları arasındaki benzetme yönleri tahlil edilerek açıklaması yapılmıştır. Bunu yapmaya çalışırken de Arap dili ve belâgatı ile tefsir alanında büyük çabalar gösteren bazı alimlerin görüşlerinden de istifade edilmiştir.

Belirlenen teşbihler, ayet ve mealleri ile aktarılmış, teşbihe konu olan kısım altı çizilerek belirgin hale getirilmiştir. Akabinde kadim ve modern dönemde yazılmış olan eserler çerçevesinde ilgili teşbihlerin benzerlik yönleri ve amaçları tespit edilip aktarılmıştır.

Teşbih çeşitlerinin belirlenmesinde bazı eserler esas alınmıştır. Bundan dolayı ilgili eserlerin müelliflerinin görüşleri dışında var olabilecek teşbihler tespit edilmemiş ve teşbihler ölçü alınan müelliflerin görüşleri ile sınırlandırılmıştır. Bunun yanı sıra müelliflerin teşbihin çeşidi hususundaki farklı görüşleri de ilgili yerlerde ele alınmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde incelediğimiz teşbihlerden hareketle; tarafların değişmesiyle teşbihteki anlamların da değişeceği, teşbihin yapılma amacına göre manadaki vurgu noktasının farklılaşacağı, bunun yanı sıra benzetme yönlerinin varlığı ve yokluğunun önemi ve etkisiyle ortaya çıkabilecek sonuçlar ve bulgular tespit edilerek aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve belâgatı, Beyân, Medenî Sûre, Temsil, Teşbih, Vech-i Şebih.

ABSTRACT**MASTER THESIS****THE ART OF SIMILE IN THE CONTEXT OF MEDINAN SURAS****Yasin GÖKŞAN****Advisor: Assist. Prof. Dr. Yusuf AKÇAKOCA****2023, 154 pages****Jüri: Assist. Prof. Dr. Yusuf AKÇAKOCA (Advisor)****Prof. Dr. Mustafa KAYA****Assist. Prof. Dr. İsa GÜCEYÜZ**

Messages containing meanings are sometimes expressed in a plain and simple way, and sometimes they are expressed through means. Simile, which is one of the means of conveying an expression, is formed by establishing a relationship between two things in terms of common aspects or aspects. Simile, which was used by people in the pre-Islamic period to convey feelings and thoughts, has also found a place in the Qur'an.

It is seen that various and different methods are used in the divine commands in the Qur'an. It is a basic problem that only the existence of the arts of eloquence is known, but the meaning embellished by the relevant art is not revealed and emphasised. As a matter of fact, what is important in the art of simile is to try to determine the relation and relationship between the parties of the simile by determining the purpose of the related simile in the verse. This study is important in terms of targeting and analysing the relevant issue.

The study is about analysing the simile in the suras called Medinan, together with the explanation of the aspects of simile. In the first part of our thesis, the meaning, definition and content of the related concept within the scope of some works from the classical period to the present day have been put forward, the importance, purpose and types of the concept that is the subject of the study have been determined and the simile relationship between the pre-Islamic and Islamic period has been emphasised. In the relevant section, the reflection of our subject in practice is shown with the examples given in the context of verses, hadiths and some poems.

In the second part of our study, the similes in the verses of the Medinan suras, which emerged according to the Meccan-Medinan distinction accepted according to the widespread opinion, were analysed within the headings classified according to their types, together with their wajh-i shabah (similarity) aspects and purpose. In this respect, the study has been shaped on the basis of the classification made by Muhammad İzzet Derveze, who is based on the widespread opinion.

In the second part of our study, we tried to deal with the simile in the verses of the Medinan suras, which emerged according to the Meccan-Medinan distinction accepted according to the widespread opinion, together with its type and purpose. In this respect, we shaped our study based on the classification made by Muhammad İzzet Derveze. Based on the importance of the wajh-i shabah (similarities), which provides the meaning weave and connection between the related elements, we tried to reveal the analysis, explanation and emphasis of the direction of analogy between the parties of the simile. While trying to do this, we also found it appropriate to benefit from the views of some scholars who made great efforts in the field of Arabic language and rhetoric and Tafsir.

The identified similes are quoted with verses and their meanings, and the part subject to the simile is underlined and made clear. Subsequently, the similarities and purposes of the related similes were determined and conveyed within the framework of the works written in the ancient and modern period.

Some works were taken as basis in determining the types of similes. For this reason, the similes that may exist outside the views of the authors of the relevant works were not identified and the similes were limited to the views of the authors taken as a measure. In addition, the different views of the authors on the type of the simile are also discussed in the relevant places.

In the conclusion part of the study, based on the similes we have analysed; the meanings in the simile will change with the change of the parties, the point of emphasis in the meaning will differ according to the purpose of the simile, as well as the results and findings that may arise with the importance and effect of the presence and absence of the simile aspects are determined and conveyed.

Keywords: Arabic language and rhetoric, Declaration, Medinan Suras, Representation, Simile, Wajh-i shabah.

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: İbn
bk.	: Bakınız
b.y.	: Basım Yeri Yok
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
H.z.	: Hazreti
İFAV.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı yok

ÖNSÖZ

İfadelerin kullanılma şekli ve yöntemi, dile renk ve zevk katan önemli hususlardan biridir. Herhangi bir dilde ifadeler, bazen yalın ve sade şekilde kullanılırken kimi zaman da farklı bir tarzda söylenmektedir.

Arap dili, duygu ve düşüncelerin dile getirilmesinde çeşitli üslup ve yöntemlere sahiptir. Aynı dile sahip olan Kur'ân-ı Kerîm de bu dilin zengin olan ifade tarzlarını içerisinde barındırmaktadır. Bundan dolayı Kur'ân'da muhataplara aktarılan şeyler farklı tarzlarda ifade edilmektedir.

Arap dilinde mevcut olan ve Kur'ân'da da yer alan yöntemlerden biri de teşbihtir. Teşbih, aktarılan bir haberin veya iletilen bir mesajın farklı unsurlar ile ilişki kurulmasıyla meydana gelmektedir. Bir ifade aktarım vasıtası olan teşbih ile verilmek istenen manalar daha açık ve merak uyandırıcı bir şekilde dile getirilmektedir.

Kur'ân'da teşbih yöntemi ile verilmek istenen mesajlarda ön plana çıkan husus; bu yöntemin dışındakilerde de olduğu gibi yine düşünme ve anlamadır. Nitekim teşbihte önemli olan nokta ilişki kurulan unsurlar arasındaki münasebet ve alakanın ne olduğudur. İlgili ayette yapılan teşbihin amacının da tespit edilmesi aynı şekilde ehemmiyet taşımaktadır.

Bu çalışma, Medenî sûreler bağlamında Kur'ân'da yer alan teşbih içerikli ayetlerde benzetmeye konu olan unsurlar arasındaki bağlantı ve ilişkiyi araştırmaya yöneliktir.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde yapılan araştırmanın konusu, problemi, önemi, amacı ve araştırmada istifade edilen kaynaklar ele alınmıştır.

Birinci bölümde, belâgat, meâni, beyân ve bedî' konuları ele alınmış, teşbih kavramı dilbilimcilerin tarifleri çerçevesinde lügavi ve ıstılahi açıdan incelenmiş, ayetler, hadisler ve muâllakat bağlamında teşbih örnekleri verilmiş, edatları, çeşitleri ve amaçlarına değinilmiştir.

İkinci bölümde, Mekkî-Medenî sûre ayırımına değinilerek, çalışmada ele alınacak sûreler tespit edilmiştir. Tespit edilen sûrelerde bulunan ve çeşitlerine göre ayrılan bir taksimat çerçevesinde teşbihlerin tarafları arasındaki münasebet ve ilişkinin ne olabileceği ve yapılma amacı üzerinde durulmuştur.

Sonuç bölümünde ise yapılan araştırma ile ilgili tespitler ve değerlendirmeler ortaya konulmuştur.

Tezin yazımı sürecinde; önerileri, fikirleri, tavsiyeleri ve tecrübeleri ile yol gösteren danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKÇAKOCA'ya, kıymetli hocalarım Prof. Dr. Mustafa KAYA'ya ve Dr. Öğr. Üyesi İsa GÜCEYÜZ'e, her daim bana destek veren ve yanımda duran başta annem olmak üzere aileme, çalışma sürecinde yardımlarını her daim hissettiğim Kocaeli Dini Yüksek İhtisas Merkezi kursiyeri kıymetli kuzenim Mete GEZER'e ve Eskişehir Tepebaşı İlçe Vaizi değerli arkadaşım Uğur AYLAZ'a teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmayı destekleyen Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne de şükranlarımı arz ederim.

Erzurum – 2023

Yasin GÖKŞAN

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ

Arap dili ve belâgatı, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması için gerekli olan ilimlerden biridir. Bu ilim esasen Arap kültürü içerisinde var olan konuşma ve yazı dilinde kullanılan üslupları ve yöntemleri farklı çerçevelerden incelemektedir. Nitekim Allah, kelimini Hz. Peygamber'in doğup büyüdüğü, içerisinde bulunduğu Arap kültüründen bağımsız bir şekilde indirmemiştir. O dönemdeki insanların günlük hayat içerisinde duygu ve düşüncelerini ifade ederken başvurdukları yöntemler Kur'ân-ı Kerim'de de kullanılmıştır.

Arap dili ve belâgatı çok çeşitli konuları içerisine almaktadır. Bu alanda yazılan çalışmalar incelendiğinde konuların birbirine benzediği gözlenmekte ise de bazı farklılıklarla da karşılaşılmaktadır. Belâgat eserlerinde konular meâni, beyân, ve bedî' olmak üzere temel üç ilim içerisinde ele alınmaktadır. Çalışmamızın temelini teşkil eden teşbih konusu ise dil bilimciler tarafından ilmu'l-beyân içerisinde incelenmektedir.

Bir nesne, olgu ya da gerçekte var olan bir durum dile getirilmeye çalışıldığında bunu farklı şekil ve yöntemlerle ifade etmek mümkündür. Teşbih üslubu da bu yöntemlerden biridir. Anlatılmak istenen durumu uzun bir şekilde dile getirmek yerine ya da karşı tarafta daha tesirli olması adına veya başka sebeplerden ötürü teşbih üslubu, insanlar tarafından kullanılan bir ifade aktarım biçimidir.

Türkçe karşılığı benzetme olarak çevrilen teşbih yöntemi birçok dilde var olduğu gibi Arapçada da mevcuttur. İslâm öncesi Cahiliye dönemine ait olan şiirlerde de teşbihin kullanıldığı görülmektedir. Şiirleriyle belâgat inceliklerinden haberdar olan Arap toplumuna Kur'ân-ı Kerim de belâgatin bir kullanım türü olan teşbih sanatıyla hitap etmiştir.

Muhatap, teşbih sanatıyla ilişki kurulan unsurlar hakkında derin ve ayrıntılı düşünmeye sevk edilmektedir. Teşbihin tarafları arasındaki ilişkiyi, benzerlik yönlerini ve teşbihin yapılma amacının manaya uygunluğunu ortaya çıkarmanın yerine ilgili ayette yalnızca teşbih olduğunu ve bu teşbihin çeşidini ifade etmekle yetinmek ilahi kelamın anlaşılmasının önüne geçen problemlerden biridir. Nitekim anlaşılması istenen esas şey

aktarılan mesaj ve haberdır. Bunların aktarılma biçimini amacın önüne geçirmek ise temel bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Benzerlik bağlantısı kurulan unsurlar arasındaki ilişki ve alaka, verilmek istenen mesajın anlaşılmasında büyük bir öneme sahiptir. İlgili unsurlar arasındaki münasebetin ortaya çıkarılamaması ve belirlenememesi halinde aktarılan haber içerisinde hedeflenen amacın muhatap açısından bir karşılığı ve manası kalmamaktadır. Bu durum Kur'ân'ın düşünülmesi ve anlaşılması için var olduğu ilkesine aykırıdır.

Çalışmamızın konusu yaygın görüşe göre kabul edilen ve Muhammed İzzet Derveze'nin de benimseyerek tasnif ettiği Mekkî-Medenî ayrımına göre Medenî sûreler içerisinde yer alan ayetlerdeki teşbihlerin tarafları arasındaki münasebeti ve bağlantıyı açıklama esası üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla bu tasnife göre Mekkî olan sûreler araştırma alanının dışında tutulmuştur.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Kur'ân'ın mana yüklü hitabı ve edebi sanatlarla donanmış üslubu biz muhataplarının her zaman dikkatini çekmiştir. Bunun neticesi olarak asırlardır Kur'ân'ın belâgat ve fesâhat yönü üzerine ciddi ve yoğun uğraşlar sergilenmektedir. Bunun temel hedefi ise edebi sanatın manaya tesiriyle birlikte Allah'ın kelamını doğru ve esas murada uygun bir şekilde anlamaya çalışma gayretidir.

Kur'ân-ı Kerim'in içerisinde yer alan belâgat sanatlarının iç içe olması ve bir bütün halinde yer alması ona eşsiz bir ihtişam katmaktadır. Bu belâgat sanatlarından yoksun bir şekilde okumaya ve anlamaya çalışmak ise bazı noksanlıklar doğurabilmektedir.

Çalışma, teşbihte gerekli olanın ve bizim de hedeflemiş olduğumuz benzetme yönlerinin izah edilmesi problemini daha detaylı, yoğun ve kapsamlı olarak incelenmesi bakımından önemlidir. Çalışmanın önemli olan taraflarından bir diğeri ise teşbihte belli bir konu veya yalnızca bir çeşidi ele alma yerine önemli olanın vech-i şebih olduğunu daha fazla ve net bir şekilde ön plana çıkarmaya çalışmaktır. Nitekim çalışma içerisinde ele alıp incelemeye çalıştığımız problem, teşbihte ortaya konulması gereken zaruri bir durumdur.

Kur'ân'da genel kabule göre Medenî olarak adlandırılan sûrelerde yer alan teşbih içerikli ayetlerin tespit edilmesi, esas alacağımız kaynaklar doğrultusunda bunların toplamının ne kadar olduğu, ayetteki teşbihin amacı ile birlikte vech-i şebihin (benzetme yönü) tahlili ve incelenmesi ile unsurlar arasındaki ilişkinin ortaya konulması bu çalışmanın önemli noktaları içerisinde yer almaktadır.

Bu çalışmamızın eğitim-öğretim faaliyetlerinde ilgili konu hakkında tespit edilmiş ayetlere ulaşmada kolaylık sağlaması, bu yöntem ile nazil olan ayetlerin belirli bir kısmının toplu bir şekilde okuyuculara aktarılması ve benzetme yönleri ile benzetme unsurları arasında bulunan anlam ilişkisinin tespit edilmesiyle alana katkı sağlayıp teşbih konusu ile ilgili çalışmalara kaynaklık edeceği düşüncesindeyiz.

III. ARAŞTIRMANIN AMACI

Kur'ân-ı Kerim, ilk muhatap kitlesinin anlayabileceği ve rahatlıkla kavrayabileceği bir dil üzerine inmiştir. Hitap edilen bu insanlar, Kur'ân-ı Kerim inmeden önce gündelik yaşamları içerisinde iletişim kurmada, düşüncelerini dile getirmede, kelamı farklı şekillerde ifade etme yöntemleri kullanmaktaydı. Diğer birçok kültür ve dilde var olan bu yöntemlerden biri de teşbihtir.

Teşbih, Cahiliye ile İslâm dönemi arasındaki ortak noktalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın birinci bölümü içerisinde teşbihin ifade ettiği anlam ve çeşitleri, cahiliye dönemine ait teşbih içerikli şiirler, Kur'ân ayetleri ve hadisler bağlamında verilecek örneklerle izah edilecektir.

Benzetme sanatı ile aralarında bağlantı kurulan unsurların hangi açılardan birbiriyle ilişkili olduğu önemlidir. Bir tarafın, diğer bir tarafa benzetildiğini dile getirip iki taraf arasındaki alaka ve münasebeti vurgulamak teşbihteki en önemli gayelerin başında gelmektedir. İlgili teşbihin yapılma amacının da muhataplara belirtilmesi, aktarılan haberin önemini yansıtan bir diğer husustur.

Bununla beraber çalışmamızın amacı Medenî sûreler içinde yer alan teşbihlerin, çeşitlerine göre aktarılacak bir tasnif içerisinde ilgili ayette kullanılma amacının ne olabileceğini belirleme ve tarafları arasında ortaya çıkan anlam ilişkisine vurgu yapmaktır. Nitekim teşbihin tarafları arasındaki münasebet ve bağlantı ortaya

çıkarılmadan ayetlerde verilmek istenen mesajın okuyucuya net bir şekilde ulaşması olanaksızdır.

IV. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamız Medenî sûrelerde yer alan ayetlerdeki teşbihi tespit etme üzerine kurulduğu için kaynaklarımız ağırlıklı olarak Arap dili ve belâgatı alanında yazılmış eserler olmakla birlikte lügat ve tefsir kitaplarını da içermektedir.

Belâgat, beyân, meânî, bedî' ve teşbih kavramlarının sözlük ve terim anlamlarını tespit ve değerlendirme adına Halîl b. Ahmed'in (ö. 175/791) *Kitâbü'l-'Ayn*'ı, Câhiz'in (ö. 255/869) *el-Beyân ve't-Tebyîn*'i, İbn Düreyd'in (ö. 321/933) *Cemheretü'l-Luğa*'sı, Ezherî'nin (ö. 370/980) *Tehzîbü'l-Luğa*'sı, Cevherî'nin (ö. 400/1009) *es-Sihâh Tâcü'l-Lüğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*'si, Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*'ı, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-'Arab*'ı, Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) *el-Kâmûsü'l-Muhît*'i temel kaynaklarımız arasında yer almıştır.

Medenî sûreleri aktarma amacıyla Mekkî-Medenî ayırımına değinmek için Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*'ı, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*'ı, Zürkânî'nin (ö. 1367/1948) *Menâhilü'l-'İrfân*'ı, Muhammed İzzet Derveze'nin (ö. 1404/1984) *et-Tefsîru'l-Hadîs*'i, Mennâ' Halîl el-Kattân'ın (ö. 1420/1999) *Mebâhis fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*'ı ve Nûreddîn İtr'in (ö. 1442/2020) *'Ulûmu'l-Kur'âni'l-kerim*'i esas alınmıştır.

Teşbih kavramı geniş bir perspektifte ele alınarak Arap Dili tarihinde kadim dönemden modern döneme kadar gelen bazı müelliflerin bakış açısına göre ele alınmıştır. Bu doğrultuda Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) *el-Kitâb*'ı, Müberred'in (ö. 286/900) *el-Kâmil* adlı eseri, Ebû Hilâl el-Askerî'nin (ö. 400/1009) *Kitâbu's-sinâ'ateyn*'i, İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin (ö. 456/1064) *el-'Umde fî mehâsini's-şi'r ve âdâbih* adlı eseri, Ebû Ya'kub es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-'ulûm*'u, Kazvîni'nin (ö. 739/1338) *Telhîsu'l-miftâh* ve *el-İzâh* adlı eserleri, Seyyid Şerif el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413) *et-Ta'rîfât*'ı, Ahmed el-Hâşimi'nin (ö. 1362/1943) *Cevâhiru'l-belâğa*'sı, Mustafa el-Merâğî'nin (ö.1371/1952) *'Ulûmu'l-belâğa*'sı, Hasan Habenneke el-Meydânî'nin (ö. 1978) *el-*

Belâgatu'l-'Arabiyye'si, Ali el-Cârim (ö. 1949) ve Mustafa Emin'in (ö. 1997) ve *el-Belâgatu'l-Vâdiha'sı* gibi eserler çalışmamıza kaynaklık etmiştir.

Cahiliye dönemi şiirlerinde Teşbih sanatının kullanımını tespit etmede Zevzenî'nin (ö. 486/1093) *Şerhu Mu'allakâti's-Seb'a* isimli eseri esas alınmıştır.

Teşbihin edatları, çeşitleri, gayeleri ve bunlar ile ilgili örnekler için Ahmed el-Hâşimi'nin *Cevâhiru'l-belâğa'sı*, Mustafa el-Merâği'nin (ö.1371/1952) *'Ulûmu'l-belâğa'sı*, Abdülaziz 'Atîk'in (ö. 1396/1976) *İlmu'l-beyân'ı*, Hasan Habenneke el-Meydâni'nin *el-Belâgatu'l-'Arabiyye'si*, Ali el-Cârim ve Mustafa Emin'nin *el-Belâgatu'l-vâdiha'sı*, gibi eserlerden istifade edilmiştir. Bu eserlerin yanı sıra ayetlerdeki teşbihleri ilk ele alma özelliği ile bilinen İbn Nâkıyâ'nın (ö. 485/1092) *el-Cümân fî Teşbihâti'l-Kur'ân* adlı eserini de konumuz ile ilgili olan kısım çerçevesinde ele alınmıştır.

Tezimizin ana gövdesini oluşturan Medenî sûreler içerisindeki ayetlerde yer alan teşbihi tespit etmek için Muhyiddin ed-Dervîş'in (ö. 1403/1982) *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuh*, Mahmud Sâfi'nin (ö. 1405/1985) *el-Cedvel fî İ'râbil'l-Kur'ân*, Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin (ö. 1442/2021) *Safvetü't-Tefâsîr* gibi modern dönemde yazılmış eserler esas alınacaktır. Ayetlerde tespit edilen bu teşbih sanatının benzetme yönleri ile anlama yansımalarını değerlendirmek için Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf'ı*, İbn 'Atıyye el-Endelüsî'nin (ö. 541/1147) *el-Muharrerü'l-Vecîz'i*, Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin (ö. 745/1344) *el-Bahrü'l-Muhî't'i*, Ebüssuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) *İrşâdü'l-Akli's-Selim'i*, Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) *Fethü'l-Kadîr'i*, Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) *Rûhu'l-Meânî'si*, Mustafa el-Merâği'nin *Tefsîru'l-Merâği'si*, İbn Âşur'un (ö. 1393/1973) *et-Tahrîr ve't-Tenvîr'i*, Muhammed İzzet Derveze'nin (ö. 1404/1984) *et-Tefsîru'l-Hadis'i*, Ebû Bekir el-Cezâiri'nin (ö. 1439/2018) *Eyseru't-Tefâsîr'i* gibi hem kadim hem de modern döneme ait tefsir kitapları üzerinde çalışılmıştır.

Teşbih içerikli ayetlerin ve ilgili ayetlerdeki teşbih çeşitlerinin tespiti Muhyiddin ed-Dervîş'in *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuh*, Mahmud Sâfi'nin *el-Cedvel fî İ'râbil'l-Kur'ân'ı*, Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Safvetü't-Tefâsîr'i* üzerinden ele alınmıştır. Her üç müellifin kendi eserlerini oluştururken Belâgat ilmini ayrı bir başlıkta ele almaları, bu ilmin içerisine giren konuları ilgili başlık altında eserlerinin özel bir kısmında değerlendirmeleri bu şekilde bir yol izlememizin en önemli nedenlerindedir.

Bu eserlere başvurmamızın bir diğer önemli nedeni de çalışmamızda teşbih özelliğine sahip olan ayetlerin çeşitleri ile beraber aktarılmasından dolayıdır. İlgili eserler herhangi bir ayette yer alan teşbihi ifade etmekle yetinmeyip, aynı zamanda onun çeşidinin de ne olabileceğini detaylı bir şekilde belirtmektedir. Teşbih konusu ile ilgili kısımları tertip ve tasnif etme açısından daha kullanışlı, teşbihlerin çeşitlerine ulaşmamız hususunda daha net ve toplu bir bilgi vermesi ve elde edilmeye çalışılan bilgiye ulaşmada daha fazla kolaylık sağlamasından dolayı bu eserler üzerinden teşbih ve çeşitlerini belirlemeyi uygun gördük.

Nitekim teşbih içerikli ayetlerdeki anlam inceliklerine başvurmada yararlanılan tefsir kaynaklarının bu şekildeki bir tasniften yoksun olmaları ve çeşitli ilimlerin konuları ile iç içe yer almasından ötürü ilgili teşbihlere ve çeşitlerine ulaşmada birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu eserlerin genelinde teşbih çeşitlerinin bazıları bulunup bazılarının bulunmaması, ağırlıklı olarak ilgili teşbihin ayetteki anlam inceliğine vurgu yapıp teşbih çeşitlerine girilmemesi de çalışmada bu üç eser üzerinden teşbih ve çeşitlerinin belirlenmesinin nedenlerindendir.

Teşbih içerikli ayetlerin tespiti ve çeşidinde esas aldığımız müellifler arasında ortaya çıkan farklılıklara ise “Teşbihin Tahlili” adlı başlık içerisinde değinilecektir.

Son olarak çalışmamızın içeriği ile ilgili olan unsurlar ile alakalı olarak Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi’nden de istifade etmeye çalıştık.

V. ARAŞTIRMA KONUSUNDAKİ LİTERATÜR

Arap dili ve belâgatı alanındaki eserlerde teşbih konusu ile ilgili önemli bilgiler verilmektedir. Bu kısımda araştırma konusu olan alanda yazılmış, bu konunun incelenmesinde genellikle başvurulmuş temel kaynaklar ve ülkemizde teşbih konusu ile ilgili yapılmış, ulaşılan akademik çalışmalar ifade edilerek bu alanda oluşturulmuş literatür hakkında bilgi verilecektir.

Teşbihin sistematik olarak tanımını yapmasa da bu konudaki çeşitli örnekler, Sîbeveyhi’nin *el-Kitâb* adlı eserinde görülmektedir.¹ Bu husus ile ilgili bilgileri zikredenler arasında Câhiz de anılmaktadır. Câhiz, eserinde net ifadeli bir tanım

¹ Ebû Bişr ‘Amr b. ‘Osmân b. Kanber el-Hârîşî Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu’l-Hâncî, Kahire 1408/1988, II, 28-29.

yapmamakla beraber teşbih konusunu “insanın, ay, güneş ve bunlar gibi şeylere benzetilmesi”, “atın, içinde köpeğin olmadığı hayvan çeşitlerine benzetilmesi”, “insan ağzının, farenin ağzına benzetilmesi”, “atın, çekirgeye benzetilmesi” gibi açmış olduğu başlıklar içerisinde aktarıp işlediği örnek şiirler çerçevesinde incelemektedir.²

Teşbih konusunu inceleyenler içerisinde ünlü Arap dili alimi Müberred’i de görmek mümkündür. Ancak onu farklı kılan durum, müstakil anlamda bir tanım yapmamakla beraber *el-Kâmil* adlı eserinde bu konuyu özel bir başlık altında incelemesi ve konuyu çok geniş ve çeşitli örnekler bağlamında ele almasıdır. Kendisi teşbih konusunun başında, teşbih ile Arapların ve bazı muhaddislerin uğraştığını ve en uygun teşbih anlamına gelen teşbih-i musîbe ulaşmaya çalıştıklarını aktarmaktadır. Bu nedenlerden dolayı Müberred, teşbih konusunu detaylı olarak ele alıp inceleyen ilk kişi olarak takdim edilmektedir.³

Müberred, teşbihin bir sınırı olduğunu, çünkü eşyaların birtakım açılardan birbirine benzeyip bazı açılardan ise farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Müberred, Arapların teşbihi dört kısma ayırdığını bunların teşbih-i müfrit, teşbih-i musîb, teşbih-i mukârib ve teşbih-i ba‘idden oluştuğunu belirtmektedir. Genellikle Teşbihi “muhaddisler” olarak adlandırdığı kişiler, İmruülkays, Beşşâr b. Bürd, Zürrümme, Müslim b. Velid ve bunların dışındaki bazı şairlerin şiirleri üzerinden inceleme konusu edinmiştir.⁴

Bu müelliflerin eserleri dışında teşbih konusunda yararlanılan kaynaklar arasında şunlar zikredilmektedir:

Ebû Hilâl el-Askerî’nin “*Kitâbu’s-Sinâ’ateyn*”, İbn Reşîk el-Kayrevânî’nin “*el-Umde’si*”, Abdülkâhir el-Cürcânî’nin “*Esrârü’l-Belâga’sı*”, bu eseri dayanak alıp düzeltme ve eklemelerde bulunan Fahreddin er-Râzi’nin (ö. 606/1210) “*Nihâyetü’l-Îcâz*” ve Ebu Yakup es-Sekkâki’nin “*Miftâhu’l-‘Ulûm*” adlı eserleri, *Miftâhu’l-‘Ulûm* adlı eserin üçüncü bölümünün ihtisarı olarak Hatip el-Kazvîni tarafından hazırlanan “*Telhîsu’l-Miftâh*” ve bu eserin şerhi olan “*el-Îzâh*” adlı eseri yararlanılan kaynaklar arasındadır.

² Ebû ‘Osmân ‘Amr b. Bahr b. Maḥbûb Câḥiz, *Kitâbu’l-Hayevân*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1424, I, 69, 138-139, 179, II, 339, 364; vd.

³ Ebû’l-‘Abbâs Muḥammed b. Yezîd el-Ezdî el-Muberred, *el-Kâmil fi’l-Luḡa ve’l-Edeb*, thk. Muḥammed Ebû’l-Faḍl İbrâhîm, Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, Kahire 1417/1997, III, 25-114; İsmail Durmuş, “Müberred”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XL, 553.

⁴ Muberred, *el-Kâmil fi’l-Luḡa ve’l-Edeb*, III, 25,36,84,95,100,109; vd.

İbn Nâkıyâ'ya ait olup Kur'ân'daki teşbihler hakkında yapılan ilk çalışma özelliğine sahip olan ve 226 ayetin şiirler ile birlikte ele alındığı “*el-Cümân fî teşbihâtı'l-Kur'ân*” adlı eser de bu alandaki özgün çalışmalardan biridir.⁵

Bu eserlerin dışında Ahmed el-Haşimi'nin “*Cevâhiru'l-Belâğa'sı*”, Abdülaziz 'Atik'in “*İlmu'l-Beyân*” adlı eseri, Mustafa el-Merâği'nin “*Ulumu'l-Belâğa'sı*”, Habenneke el-Meydânî'nin “*el-Belâgatu'l-'Arabiyye'si*”, Mustafa Emin ve Ali el-Cârim'in “*Belâgatu'l-Vâdıha*” adlı çalışması da günümüzde bu alanda hazırlanan eserlere ve çalışmalara kaynaklık etmektedir.

Türk Dünyasında ise teşbih konusunun içeriğinde olduğu ya da onunla ilgili müstakil olan hem kitap türünde hem de akademik alanda çalışmalar mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır:

Şadi Eren, “*Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*”, Hikmet Akdemir, “*Belâğat Terimleri Sözlüğü*”, Hikmet Akdemir “*Belagat Beyân-Meâni-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı*”, Ali Bulut “*Belagat-Meâni-Beyân-Bedî'*”, “*Belagat-i Müyessera*”, “*Belagat Terimleri Sözlüğü*”, İsmail Durmuş, “*Cahiliye Şiirinde ve Kur'ân'da Teşbih*”, (Doktora Tezi); Salih Zafer Kızıklı, “*Arap Belâgatinde Teşbih ve Mecaz*”, (Yüksek Lisans Tezi); Ömer Dilek, “*Kur'ân'da İkili ve Çoklu Temsili Teşbihler*”, (Yüksek Lisans Tezi); Ayşe Yıldız, “*Arap Dilinde Temsili Teşbih ve Kur'ân'dan Bazı Örneklerin İncelenmesi*”, (Yüksek Lisans Tezi); Ferhan Genç, “*Kur'ân'da Münafıklarla İlgili Temsil ve Teşbihler*”, (Yüksek Lisans Tezi); Hasan Sevim, “*Kur'ân'da Kâfirlerle İlgili Teşbih ve Temsiller*”, (Yüksek Lisans Tezi); Sara Çınar, “*Arap Dili ve Belâgatında Teşbih*”, (Yüksek Lisans Tezi).

Teşbih konusu ile ilgili akademik alanda yapılmış çalışmalar incelendiğinde, teşbihin Kur'ân'ın mucizevi yönlerinden biri olduğunu ortaya koymak için bazı konu başlıkları altında incelendiği; teşbih konusunun çeşitleri ve amaçları ile tanıtıldığı; Kur'ân ve Cahiliye dönemi bağlamında teşbih konusunun ele alındığı; belli bir konu bağlamında teşbih içerikli ayetlerin diğer ayetler ve müfessirlerin görüşleri ile tefsir edildiği; temsili teşbihleri oluşturan tarafların ve bu taraflar içindeki cüzlerin bazı yöntemler vasıtasıyla ele alıp incelendiği; yine teşbihi temsillerin bazı mealler kapsamındaki çevirilerde Arap

⁵ İsmail Durmuş, “Teşbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2011, XL, 553-555; Zülfikar Tüccar, “İbn Nâkıyâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, XX, 225.

dilinin edebi üslubunu yansıtır yansıtmadığı gibi konuların ele alındığı gözlemlenmektedir.

Teşbih konusu ile ilgili yapılmış çalışmaların her biri incelemiş oldukları problemler doğrultusunda faydalı ve konunun aydınlatılması açısından yararlıdır. Biz ise çalışmamızda, teşbihin, aktarılmak istenen manalar için bir araç ve vasıta olduğundan hareketle benzerlik ilişkisi kurulan unsurlar arasındaki bağlantı yönlerini tespit etmeyi ve belirlenen bağlantı noktaları ile teşbihin tarafları arasında ortaya çıkan manayı yansıtmayı hedefledik.

Teşbih konusundaki yapılmış çalışmalar içerisinde çalışmaların konuları bağlamında benzetme yönlerine yer yer veya nadiren değinilmekle birlikte, teşbihin her bir çeşidinde önemli olan hususun taraflar arasındaki vech-i şebihin belirlenmesi olup bu durumun daha kapsamlı ve yoğun bir şekilde incelenmesinin gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Bunu ise teşbihin bir çeşidini ele almak yerine, genel olarak teşbih içerisine dahil olan bütün çeşitler ile göstermenin daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

BELÂGAT VE TEŞBİH

Çalışmanın bu bölümü teşbih kavramı ile beraber bu kavramın bağlı olduğu belâgat ve üç ana ilmi olan beyân, meâni, bedî‘ kavramlarının izahı üzerinedir. Lügat ve ıstılah açısından ifade edilecek bu kavramlar Arap dili ve belâgatı alanındaki dil bilimcilerin açıklamaları üzerinden ele alınacaktır.

Bu bilgilerin devamında teşbih kavramının tarifi de aynı doğrultuda dil bilimcilerin açıklamaları üzerine aktarılacaktır. Bunun yanı sıra belâgatın zirve yaptığı Cahiliye dönemi şiirlerinde teşbih sanatının varlığı örneklerle ele alınacak ve akabinde teşbihin edatları, çeşitleri ve amaçları incelenecektir.

1.1. BELÂGAT

Belâgat kelimesi sözlükte بَلَّغَ sülasi fiiline bağlı olarak türetilen bir mastardır. Lügat itibariyle “bir şeye ulaşmak, son noktaya varmak, olgunluk çağına ermek” gibi anlamlarla ilişkili olduğu ifade edilmektedir.⁶ Sülasi mücerred fiillerin beşinci babından gelmesi ve mastarında meydana gelen değişiklikten dolayı bu gibi anlamlar ile ilişkili olmadığını dile getirenler de vardır.⁷ Açık ve anlaşılır bir lisan ile konuşan kişinin kendisiyle istediği şeye ulaşması anlamında kullanıldığı belirtilmektedir.⁸

Başka tanımlarda belâgatın kısaca fesâhat olduğunu ifade edenler de vardır.⁹ Sülasi mücerred fiillerin beşinci babından gelen فَصَّح fiilinin mastarı olan fesâhat kelimesi hakkında lügat itibariyle “açık seçik olma” ifadesi yer almaktadır. Kelimenin türevleri ile

⁶ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-‘Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâ’î, Mektebetu’l-Hilâl, Beyrut 1988, IV, 421; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk. Muhammed ‘Avd Mir‘ab, Beyrut Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-‘Arabî, 2001, VIII, 135; İbn Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyîsi’l-luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, Dâru’l-Fikr, 1399, I, 301; Hikmet Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir 1999, 9; Ali Bulut, *Belâgat, Meânî-Beyân-Bedî*, İFAV, İstanbul 2019, 48; Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, İstanbul İFAV, 2018, 28; Nusretin Bolelli, *Belâgat Tarihi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2018, 15.

⁷ Hulusi Kılıç, “Belâgat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, V, 380.

⁸ İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyîsi’l-luğa*, I, 302.

⁹ Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), VIII/420.

ilgili ortaya konulan ifadelerden anlaşılan ise sözün akıcı, etkileyici olması ve söz söyleyenin akıcı ve anlaşılır bir dile sahip olmasıdır. Lügatlerde ağırlıklı kullanılan ifadeler bunlardır.¹⁰ Buradan hareketle belâgat, sözün açık ve fasih olması anlamına gelmektedir.

Kelimenin ıstılah açısından manası hakkında yapılan açıklamalar ise birtakım farklılıklar içermektedir. Nitekim Râgıp el-İsfahânî belâgat kelimesinin terim anlamı hakkında iki tanımın yapıldığını ifade etmektedir. Birinci tanıma göre Belâgat: Kendisinde üç vasfın bir araya getirilmesiyle kelimanın bizatihi etkileyici ve tesirli olmasıdır. Bu üç vasf ise kelimanın lügatte yer alan karşılığını ifade etmesi, kendisiyle kastedilen manayı içermesi ve haddizatında doğru olması yani mukteza-i hale uygun olması.

İkinci tanım: Konuşan ve muhatap itibariyle kelimanın tesirli olmasıdır. Bu ise sözü söyleyen kimsenin bir ifadeyi ve manayı kastedip, kendisine söz söylenen kimsenin kabul edip onaylayacağı bir yolla bu sözü karşı tarafa iletmesidir.¹¹

Belâgat kelimesini terim anlamı açısından ele alan bir diğer dil bilimci de Câhiz'dir. Câhiz, bu kelimenin tanımı hakkında birden fazla Arap ve Hintli müellifin tanımlarını aktarmakta, akabinde ise seçip kayda geçirmiş olduğu tanımların en güzelini şu şekilde ifade etmektedir: “Belâgat, lafız ile mananın güzellikte birbiriyle yarışmasıdır. Lafız kulağa, mana da kalbe aynı anda ulaşmadıkça hiçbir kelam belâgat ismini hak etmez.”¹²

Seyyid Şerif Cürcânî ise mütekellimde belâgat ve kelimada belâgat olmak üzere iki türlü tarif yapmaktadır. Mütekellimde belâgatı, etkileyici bir kelimayı bir araya getirip oluşturabilme kudretine sahip olunan meleke olarak tanımlarken, kelimada belâgatı ise kelimanın fasih olmasıyla beraber özel bir yolla konuşmaya sevk eden bir duruma uygunluğu şeklinde ifade etmektedir.¹³

¹⁰ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, III, 121; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*, ed. Ahmed Abdulğafur Attar, Dâru'l-İlmi Li'l-Melayîn, Beyrut 1407, I, 391; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, II, 544; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdî, *el-Ğamûsü'l-Muhtâ*, thk. Muhammed Naim el-Arkususî, Muessetu'r-Risale, Beyrut 1426, 234.

¹¹ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıp el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-'Kur'ân*, ed. Safvan Adnan ed-Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1412, 145.

¹² Ebü 'Osmân 'Amr b. Bahr b. Maḥbûb Cāhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut 1423/2002, I, 113.

¹³ Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muḥammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, thk. Heyet, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1403/1983, 46.

Modern dönem dilcilerinden Ali el-Cârim ve Mustafa Emin daha kapsayıcı bir tanım ile belâgatı “Her bir kelamın mukteza-i hale ve hitap edilen şahıslara uygun olmasıyla beraber kişinin nefsinde büyüleyici bir etkisi olan sahih ve fasih bir ibareyle açıklayıcı olarak yüce manayı ifade etmektir.”¹⁴ şeklinde açıklamışlardır.

Bu tanımlardan hareketle, kelamın kişinin durumuna ve sözün söylendiği şartlara uygun olarak karşı tarafta etki bırakacak açık ve akıcı bir tarzda söylenmesine belâgat denmektedir.¹⁵ Bir ilim olarak belâgat ise, kelimayı ifade etmenin kural ve kaidelerini ele alan, meâni, beyân ve bedî‘ gibi alt dalları bulunan bir ilimdir.¹⁶

Belâgat ilmi meâni, beyân ve bedî‘ şeklinde bir sıralamaya sahip olmakla birlikte çalışma, beyân ilminin bir konusu olan teşbih üzerine olduğu için bu ilimleri tanıtırken meâni, bedî‘, beyân olarak sıralama takip ettik.

1.1.1. Meâni İlmi

Meâni, “kastedilen şeyler” anlamında mâ‘nâ kelimesinin çoğulu olan bir isimdir. Belâgat ilminin alt ana dallarından biri olan ilmu’l-meâni, sözü uygun bir tarzda, yerinde söyleme sanatı olup, kelamın mukteza-i hale uygun olmasına dair kuralları inceleyen ilimdir.¹⁷ Lafız ve mana arasındaki fazla ve eksik olma durumunun önemiyle birlikte, sözün özel bir tarzda söylenmesini gerektiren durumuna binâen de kelamın üslubu farklılaşır.¹⁸

Meâni ilminin kurucusu *Delâ’ilü’l-i‘câz* adlı eseriyle Abdülkâhir el-Cürcânî olarak kabul edilmektedir. Nahiv ilmi ile mantık ilminin ağırlıklı olarak yer aldığı bu eseri Fahreddin er-Râzi *Nihâyetü’l-îcâz fî dirâyeti’l-i‘câz* adlı eseri ile ihtisar etmiş, ondan sonra gelen ve belâgat ilmini üç alt başlık halinde sistemli hale getiren Sekkâki, Râzi’nin

¹⁴ Ali el-Cârim-Mustafa Emin, *el-Belâğatu’l-vâdîha*, Dâru’ş-Şifâ, İstanbul 2020, 28.

¹⁵ Kılıç, “Belâgat”, V, 380; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, 9; Bulut, *Belâgat, Meâni-Beyân-Bedî*, 48; Bulut, *Belâgat-i Müyesserâ*, 28; Bolelli, *Belâgat Tarihi*, 16.

¹⁶ Kılıç, “Belâgat”, V, 381.

¹⁷ Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, 227; İsmail Durmuş, “Meânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara TDV Yayınları, 2003, XXVII, 204-205; Bulut, *Belâgat, Meâni-Beyân-Bedî*, 55; Bulut, *Belâgat-i Müyesserâ*, 33; Bolelli, *Belâgat Tarihi*, 17.

¹⁸ Güceyüz, İsa, *Belâgat Literatürünün Târihi Seyri*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2015, 10.

bu eserinden hareketle ortaya koyduğu *Miftâhu'l-'ulûm* adlı eseri ile müstakil bir başlık halinde meâni ilmini ele almıştır.¹⁹

Sekkâki eserinde meâni hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Meâni, mukteza-i hale uygun bir şekilde kelimayı ortaya koymada hatadan sakınmak için kelimayı oluşturan terkiplerin özelliklerini, onlara vakıf olmayla beraber incelemektir.”²⁰ Sekkâki’nin yapmış olduğu meâni tanımında dikkat çeken hususlardan biri ise, sözü muhataba ve duruma göre söylerken hata yapmaktan kaçınarak bunun dile getirmektir.

Meâni ilminin konuları hakkında verilen bilgilerde içerik noktasında kısmi farklılıkların bulunmasıyla beraber²¹ temel olarak haberi ve inşâi kelimadan müteşekkil olup, inşâi kelam da talebi ve gayrı talebi olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Talebi kelam içeriğinde emir, nehiy, istifham, temenni, nida gibi unsurlardan oluşurken, gayrı talebi kelam ise te‘accüp, medh, zem, kasem, recâ fiilleri, akid sigalarından oluşan edatlarla kurulmaktadır. Kelamın bu iki çeşidinden sonra meâni ilminin içeriğinde kasr, fasl ve vasl, icaz, itnab ve müsavat yer almaktadır.²² Kazvîni ise bu ilmi sekiz kısma ayırarak bunların haberi cümlelerin durumları, müsnedün ileyhin durumu, müsnedin durumu, fiilin müteallikât durumu, kasr, inşa, fasl ve vasl, icaz, itnab ve müsavaat olduğunu ifade etmektedir.²³

1.1.2. Bedî‘ İlmi

Belâgat ilminin bir diğer alt dalı olan bedî‘ (بديع), fiilin فَعِيل ve مفعول vezninde mübalağa ismi faili veya ismi mef‘ulü olarak gelip²⁴ sözlük anlamı itibariyle eşsiz yaratan, benzersiz yaratılmış, icat edilmiş olan manalarına gelmektedir.²⁵ Terim olarak

¹⁹ Durmuş, “Meânî”, XXVII, 204-205.

²⁰ Ebû Ya‘kûb Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. ‘Alî es-Sekkâkî el-Harzemî el-Hanefî es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1407/1987, 161.

²¹ Durmuş, “Meânî”, XXVII, 204-205; Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Belâgat İlmi ve Kur‘ân”, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(1), 2015, 25; Ahmet Coşkun, “Kur‘ân-ı Kerim’in Anlaşılmasında Belâgatın Önemi”, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5 (1988), 185.

²² el-Cârim-Emin, *el-Belâgatü'l-vâdiha*, 265-473.

²³ Ebû'l-Me‘âlî Muhammed b. ‘Abdurrahman el-Kazvîni, *et-Telhis fi 'Ulumi'l-Belâğa*, ed. Abdurrahman el-Berkûkî, Dâru'l-Fikri'l-'Arabi, 1904, 37-38.

²⁴ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, II/143; İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyisi'l-luğa*, I/209; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, VIII/6-7; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhtâ*, 702.

²⁵ Hâil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, II, 54; Cevherî, *es-Sıhah Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*, III, 1183; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, VIII, 6; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhtâ*, 702; Ahmed b. İbrahim b. Mustafa

uygunluğun gözetilmesi ve delaletin açık olmasıyla kelamı güzelleştirme yollarının kendisiyle bilindiği bir ilimdir.²⁶ Yapılan başka bir tanıma göre ise bedî‘ ilmi, lafız veya mananın eşsiz üsluplarla, edebi sanatlarla güzelleştirilmesi ve bu husustaki kaide ve kuralları içeren ilimdir.²⁷

Bedî‘ ilminden ilk olarak bahseden kişinin Câhiz olduğu, ancak sistemleştirip konularını ortaya koyan ve temel prensiplerini ifade eden kişinin şair İbnü’l-Mu‘tez olduğu belirtilmektedir.²⁸ İbnü’l-Mu‘tez *el-Bedî‘* adlı eserinde bu ilmin Kur’ân inmeden ve Hadisler meydana gelmeden önce bedeviler tarafından kullanıldığını, eski Arap şiirinde de bu ilmin var olduğunu örneklerle ortaya koymaya çalışmıştır. Bedî‘ ilmi hakkında yapmış olduğu bu açıklamalarının yanı sıra bu ilim hakkında temelde istiare, cinas, mutâbaka, reddül acüz ale’s-sadr, el-mezhebü’l-kelami gibi beş konuyu zikretmektedir. Akabinde ise yine bu ilimle irtibat kurarak mehâsinu’l-kelam ve ‘ş-şi’r başlığında on üç farklı konu ilave etmektedir.²⁹

Son dönem müelliflerinden Ali el-Cârim ve Mustafa Emin eserlerinde Bedî‘ ilmini lafzi ve manevi muhassinatlar olmak üzere iki kısımda incelemektedir. Lafzi muhassinatlar cinas, iktibas ve sec’i’den oluşurken, manevi muhassinatlar tevriye, tıbak, mukabele, hüsnü’t-ta’lil, tekidü’l-medh bi ma yüşbihü’z-zem ve tekidü’z-zem bi ma yüşbihü’l-medh’ten meydana gelmektedir.³⁰

1.1.3. Beyân İlmi

Belâgat’ın temel alt dallarından biri de beyân ilmidir. Üç sülasi mücerred fiilin semai mastarı olan beyân kelimesi, sözlük anlamı itibariyle delalet etme veya başka bir şey ile ortaya çıkan şey, bir şeyi açığa çıkarma manalarına gelmektedir.³¹

el-Hâşimi, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî‘*, ed. Yusuf es-Samayeli, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrut ts., 298.

²⁶ Kazvîni, *et-Telhis fi ‘Ulumi’l-Belâğa*, 348.

²⁷ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Bedî‘”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, V, 320-322; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, 8; Bulut, *Belâgat, Meâni-Beyân-Bedî*, 287; Bulut, *Belâgat-i Müyesserâ*, 181; Bolelli, *Belâgat Tarihi*, 17.

²⁸ Hacımüftüoğlu, “Bedî‘”, V, 320-322.

²⁹ Ebû’l-‘Abbâs ‘Abdullâh b. Muhammed el-‘Abbâsî İbnü’l-Mu‘tezz, *el-Bedî‘ fi’l-Bedî‘*, Dâru’l-Cîl, b.y. 1410/1990, 73-176; Hacımüftüoğlu, “Bedî‘”, V, 302-304.

³⁰ el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu’l-vâdiha*, 477-547.

³¹ İsfahânî, *el-Müfredât fi’l-ğaribi’l-Kur’ân*, 157; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, XIII, 67.

Beyân ilmini terim anlamında ilk olarak kullananın Câhiz olduğu ifade edilmektedir.³² Nitekim *el-Beyân ve 't-Tebyîn* adlı meşhur eserinde beyân ilmi hakkında mana örtüsünü kaldıran ve yırtan, her şeyi bir araya getiren, işiten kimsenin o mananın hakikatini anlayışla karşılayıp onu elde etmeye girişeceği bir isim olarak ifade etmektedir. Câhiz'e göre söyleyen ve işiten kimsenin peşinden gittiği bir işin konusu ve gayesi, anlayış ve anlamlardır. Bundan dolayı hangi şeyle mefhumlara ulaşılır ve mana açıklanırsa işte bu beyân olur.³³

İbn Reşîk, beyânın nefsin idrak edebilmesi için mananın ortaya çıkarılması olduğunu ifade etmektedir.³⁴ Sekkâki ise beyânın, kendisinden anlaşılan muradın tamamlanması için manaya delaletin açık olması hususunda ziyadeyle, kelamı uygulamada hatadan sakınma hususunda ise noksanlıkla beraber farklı yollarla bir manayı ifade etmeyi bilme olduğunu söylemektedir.³⁵

Kazvîni de Sekkâki'nin yapmış olduğu tanıma yakın bir ifade kullanarak beyânın, manaya delaletin açıklığı hususunda farklı yollarla bir mananın ifade edilmesinin kendisiyle bilindiği ilim olduğunu aktarmaktadır.³⁶ Bazı tanımların da hemen hemen bu minvalde olduğu gözlenmektedir.³⁷

Mustafa el-Merâği'nin beyân ilmi hakkında yapmış olduğu tanım, ifade edilen tarifleri toplayıcı özelliğe sahiptir. Nitekim Merâği'ye göre beyân ilmi “Kendisiyle, ifadelerin mukteza-i hale uygun olması ve delaletin açık olmasıyla beraber bir mananın farklı şekiller ve terkipler ile ortaya çıkarılmasına güç yetirilen bir ilimdir.”³⁸

Manayı ifade eden lafzı açıklığa kavuşturmak için gereken melekeyi kazandıran, duygu ve düşünceleri değişik yollarla ifade etme sanatı olarak da ifade edilen³⁹ ilmu'l-beyân dalı temelde üç konudan oluşmaktadır.

³² Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Beyân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, VI, 22-23.

³³ Câhiz, *el-Beyân ve 't-Tebyîn*, I, 82.

³⁴ Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fî Mehâsini's-şî'r ve âdâbihi*, ed. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Dâru'l-Cil, 1401/1981, I, 254.

³⁵ Sekkâki, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 162.

³⁶ Kazvîni, *et-Telhis fî 'Ulumi'l-Belâğa*, 235-236.

³⁷ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fî'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî'*, 216.

³⁸ Ahmed b. Mustafa el-Merâği, *'Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî'*, ts., 207.

³⁹ Hacımüftüoğlu, “Beyân”, VI, 22; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, 15; Bulut, *Belâgat, Meânî-Beyân-Bedî*, 211; Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 129; Bolelli, *Belâğat Tarihi*, 17.

Beyân ilminin konuları teşbih, hakikat-mecaz, istiare ve kinaye olup çeşitli alt başlıklara ayrılmaktadır. Mecaz-ı mürsel ve mecaz-ı aklî ise mecazın alt başlığı olarak meydana gelmektedir.⁴⁰

Çalışmanın bu bölümünde beyân ilminin üç temel konusundan biri olan teşbih unsurunu ele alınacaktır.

1.2. TEŞBİH

Teşbih kavramının ne olduğu hakkında günümüze kadar birçok tanım ulaşılmıştır. Genel itibariyle yapılan tanımlar birbirine benzemektedir. Ancak kimi durumlarda müelliflerin ilgili kavramı kendi iç dünyalarındaki durumlara göre farklı bir şekilde aktardığı da gözükmemektedir. Bu durum ise bu konuda görüş belirten âlimlerin kendi bilgi birikimleri ve kültürlerinden bağımsız bir şekilde gerçekleşmemektedir.

1.2.1. Anlam Açısından Teşbih

Sözlük anlamı itibariyle teşbih kelimesi, (ش - ب - ه) ş-b-h harflerinden oluşan sülasi fiilinin tef'îl babından masdarı olarak gelir. Sözlüklerde, kelimenin sülasi mücerred formatında çoğunlukla الشَّبْهُ الشَّبْهُ الشَّبْهُ kök masterlarına değinilmektedir.⁴¹ İbn Fâris ise kelimenin mazi fiilinin ayne'l-harfinin fethalı geldiğini ifade etmektedir.⁴² Yalın haliyle “benzeme”, “denk olma” anlamına gelen bu fiil, tef'îl babında “benzetme” manasını içermektedir. Kelimenin lügat anlamı, genel olarak uygulamada da kastedildiği gibi “bir şeyi tasvir etme”, “bir şeyi başka bir şeye benzetme” anlamına gelmektedir.⁴³

Müellifler teşbih kelimesini tanımlarken birbirinden farklı anlama sahip sözlerle açıkladıkları gözlenmektedir. Ancak tanımlardaki asıl vurgu iki unsur arasındaki

⁴⁰ Kazvînî, *et-Telhis fi 'Ulumi'l-Belâğa*, 235-347; el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdîha*, 41-263.

⁴¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, III/404; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî İbn Dureyd, *Cemheretu'l-Luğa*, thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî (Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1408/1987), I/346; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, III/243; Cevherî, *es-Sihâh Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*, VI/2236; İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, 443; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XIII, 503.

⁴² İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, III/243.

⁴³ Cevherî, *es-Sihâh Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*, VI, 2236; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XIII, 503; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, 1247.

benzerlik durumudur. Kimi müellifler bazı kayıtlamalarla bu hususu dile getirirken, kimi müellifler ise sade ve yalın bir teşbih tanımını yapmıştır.

1.2.2. Belâgat Âlimlerinin Teşbih Hakkındaki Görüşleri

a. Sîbeveyhi'ye Göre Teşbih

Ünlü dil âlimi ve Basra nahiv mektebinin öncü ismi Sîbeveyhi *el-Kitâb* adlı eserinin isimlerle ilgili bahsinde مررتُ برجل أسد أبوه “Babası aslan olan bir adama uğradım” cümlesini aktarmıştır. Burada kişinin babasının yaratılış ve sûret açısından aslana benzemediğini bilakis cesaretle aslana benzediği vurgulanmıştır. Ayrıca teşbih ile ilgili sistematik bir tanım yapmasa da bu konuda teşbih örneği vermektedir. Teşbih edatı olmaksızın bu örneği dile getiren Sîbeveyhi, devamında aynı örneği teşbih edatıyla da ifade etmektedir. Bu kullanımlar Sîbeveyhi'nin teşbih konusunda kavramsal düzeyde tanım yapmasa da pratik anlamda teşbihi uyguladığını göstermektedir.⁴⁴

b. Müberred'e Göre Teşbih

Teşbih konusunu ilk defa sistematik şekilde ele alan ve Sîbeveyhi'den sonra Basra dil mektebinin ikinci otoritesi olarak kabul edilen Müberred'in *el-Kâmil fi'l-luğa ve'l-edeb* adlı eserinde müstakil bir teşbih tanımına rastlanmamaktadır. Ancak bu konuyu ağırlıklı olarak şiirlerden istifadeyle, ayetlerden ve hadislerden de istişhadla detaylı bir şekilde ele almıştır. Teşbihi, müfrit, musîb, mukârib ve ba'id olmak üzere dört kısımda incelemiştir.⁴⁵ Teşbihin bu dört çeşidi içerisinde en etkili olan teşbihi, teşbih-i musîb'i olarak görmektedir.⁴⁶

c. Ebû Hilâl el-Askeri'ye Göre Teşbih

Arap dili ve edebiyatı alındaki önde gelen bilginlerden biri olan Ebû Hilâl *Kitâbu's-sınâ'ateyn* adlı eserinde teşbihi şu şekilde tanımlamaktadır: “İki nitelenenden birinin teşbih edatı ile diğerrinin yerine geçebileceğini belirtmedir.”

⁴⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, II, 28-29.

⁴⁵ Ebû'l-Abbâs Muḥammed b. Yezîd el-Ezdî el-Muberrred, *el-Kâmil fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, thk. Muḥammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire 1417/1997, 3/25-114; İsmail Durmuş, “Müberred”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXI, 430-431.

⁴⁶ Zafer Kızıklı, *Edebî Bir Sanat Olarak Arap Belâgatinde Teşbih*, *Dini Araştırmalar*, 9(27), 2007, 238.

Müellif, tanımının akabinde bu iki nitelenenden birinin diğerinin yerinde tam manasıyla kaim olup olmamasının aralarında bir teşbih ilişkisi kurulmasına mâni olmayacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla müellif teşbih ilişkisi içerisinde iki unsurun aralarında hakiki bir mana olmasını zorunlu görmez. Nitekim “Zeyd aslan gibi güçlüdür” denildiğinde hakiki anlamda bir güçlülük kastedilmemesi buna örnek gösterilebilir.⁴⁷

d. İbn Reşîk el-Kayrevânî’ye Göre Teşbih

el-‘Umde fi mehasini’s-şi’r ve adabihi adlı eserin sahibi İbn Reşîk teşbihin tanımı hakkında “bütün açılardan değil, bir ya da birden fazla açıdan bir şeyi kendisine yakın ve benzer olan şeyle nitelemektir.” şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Ona göre iki şey arasındaki benzerlik bütün yönlerden gerçekleşirse müşebbeh, müşebbehün bihin aynısı olur.⁴⁸

e. Ebû Ya’kub es-Sekkâki’ye Göre Teşbih

Miftâhu’l-‘ulûm adlı eserin sahibi Sekkâki, teşbihin, müşebbeh ve müşebbehün bihten oluşan iki tarafı ve ikisi arasında bir yönden ortaklığı bir yönden ise ayrılığı gerekli gören bir unsur olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹

f. Kazvîni’ye Göre Teşbih

Kazvîni, Sekkâki’nin *Miftâhu’l-‘ulûm* adlı eserinin üçüncü bölümünün bir muhtasarı olarak hazırlamış olduğu *Telhîsu’l-miftâh* adlı eserinde teşbihi, bir durumun başka bir duruma bir mana hususunda ortak olması şeklinde tanımlamaktadır. Kazvîni teşbihi tanımlarken bunun istiare ve kinaye yoluyla gerçekleşmediğini de ayrıca zikretmektedir.⁵⁰

ı. Seyyid Şerif el-Cürcânî’ye Göre Teşbih

el-Cürcânî meşhur *et-Ta’rîfât* adlı eserinde teşbih kavramının önce lügat anlamını akabinde ise terim anlamını aktarmaktadır. Ona göre teşbih lügat anlamı itibariyle “bir durumun mana hususunda başka bir duruma ortak olmasıdır.” Terim anlamı itibariyle ise

⁴⁷ Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdullâh Ebû Hilâl el-‘Askerî, *eş-Şinâ’ateyn*, thk. ‘Alî Muḥammed el-Bicâvî ve Muḥammed Ebû’l-Faḍl İbrahim, Mektebetu’l-Hâncî, Beyrut 1408/1988, 239.

⁴⁸ Kayrevânî, *el-‘Umde fi Mehâsini’s-şi’r ve âdâbihi*, I, 286.

⁴⁹ Sekkâki, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, 332.

⁵⁰ Kazvîni, *et-Telhîs fi ‘Ulumi’l-Belâğa*, 238-242.

teşbih “aslandaki cesaret ve güneşteki ışık gibi iki şeyin, bir diğerinin vasıflarından birinde birbirlerine ortak olmasına delalet etmesidir.”⁵¹

g. Mustafa el-Hâşimi’ye Göre Teşbih

el-Hâşimi, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-Meâni ve’l-Beyân ve’l-Bedî’* adlı eserinde teşbihi “edat vasıtasıyla iki yada daha fazla durumun bir sıfat hususunda ortak olmalarını kastederek aralarında benzerlik ilişkisi kurmadır.” şeklinde tanımlamaktadır.⁵²

i. Mustafa el-Merâği’ye Göre Teşbih

Merâği, *‘Ulûmu’l-belâğa* adlı eserinde teşbihin tanımını diğerlerine göre nispeten biraz daha farklı bir şekilde teşbihin unsurlarından hareketle yapmaktadır. Ona göre teşbih “bir fayda kastıyla, كان, ك ve bu ikisinin manasında olan bir edat yardımıyla vech-i şebehteki müşterek mana hususunda müşebbehin durumunu müşebbehün bihin durumuna katmaktır.”⁵³ Müellif, teşbihi aktarılan tanımlardan biraz daha farklı olarak bizzat teşbihin kendi unsurlarından hareketle yapmaktadır.

j. Hasan Habenneke el-Meydani’ye Göre Teşbih

Suriyeli alim Habenneke el-Meydani *el-Belâğatu’l-‘arabiyye* adlı eserinde teşbih kelimesini ıstılah açısından şu şekilde tanımlamaktadır: “Herhangi bir maksattan dolayı birbirinin benzeri olma ve karşılıklı benzerlik kurma açısından bir şeyin başka bir şeye bir ya da birden fazla mana hususunda ortaklık etmesine delalet etmesidir.” Habenneke tanımı yaparken teşbihin unsurlarından biri olan vech-i şebihin birden fazla unsurdan oluşmayacağını ifade etmektedir.⁵⁴ Getirmiş olduğu bu kaydın, teşbih-i temsili çıkarmaya yönelik olduğu düşünülebilir.

k. Ali el-Cârim ve Mustafa Emin’e Göre Teşbih

Günümüzde de pek çok yerde okutulan ve Belâgat alanında kendisinden istifade edinilen *el-Belâğatu’l-vâdiha* adlı eserin müellifleri teşbihi şu şekilde tanımlamaktadırlar: “Lafzi veya takdiri olarak ك veya onun benzeri bir edat yardımıyla

⁵¹ Cürcâni, *Kitâbu’t-Ta’rîfât*, 58.

⁵² Hâşimi, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî’*, 219.

⁵³ Merâği, *‘Ulûmu’l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî’*, 213.

⁵⁴ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘arabiyye*, Dâru’l-Kalem, Beyrut 1416/1996, II, 162.

bir ya da birden fazla şeyin başka bir şeye bir veya birden çok sıfat hususunda ortak olduğunu beyân etmektir.”⁵⁵

Belâgat ilminde meşhur olan müelliflerin yapmış oldukları teşbih tanımlarının lafız açısından farklı olduğu gözlenmektedir. Ancak her birinin yapmış olduğu tanım dikkatli bir şekilde incelediğinde tariflerdeki vurgu noktalarının benzer olduğu gözden kaçmamaktadır. Bu vurgu noktası ise iki unsur arasında herhangi bir açıdan benzerlik ilişkisi kurmaktır.

Aktarılan tanımların yanı sıra teşbih hakkında farklı tarifler yapılabilir ve bunlar çoğaltılabilir. Ancak esas mefhumun teşbihten kastın ne olduğu meselesi olunca asıl amacın ön plana çıkarılması daha yerinde olacaktır. Bu nedenle ifade edilen ve burada iletilemeyen birçok teşbih tanımındaki esas olan temel unsurun iki nesne ya da durumdan birisinin bir diğerine bir özellik veya nitelik hususunda ortak olması ve benzemesidir.

Aktarılan bu bilgilerden hareketle ıstılah açısından “Teşbih, lafzi veya takdiri olarak birtakım edatlar vasıtasıyla iki şey arasında bir ya da birden çok durum ve mana hususunda benzerlik ilişkisi kurmaktır.”⁵⁶ şeklinde bir toplayıcı bir tanım yapmak mümkündür.

1.3. MUALLAKÂT BAĞLAMINDA TEŞBİH İÇERİKLİ ŞİİRLER

Bu başlık altında ele alınacak konu teşbih yönteminin, Kur’ân’ın inmesi ve Hz. Peygamber’in uygulamalarıyla bir anda ortaya çıkmadığı ve daha önce Cahiliye kültüründe var olan bu olgunun Kur’ân ve Sünnette de içeriğine yüklenen farklı anlamlarla devam etmesi üzerinedir.

Kur’ân’ın, inmiş olduğu ortama hiç bilmediği ve alışık olmadığı bir hitap yöntemiyle seslenmesi hiç de makul değildir. Aynı şekilde Hz. Peygamber’in de kendisiyle aynı kültürü paylaşan insanların anlamayacağı şekilde farklı bir konuşma tarzını benimsemesi de mümkün değildir. Aksi durumda o dönemdeki muhataplar bu tarz bir yöntemle ortaya konulan ifadeleri anlayamazlardı ve kavrayamadıkları bir üslupla aktarılan mesaj seslenilen kitle tarafından anlamsız kalırdı.

⁵⁵ el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu’l-vâdiha*, 45.

⁵⁶ Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, 340; Durmuş, “Teşbih”, XL, 553; Bulut, *Belâgat, Meânî-Beyân-Bedî*, 212; Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 130.

Teşbih unsuru Kur’ân’ın nüzulünden önce kullanılmıştır. İslâmiyet öncesi ve sonrası dönemde de Arap kültüründe teşbih unsuru varlığını korumuştur. Onlar sözün etkisini artırmak ve muhatapta tesirli hale getirmek için bu yöntemi kullanmaktaydılar. Bu yöntemi ise karşılıklı konuşmalarında ve yazdıkları şiirlerinde görmek de mümkündür.

Cahiliye dönemindeki belâgat ve fesâhati net bir şekilde gözler önüne seren ve ortaya koyan en önemli kaynaklardan birisi Muallakât’tır. O dönemin edebi yönünü yansıtan en önemli kaynaklardan biri olma hüviyetini taşıyan Muallakât adlı tarihi eserler, teşbih bağlamında ele alınıp, bu bağlamda örnekler aktarılacaktır.

Muallakât kelimesi sülasi mezid baktan olan “عَلَّقَ” fiilinin ismi mef’ul cemi müennes salimidir. Fiil olarak “asmak, bağlamak, bir şeyi asılı kılmak”⁵⁷ anlamlarına gelen muallakât kelimesi, terim anlamı olarak bir yere asılıp sergilenen şiirler manasına gelmektedir. Kelimenin ilk olarak Ebû Zeyd el-Kureşî tarafından Cemheretü eş’âri’l-‘Arab adlı eserinde kullanıldığı ifade edilmektedir.⁵⁸

Muallakât, Arapların kendilerine değer verdiği, konumlarını yükselttiği ve düzenindeki güzelliği itiraf etmek için Kâbe’nin duvarına astığı şiirlerdir. Muallakâ kelimesine izafetle kullanılan sayının yedi mi, dokuz mu, on mu olduğu şeklinde farklı görüşler mevcutken ağırlıklı olarak kabul edilenin yedi olduğu belirtilmektedir.

Muallakâ sahibi şairler şunlardır: İmruülkays b. Hucr, Tarafe b. Abd, Hâris b. Hillize, Amr b. Külsüm, Züheyr b. Ebû Sülâmâ, Antere, Lebîd b. Rebîa. Bu şairlere Nâbîga ez-Zübyânî’yi ekleyerek sayıyı sekize çıkaranlar olduğu gibi, bazıları da Meymûn b. Kays el-A’sa ve Abîd b. Ebras’ı ekleyerek sayıyı ona çıkartmaktadırlar.⁵⁹

Kavramlara ve nesnelere yüklenen anlamlar esasen kişilerin iç dünyalarını göstermekle birlikte öğrenilmek istenen birçok şeyi de açığa çıkarmaktadır. İçerisinde bulunduğumuz dünyada yaşadığımız toplumun yapısı, dini düşünce, aile, iş ve eğitim hayatı, sosyal çevre, kültürel etkenler, dünya görüşü, siyasi düşünceler vb. olguların tamamı düşüncelerin kağıtlara dökülen birer aynası olan kelimelerde ortaya çıktığı gibi

⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, X, 262; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muḥîṭ*, 911.

⁵⁸ Süleyman Tülücü, “Muallakât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2005, XXX, 308.

⁵⁹ Mustafa b. Muhammed Selim el-Ğalâyini, *Ricâlü’l-Mu’allaqâti’l-‘aşr*, el-Mektebetü’l-‘Asriyye, Beyrut 1418/1998, 58-59.

sözlü olarak da ifade edilebilmektedir. Bu sözler ise bazen muhataplar tarafından herhangi bir tevile ya da ilave bir çabaya ihtiyaç duymaksızın olduğu gibi ifadelerden kasıt ne ise o şekilde anlaşılabilirken bazen de ortaya koyulan sözlerden kasıt zahirde yazılan olmayıp arka planındaki manalar olabilmektedir.

Teşbih de aynı şekilde bu olguların ekseninde şekillenen bir kavramdır. İnsanlar genellikle içerisinde bulundukları dönemlerdeki ön plana çıkan durumlarla, düşünce yapısında var olan şeylerle, etkisi altında kaldığı duygu, nesne ya da olaylar ile dış dünyada var olan birtakım nesneler ve argümanlar arasında bağlantı ve ilişki kurmaktadır. Esasen teşbihi evrensel bir unsur kılan da yaşanan çağlar değişse de insanların ifade edilen olgular sebebiyle kendi düşüncelerini yansıtan sözlerini etkili, tesirli, karşı tarafta daha kalıcı bir iz bırakma gibi gayelerle edebi bir üslupla kullanmasıdır.

Teşbih yöntemi ile dile getirilen ifadelerin açıklığı artar ve manalar kuvvetli hale gelir. Anlayıştan uzak olan manalar, bu yöntem ile zihne yaklaştırılır. Zihne yaklaşan manalar ise muhatap açısından daha çekici bir hal almaya başlar. Bir duruma ait olan nitelik belirtilmek istendiğinde, ilgili nitelikte o duruma eşdeğer veya ondan daha üstün olan bir husus ile münasebet kurulduğunda mevcut durum kişide daha kalıcı hale gelir.⁶⁰

Teşbihe konu olan şeyler de zaman içerisinde kişilere göre değişiklik göstermektedir. Herhangi bir kimse etkisinde kaldığı bir kadını aya, güneşe, ceylana benzetirken, başka bir kimse de yaşadığı kötü bir olayı veya başına gelen bir musibeti karanlık veya korkunç bir durumu yansıtan bir olguya ya da nesneye benzetebilmektedir. Nitekim bu durumların her bir asırda görülmesi mümkündür.

Cahiliye döneminde teşbihe konu olan hususlar kadınlar, savaş ve unsurları, cömertlik, kahramanlık, tabiat ve bazı hayvanlar üzerinedir.⁶¹ İlgili dönemin insanların daha çok ilişkili olduğu şeyler ile alakalı olarak teşbih sanatını kullandığı gözlenmektedir. Tema itibariyle Kur'an'da bu durum farklı bir yapıya dönüşmektedir.

Cahiliye döneminde teşbihe konu olan unsurlarla farklı canlılar ve nesneler arasında ilişki kurulmakla birlikte genellikle cömert kişi denize, ağırbaşlı kimse ve gemiler dağa,

⁶⁰ Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, 340-341; Kızıklı, “*Edebî Bir Sanat Olarak Arap Belâgatinde Teşbih*”, 224, 232-233; Bulut, *Belâgat, Meânî-Beyân-Bedî*, 212; Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 130.

⁶¹ Durmuş, İsmail, *Cahiliyye Şiirinde ve Kur'an- Kerim 'de Benzetme*, (Doktora Tezi), İzmir, 1988, 24-99, 388.

aptal ve tembel kişi eşege, cimrilik yapan kişi kurak ve çorak araziye, atlar rüzgâr ve şimşege, ordu derin denize benzetilmektedir.⁶²

İlgili dönemde teşbihe konu olan hayvanlar, bitkiler ve gök cisimlerinin bir kısmı muayyen bir durum için söz konusu olmayıp birden fazla manayı içirme özelliğine sahiptir. Örnek olarak:

- a) Güçlü olma, dayanıklılık, yaya yürüme gibi hususlarda develerin, atların, kısrakların, güçlü erkeklerin yaban eşeğine,
- b) Nazik, kibar, latif vb. durumlarda insanları güle,
- c) Şerefli, hür, yiğit insanlar, gerdanlık ve parlak mücevherler yıldıza,
- d) Savaş meydanında parlayan kılıçlar, kadınların beyaz yüzleri şimşege,
- e) Koşan atlar, cömertler, avcı, gözden akan yaşlar, ölüm, musibet gibi şeyler yağmura,
- f) Soylu, şeref sahibi kimseler, güçlü yiğitler, kalabalık ordular, at ve deve gibi hayvanlar dağa,
- g) Atların uzuvları, güçlü erkekler, yiğitler sert kaya ve taşlara benzetilmektedir.⁶³

Ele alınan teşbih konusu Arap kültüründe İslâmiyet gelmeden önce de var olan bir unsurdur. Yukarıda aktarılan Cahiliye döneminde ortaya çıkan Muallakât adlı eserler bu durumu yansıtan güzel örneklerden biridir. Burada Muallakâ sahibi şairlerin her birisinin şiirlerine yer vermekten ziyade teşbih konusuna ışık tutacak birkaç örnek verilecektir.

İbn Sellâm el-Cumâhî, tabakalara ayırmış olduğu şairlerin birinci kısmı içerisinde İmruülkays ve bazı muallaka sahiplerini zikretmekte, İmruülkays'ın kadınları ceylanlara ve yumurtaya, atları kartallara, asaya ve vahşi hayvanların dizginlerine benzettiğini ve teşbih hususunda kendi tabakasının en iyisi olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca İbn Sellâm, İslâm dönemi şairlerinin teşbih konusunda en önde geleni ve en iyisinin Emeviler döneminde yaşamış olan Zürrümme olduğunu belirtmektedir. Nitekim alimlerin teşbih konusunda cahiliye döneminin en iyisinin İmruülkays, İslâmi dönemin teşbih konusunda en iyisinin Zürrümme olduğu şeklinde kanaatlerinin olduğunu haber vermektedir.⁶⁴

⁶² Zafer Kızıklı, “Edebî Bir Sanat Olarak Arap Belâgatinde Teşbih”, 234.

⁶³ Durmuş, *Cahiliyye Şiirinde ve Kur'an- Kerim'de Benzetme*, 39-40, 65, 69, 70-75, 81, 88, 387-389, vd.

⁶⁴ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Sellâm İbn Sellâm el-Cumâhî, *Tabakâtü Fuḥûlî's-Şu'arâ*, thk. Maḥmûd Muhammed Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde 1974, I, 55, II, 549; Durmuş, “Teşbih”, XL, 553.

Teşbih içerikli şiirlerinden birinde İmruülkays şu ifadeleri kullanmaktadır:

تَرَى بَعَرَ الْأَرَامِ فِي عَرَصَاتِهَا وَقِيعَانِهَا كَأَنَّهُ حَبُّ فُلْفُلٍ.⁶⁵

“Oranın bomboş geniş ve düz arazilerinde karabiber tanesi gibi beyaz ceylanların gübrelerini görürsün.”

İmruülkays bu şiirinde gördüğü ya da tasavvur ettiği ceylanların gübresini karabiber tanesine benzetmektedir. Burada müşebbehin durumunu beyan etme için yapılan teşbihte, gübre ile karabiber tanesi arasındaki bağlantı ise siyahlık şeklinde ortaya çıkmaktadır.

İmruülkays yine başka bir şiirinde şu benzetmeyi yapmaktadır:

تُضِيءُ الظَّلَامَ بِالْعِشَاءِ كَأَنَّهَا مَنَارَةٌ مُنْسَى رَاهِبٍ مُتَبَيِّلٍ.⁶⁶

“(Aşığın yüzünün nuru,) insanlardan uzaklaşıp Allah’a yönelen münzevinin akşamleyin yanan lambası gibi akşam vaktindeki karanlığı aydınlatır.”

İmruülkays bu şiirinde ise aşığı olduğu kadının yüzündeki nurun gecedeki karanlığa baskın gelmesini, münzevi olan bir kimsenin lambasındaki ışığın karanlığa galip gelmesine benzetmektedir. Benzeyen konumunda olan aşığın durumunu güzelleştirme ve süsleme için yapılan teşbihte, lamba ile kadının yüzü arasındaki ilişki ve münasebet ışıık saçma, aydınlatma, karanlığı ortadan kaldırma şeklinde meydana gelmektedir.

Bir diğer muallaka sahibi Tarafe b. Abd ise şiirinde şu şekilde bir benzetme yapmaktadır:

أَرَى قَبْرَ نَحَامٍ بَحِيلٍ بِمَالِهِ كَقَبْرِ غَوِيٍّ فِي الْبَطَالَةِ مُفْسِدٍ.⁶⁷

“Malıyla cimrilik yapıp, onu toplayıp vermeyen kimsenin kabrini, kötü davranış hususunda sapkın olup, malıyla bozgunculuk yapan kimsenin kabri gibi görürüm.”

Tarafe bu şiirinde cimrilik yapan ve mala düşkün olan kimsenin kabrini sapıtan ve malıyla fesat çıkaran kimsenin kabri gibi görmektedir. Benzeyen durumunda olan cimri ve mala düşkün kimse ile kendisine benzetilen konumunda olan malıyla bozgunculuk

⁶⁵ Ebû ‘Abdullâh Huseyn b. Ahmed b. Huseyn ez-Zevzenî, *Şerhu Mu‘allaqâti’s-Seb‘a*, Dâru İhya-it-Turâsu’l-‘Arabiyye, b.y. 1423/2002, 36.

⁶⁶ Zevzenî, *Şerhu Mu‘allaqâti’s-Seb‘a*, 57.

⁶⁷ Zevzenî, *Şerhu Mu‘allaqâti’s-Seb‘a*, 110.

yapan arasındaki ilişki ise aralarında bir farkın olmayıp malları ile ilgili akıbetleri hususunda eşit olmalarıdır.

Başka bir muallaka sahibi olan Amr b. Külsüm ise şiirinde teşbihi şöyle kullanmaktadır:

فَأَعْرَضَتِ الْيَمَامَةُ وَاشْتَمَحَرَّتْ كَأَسْيَافٍ بِأَيْدِي مُصْلِتِينَ.⁶⁸

“Yemâme köyleri ortaya çıktı (bize gözüktü) ve ellerimizdeki kınından çekip çıkardığımız kılıçlar gibi yükseldi.”

Amr b. Külsüm, şiirinde Yemâme köylerinin ortaya çıkıp kendi gözlerinin önünde yükselmesini kınlarından çekip çıkarılan kılıçların ortaya çıkmasına benzetmektedir. Bu ifadeye göre aralarındaki benzerlik noktası bir şeyin başkaları tarafından görünür hale gelmesidir.

İslâmi dönem içerisinde teşbih üslubunun en güzel örnekleri ise Kur’ân ve Sünnette yer almaktadır. İnsanlara hitap eden bu iki kaynak, onların düşünmesi, ibret alması ve tefekkür etmesi gereken hususları bazen teşbih aracılığıyla farklı bir edebî üslupla ortaya koymaktadır. Bu duruma her iki kaynaktan da çok sayıda örnek vermek mümkün olmakla birlikte bu kısımda birer örnekle yetinilecektir.

وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلُلِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ...⁶⁹

“Dalga gölgelikler gibi onları kuşattığında dini Allah’a has kılarak ona dua ederler...”

Allah ayette insanların zorda kaldıkları zamandaki dini davranışları ile rahata ulaştıklarındaki dini davranışları arasındaki farkı ortaya koyarken bunu bir örnekle ifade etmektedir. Örnekte denizdeki dalga denizde bulunan kimseleri gölgelikler gibi kuşattığında ifadesi kullanılmaktadır. Ayette dalga, büyüklüğü hususunda insanı kuşatıp onu gölgeleyen gölgeliklere benzetilmektedir.⁷⁰

⁶⁸ Zevzenî, *Şerhu Mu‘allakâti’s-Seb‘a*, 220-221.

⁶⁹ Lokman: 31/32

⁷⁰ Muḥammed b. ‘Alî b. Muḥammed el-Yemenî eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk: 1414, IV, 281.

Hız. Peygamber de mümin kimselere bazı konularda emir ve tavsiye verirken onlarda bu durumu daha tesirli hale getirmek için bazen teşbih yöntemini kullanırdı. Nitekim bir hadis-i şerifinde şu ifadeyi kullanmaktadır:

الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ، يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا، ثُمَّ شَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ.⁷¹

“Mümin bir kimse, mümin biri için bir kısmı (bir parçası) bir kısmını (bir parçasını) destekleyen bir bina gibidir. Sonra parmaklarını birbirine geçirdi.”

Hız. Peygamber müminlerin birbirlerine destek olmalarını, yardımlaşmalarını adeta bir binanın birbirlerini tutup yapışan ve birbirini destekleyen parçalarına benzetmektedir. Şayet bu parçalar birbirini desteklemezse binanın çökmesi kaçınılmaz bir hale gelir. İşte müminler de birbirlerini koruyup gözetmezler ise binanın iki parçaya ayrılıp çökmesi gibi müminlerde birbirlerinden ayrılıp uzaklaşır.

Çalışmanın ileride gelecek başlıklarında da teşbih örnekleri sunulacağından ve bu başlık altındaki temel hedefin cahiliye öncesi ile İslâmiyet dönemi arasındaki teşbih bağlantısını gösterme olduğundan dolayı verilen örneklerin bu minvalde yeterli olduğu kanaatindeyiz.

Bu ve bunun gibi diğer cahiliye dönemi şiirlerinde yer alan teşbih örnekleri, bu yöntemin İslâmiyet gelmeden önce de var olduğunu, İslâmiyet geldikten sonra da varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Benzerlikler olmakla birlikte iki dönem arasındaki teşbih kavramı hususundaki ağırlıklı olan temel farklılık ise teşbihe konu olan şeylerde gerçekleşmektedir.

1.4. TEŞBİH EDATLARI

Müşebbeh ile müşebbehün bih arasındaki benzerlik bağlantısını sağlayan birtakım edatlar vardır. Bunlar harfler, fiiller ve isimlerden oluşmaktadır. Bu bağlantıyı sağlayan unsur bazen metin içerisinde lafzen geçerken bazen de lafzen yer almayıp takdiri olarak var kabul edilmektedir. Bu edatların bazıları daha ön planda iken bazıları ise bunlara göre daha az olarak kaynaklar içerisinde yer almaktadır.

⁷¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1423, Edeb: 36.

1.4.1. Harfler

Teşbih edatı olan harfler كَ ve كَأَنَّ'dir.⁷² Bu iki edatın teşbihte kendilerine has birtakım özellikleri vardır.

كَ harfinin müşebbehün bih'in (kendisine benzetilen) başında gelmesi yaygındır.

Örneğin:

و سُهَيْلٌ كَوْجَنَةِ الْحَبِّ.⁷³

“Süheyl yıldızı, sevgilinin yanağı gibidir.”

İlgili örnekte bu durum incelendiğinde süheyl yıldızı burada benzeyen olup, sevgilinin yanağı ise kendisine benzetilendir. Teşbih edatı olan كَ harfi ise müşebbehün bih'in başında yer almaktadır.

وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ.⁷⁴

“Kıyametin kopması ancak bir göz kırması gibi veya ondan daha yakın bir sürededir.”

Ayette kıyametin kopma anı ve vakti, kişinin gözünü açıp kapamasına benzetilmiştir. Bu ayetteki teşbih edatı olan كَ harfi kendisine benzetilen olan göz açıp kapamanın başına gelmiştir.

Ancak bu alanda uzman olan belâgatçiler, yaygın olan kullanımın dışında bu edatın bazı durumlarda müşebbehün bihin başına gelmeyeceğini ifade etmektedir. Onlara göre bu durum teşbih edatını, müfred değil de mürekkeb bir şey yani vech-i şebahi birden fazla unsurdan meydana gelen mürekkeb bir isim takip ettiğinde gerçekleşir ve burada teşbih edatının başında geldiği şey müşebbehün bih olmaz.

Bu konuda Kehf sûresindeki şu ayet örnek verilebilir:

⁷² Merâğî, ‘Ulûmu’l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî’, 232; Abdülaziz ‘Atik, *İlmu’l-beyân, Dârü’n-Nehdâti’l-Arabiyye*, Beyrut 1405/1982, 77-78; Hâşimi, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî’*, 236; Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘arabiyye*, 162; el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu’l-vâdiha*, 44.

⁷³ el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu’l-vâdiha*, 45.

⁷⁴ Nahl: 16/77

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ.⁷⁵

“Onlara dünya hayatını örnek ver. Dünya hayatının durumu gökten indirip de yerin bitkisinin kendisiyle karıştığı bir su gibidir. Daha sonra bu yerin bitkisi rüzgârın savurduğu bir çerçöp haline geliverir.”

İlgili görüşü savunan âlimler bu ayette, dünyanın durumunun suya benzetilmediği görüşündedir. Onlara göre esasında burada var olan teşbih durumu, dünyanın güzelliğinin, çekiciliğinin, başlangıçtaki hoş kokulu görkeminin ve onun başına gelecek olan helak ve yok olma gibi durumların, yeşillenip kabaran, filizlenen, daha sonra kuruyup rüzgârın bir kenara savurduğu bir bitkinin durumuna benzetilmesidir.⁷⁶

كَانَ edatı da bir diğer teşbih harfidir. Bu harfte ise asıl olan müşebbehin başına gelmesidir.⁷⁷ Şairin şu sözünde olduğu gibi:

كَأَنَّ أَخْلَاقَكَ فِي لُطْفِهَا وَرَفَّةٍ فِيهَا نَسِيمُ الصَّبَاحِ.⁷⁸

“İncelik ve zarafette senin ahlakın sanki sabah rüzgârı (meltemi) gibidir.”

Burada şair kişinin ahlakını sabah meltemine benzetmiş ve teşbih edatını müşebbehin başında getirmiştir.

Kur’ân’da da bu edatın teşbih için kullanıldığı yerler vardır. Nitekim Allah, mealen şöyle buyurmaktadır:

كَأَمْهَنَ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ.⁷⁹

“O eşler sanki yakut ve mercan gibidirler.”

Ayette, cennetliklere mükafat olarak sıralanan şeyler içerisinde, orada bulunan eşler, yakut ve mercana benzetmiş, teşbih edatı da müşebbehin başına getirmiştir.

⁷⁵ Kehf: 18/45

⁷⁶ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 236; Merâğî, *‘Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 232; ‘Atik, *İlmu'l-beyân*, 78.

⁷⁷ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 236; Merâğî, *‘Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 232; ‘Atik, *İlmu'l-beyân*, 78.

⁷⁸ ‘Atik, *İlmu'l-beyân*, 78; el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 43.

⁷⁹ Rahman: 55/58

Dilciler bu edatın ك ve ا harflerinden oluştuğu kanaatindedir. Teşbih için kullanılmasına rağmen bazı bilginler bu edatın teşbih ifade edebilmesi için haberinin camit bir isim olmasını şart koşmuşlardır.⁸⁰ Bu sebeple Merâğî teşbih harfleri olan bu iki edat arasındaki farklardan bir tanesi olarak ك edatının daima teşbihe delalet ettiğini, ancak ك edatının yalnızca haberi camit olduğunda teşbihi ifade edebileceği düşüncesindedir. Habenneke el-Meydânî de bu görüşü desteklemektedir. Ona göre bir diğer fark ise ك edatının tekit içermesinden dolayı diğer edata göre daha belîğ olmasıdır.⁸¹

1.4.2. Fiiller

Teşbih edatlarının ikinci kısmında fiiller yer almaktadır. Teşbihin tarafları da denilen müşebbeh ile müşebbehün bih arasındaki bağlantı bazen fiiller tarafından sağlamaktadır. يماثل, يضارع, يضاهي, يشبه, يشابه, يحاكي gibi benzerliğe delalet eden fiiller teşbih edatları içerisinde kabul görmektedir.⁸² Fiillerin teşbih edatı olabilmesi ancak benzerlik manasına delalet eden müteaddi fiiller olduğunda gerçekleşmektedir. Fiiller lazım (geçişsiz) olduğunda teşbihe delalet etmez.⁸³ Fiille yapılan teşbihe şu şekilde bir örnek verilebilir:

قَوْمٌ إِذَا لَبَسُوا الدُّرُوعَ حَسِبَتْهَا سَحَابًا مُزَرَّدَةً عَلَى أَقْمَارٍ.⁸⁴

“Bir kavim ki zırhlarını giydiğinde sen onları ayların üstüne işlenmiş bulutlar zannedersin.”

Şair bu şiirinde kavmi bulutlara benzetirken teşbih edatı olarak حسب fiilini kullanmıştır.

⁸⁰ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 236; Merâğî, *‘Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 232; ‘Atik, *İlmu'l-beyân*, 79; Meydânî, *el-Belağatu'l-‘arabiyye*, 162.

⁸¹ Merâğî, *‘Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 232; Meydânî, *el-Belağatu'l-‘arabiyye*, 162-163.

⁸² Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 236; ‘Atik, *İlmu'l-beyân*, 79; el-Cârim-Emin, *el-Belağatu'l-vâdiha*, 44.

⁸³ Menâhicu Camiâtü'l-Medineti'l-Âlemiyye, *el-Belağa el-Beyân ve'l-Bedî* 1 (Câmiatü'l-Medineti'l-Âlemiyye, 1433), 81.

⁸⁴ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 236; Merâğî, *‘Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 232.

Bu duruma Kur’ân’dan da örnek verilebilir:

إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنْثُورًا.⁸⁵

“Baktığında onları etrafa saçılmış inciler sanırsın.”

Bu ayetin öncesinde cennetliklere verilen nimetler sıralanırken, oradakilerin etrafında ölümsüz gençlerin bulunduğu aktarılmaktadır. Bu gençler, ayetin devamında saçılmış incilere benzetilmekte ve edat olarak حسب fiili kullanılmaktadır.

1.4.3. İsimler

Teşbih edatlarının son kısmında isimler yer almaktadır. Benzetmelerde bazen harf veya fiil yerine isimler teşbih edatı olarak görev yapmaktadır. Bu edatlar مماثل, مثل, شبيه, شبه, مماثل, مثل, شبيه, شبه gibi edatlardır.⁸⁶ İsim olarak kabul edilen edatlarla yapılan teşbihe şu şekilde bir örnek verilebilir:

الْعُمُرُ مِثْلُ الضَّيْفِ.⁸⁷

“Ömür misafir gibidir.”

Şair şiirinde ölümü misafire benzetirken, teşbih edatı olarak مثل kelimesini kullanmıştır.

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعُنُكُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا.⁸⁸

“Allah’tan başkasını dost edinen kimselerin durumu kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir.”

⁸⁵ İnsan: 76/19

⁸⁶ Hâşimi, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî*, 236; Meydânî, *el-Belağatu’l-‘arabiyye*, 163; el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu’l-vâdiha*, 44.

⁸⁷ el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu’l-vâdiha*, 46.

⁸⁸ Ankebut: 29/41

Bu ayette Allah'tan başkasını tanrı olarak bilen, Allah'tan başkasından medet uman kimselerin bu tavır ve davranışları kendine bir yuva edinen örümceğin durumuna benzetilmiştir. Bu benzetmede مثل teşbih edatı olarak kullanılmıştır.

Son olarak edatlarla ilgili bu kısım, bir hadis örneği ile tamamlanabilir. Hz. Peygamber (a.s.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır:

أَحِبَانًا يَأْتِينِي مِثْلَ صَلَاحَةِ الْجُرْسِ.⁸⁹

“Vahiy bazen bana çingirak sesi gibi gelir.”

Hiz. Peygamber kendisine vahyin nasıl geldiği hakkında sorulan bir soruya vahyin gelişinin bir ses ile olduğunu ifade etmiş ve bu durumu çingirak sesine benzetmiştir. Burada da teşbih edatı olarak مثل yer almaktadır.

1.5. TEŞBİHİN RÜKÜNLERİ

Teşbihin rükünleri, teşbihi oluşturan unsurlardır. Bunlar dört tanedir:

1. Müşebbeh (Benzeyen)
2. Müşebbehün bih (Kendisine benzetilen)
3. Teşbih edatı
4. Vech-i Şebah (Benzetme yönü)

Müşebbeh ve müşebbehün bih aynı zamanda teşbihin tarafları olarak da isimlendirilir. İki unsur arasındaki benzetme açısı olan vech-i şebah, müşebbehe göre müşebbehün bihte daha güçlü, açık ve tam olmalıdır.⁹⁰

Bu unsurlar teşbihte ya lafzi olarak metin içerisinde yer alır ya da takdiri olarak var olduğu düşünülür.⁹¹

⁸⁹ Buhârî, el-Câmi ‘u’ş-şâhîh, Bedu’l-vahyi, 2.

⁹⁰ Kâzvinî, et-Telhis fi ‘Ulumi’l-Belâğa, 243, 265; Hâşimi, Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî’, 219; Menâhîcu Camiâti’l-Medineti’l-Âlemiyye, el-Belâğa el-Beyân ve’l-Bedî’ 1, 35-36; el-Cârim-Emin, el-Belâğatu’l-vâdiha, 45.

⁹¹ Hâşimi, Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî’, 219; ‘Atik, İlmu’l-beyân, 64; Menâhîcu Camiâti’l-Medineti’l-Âlemiyye, el-Belâğa el-Beyân ve’l-Bedî’ 1, 36; el-Cârim-Emin, el-Belâğatu’l-vâdiha, 45.

Teşbih rükünlerinin bir arada olduğu ve bir kısmının hazfedildiği duruma birer örnek verilebilir.

النَّاسُ كَأَسْنَانِ الْمُشْطِ فِي الْإِسْتَوَاءِ.⁹²

“İnsanlar eşitlik hususunda bir tarağın dişleri gibidir.”

Bu şiirde müşebbeh olan unsur insanlar, müşebbehün bih olan unsur tarağın dişleri, teşbih edatı ك, vech-i şebah ise eşitlik, bir olma hususudur. Bu örnekte teşbihin bütün rükünleri bulunmaktadır. Ancak bazı durumlarda teşbihin her ögesi burada olduğu gibi lafzen mevcut değildir. Örnek olarak:

صُمُّكُمْ عُمِّي فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ.⁹³

“Onlar sağır, dilsiz ve ködürler. Bu yüzden anlamazlar.”

Ayetteki belâgat sanatının istiare olduğunu ifade edenler olduğu gibi bunu teşbih-i belîğ kapsamında değerlendirenler de vardır. Teşbih-i belîğ olduğu kanaatinden hareketle müşebbeh lafzen gözükmese de takdiri olarak mevcuttur. “Mukadder olan mezkurdur” kaidesi doğrultusunda da burada kelimelerin “Onlar sağır gibidirler, onlar dilsiz gibidirler, onlar kör gibidirler” şeklinde düşünüldüğünde bunun teşbih-i belîğ olduğu ortaya çıkmış olur.⁹⁴ Burada hazfedilen ise teşbih edatı ve benzetme yönüdür. Bu da teşbih içerisindeki bazı öğelerin görüntü itibarıyla teşbihte daima bulunmayacağına dair örnek teşkil etmektedir.

1.6. TEŞBİHİN KISIMLARI

1.6.1. Teşbih Edatı ve Vech-i Şebahin Zikredilip Zikredilmemesine Göre Teşbih Çeşitleri

Mutlak anlamda kullanılan teşbihin beş kısmı vardır. Bunlar mürsel, müekked, mücmel, mufassal ve belîğden oluşmaktadır. Bu şekilde bir taksimatın yapılmasındaki temel faktör teşbih edatı ve vech-i şebahin hazfedilip edilmemesidir.

⁹² el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 46.

⁹³ Bakara: 2/171

⁹⁴ Menâhicu Camiâti'l-Medineti'l-Âlemiyye, *el-Belâğa el-Beyân ve-l-Bedi'* 1, 36.

1.6.1.1. Teşbih-i Mürsel

Kendisinde teşbih edatının zikredildiği teşbihe denir.⁹⁵ Şayet teşbih içerisinde daha önce ifade edilen teşbih edatlarından herhangi biri mevcutsa buna teşbih-i mürsel denilir. Bu duruma şu şekilde bir örnek verilebilir:

أَقْوَالُ الْمُلُوكِ كَالسُّيُوفِ الْمَوَاضِي فِي الْقَطْعِ وَ الْبَتِّ فِي الْأُمُورِ.⁹⁶

“Kralların sözleri, kesmede ve işleri yerine getirmede keskin kılıçlar gibidir.”

Bu ifadede yer alan teşbih, teşbih-i mürsel mufassaldır. Kendisinde hem teşbih edatı hem de vech-i şebah zikredilmiştir.

1.6.1.2. Teşbih-i Mükked

Kendisinde teşbih edatının zikredilmediği teşbihe denir.⁹⁷ Bazı durumlarda teşbih edatı lafzen zikredilmeyip takdiri olarak var olduğu düşünülmektedir. Bu durumda teşbih edatının zikredilmeyişine mükked teşbih denilmektedir. Bu teşbihe şu örnek verilebilir:

أَنْتَ نَجْمٌ فِي رَفْعَةٍ وَ ضِيَاءٌ يَحْتَلِيكَ الْعُيُونُ شَرْقًا وَ غَرْبًا.⁹⁸

“Sen incelikte ve parlaklıkta yıldız gibisin. Doğuda ve batıda gözler sana bakıyor.”

Şair bu beytinde hitap ettiği kişiyi yıldıza benzetmektedir. Ancak yıldıza benzetirken herhangi bir teşbih edatı kullanmamaktadır. Bundan dolayı bu tür teşbihe mükked teşbih denilmektedir. Ayrıca bu şiirde vech-i şebahlerin zikredilmesinden dolayı genel anlamda bu beyitteki teşbih teşbih-i mükked mufassal olarak da isimlendirilebilir.

Bu tür teşbih, teşbih-i mürselden daha belîğ ve daha vecizdir. Daha belîğ olmasının nedeni edat olmaksızın kişinin müşebbehi müşebbehün bih gibi kılması sebebiyledir. Daha veciz olması ise teşbih edatının hazfedilmesinden dolayıdır.⁹⁹

⁹⁵ Kazvîni, *et-Telhis fi 'Ulumi'l-Belâğa*, 288; Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî'*, 238; Meydânî, *el-Belağatu'l-'arabiyye*, 173; el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 54.

⁹⁶ el-Cârim-Emin, *el-Belağatu'l-vâdiha*, 46.

⁹⁷ Kazvîni, *et-Telhis fi 'Ulumi'l-Belâğa*, 286-287; Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî'*, 238; Meydânî, *el-Belağatu'l-'arabiyye*, 173; el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 54.

⁹⁸ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî'*, 238.

⁹⁹ 'Atik, *İlmu'l-beyân*, 81; Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî'*, 238.

Bu tür teşbihe ayetten de örnek verilebilir. Nitekim Cenâb-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسِبُهَا جَامِدَةً وَ هِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ.¹⁰⁰

“Dağları görür, onların durduğunu sanırsın; oysa onlar bulutlar gibi hareket ederler.”

Ayette dağların da bulutların hareket etmesi gibi hareket ettiği ifade edilirken herhangi bir teşbih edatı kullanılmamaktadır.

1.6.1.3. Teşbih-i Mücmel

Kendisinde vech-i şebihin (benzetme yönünün) hazfedildiği teşbihe denir.¹⁰¹ Teşbih içerisinde müşebbehin, müşebbehün bihe hangi durumlarda benzediği daima lafzi olarak geçmemektedir. İşte bu tarz durumlarda teşbihe verilen isim mücmel teşbih olarak adlandırılır. Şairin şu sözü bu tür teşbihi göstermektedir:

كَأَنَّ الشَّمْسَ الْمُنِيرَةَ دِينَا رُجَلَتْهُ حَدَائِدُ الضَّرَابِ.¹⁰²

“Sanki aydınlatan güneş, demircilerin çekiçlerinin parlattığı altın gibidir.”

Şair kullandığı ifadede güneşi altına benzetirken benzerlik ilişkisine değinmemekte, şiirinde vech-i şebehi kullanmamaktadır.

إِنَّمَا الدُّنْيَا كَبَيْتٍ نَسَجَتْهُ الْعَنْكَبُوتِ.¹⁰³

“Dünya örümceğin örmüş olduğu bir yuva gibidir.”

Bu ifade de aynı şekilde teşbih-i mücmel kategorisinde değerlendirilebilir. Nitekim teşbih edatı yer aldığı halde vech-i şebeh burada bulunmamaktadır.

¹⁰⁰ Neml: 27/88

¹⁰¹ Kazvîni, *et-Telhis fi 'Ulumi'l-Belâğa*, 274-275; 'Atik, *İlmu'l-beyân*, 90; Meydânî, *el-Belağatu'l-'arabiyye*, 173; el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 54.

¹⁰² el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 52.

¹⁰³ Merâğî, *'Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî'*, 228.

1.6.1.4. Teşbih-i Mufasssal

Kendisinde vech-i şebihin zikredildiği teşbihe denir.¹⁰⁴ Teşbihte benzeyen ile kendisine benzetilen arasındaki benzetme yönünün açıkça zikredildiği teşbihlere mufasssal teşbih denilmektedir. Bu tarz bir teşbihe şairin şu beyti örnek gösterilebilir:

أَنْتَ كَالْبَحْرِ فِي السَّمَاحَةِ وَالشَّمْسُ مَسِ غُلُوءًا وَالْبَدْرُ فِي الْإِشْرَاقِ.¹⁰⁵

“Sen cömertlikte deniz, yücelikte güneş, aydınlatmada ay gibisin.”

Şair methiyede bulunduğu kişiyi denize, güneşe ve aya benzetmektedir. Bunu yaparken cömertlik, yücelik ve aydınlatma gibi benzetme yönlerini zikretmiştir. Bu tarz teşbih vech-i şebeh açısından mufasssal teşbih olmakla beraber edat ile birlikte değerlendirildiğinde teşbih-i mürsel mufasssal diye isimlendirilebilir.

1.6.1.5. Teşbih-i Belîğ

Kendisinde teşbih edatının ve vech-i şebihin zikredilmediği teşbihe denir.¹⁰⁶ Teşbih içerisinde zikredilen çeşitlerin en üstünü ve en kuvvetlisidir. Nedeni ise bu tarz bir teşbihte müşebbehin müşebbehün bihin aynısı olduğunu iddia etme, edat ile vech-i şebihin hafzedilmesiyle işiten kimsede farklı teşbih şekillerinin oluşması ve kişinin duyduğu şeyi, dilediği yere çekebilmesi hasebiyledir.¹⁰⁷

Bu tarz bir teşbihe şairin şu beyti örnek olarak verilebilir:

أَيَّنْ أَرْمَعْتَ أَيُّهَذَا الْهَمَامُ نَحْنُ نَبْتُ الرُّبَى وَ أَنْتَ الْعَمَامُ.¹⁰⁸

“Nereye gitmeyi kastettin ey yiğit adam? Biz yüksek yerlerdeki bitkileriz, sen de bulutsun.”

¹⁰⁴ Kazvîni, *et-Telhis fi 'Ulumi'l-Belâğa*, 277; Meydânî, *el-Belağatu'l-'arabiyye*, 173; Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 235; el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 54.

¹⁰⁵ 'Atik, *İlmu'l-beyân*, 90.

¹⁰⁶ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 238; Meydânî, *el-Belağatu'l-'arabiyye*, 173; 'Atik, *İlmu'l-beyân*, 105; Menâhicu Camiâti'l-Medineti'l-Âlemiyye, *el-Belâğa el-Beyân ve'l-Bedî* 1, 28; el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 54.

¹⁰⁷ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 238; 'Atik, *İlmu'l-beyân*, 105; el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 54.

¹⁰⁸ el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 52.

Şair ilgili beyitte kendilerini dağ başlarında, yüksek yerlerde bulunan bitkilere, seslendiği kişiyi ise gökyüzündeki buluta benzetmektedir. Ancak bu benzetmeyi yaparken her iki teşbihte de edat ve vech-i şebahi kullanmamaktadır. Bu tarz teşbihlere teşbih-i belîğ denilmektedir.

1.6.2. Müşebbeh ve Müşebbehin Durumuna Göre Teşbih Çeşitleri

1.6.2.1. Teşbih-i Zımnî

Teşbih-i zımnî, Türkçe ifadeyle gizli teşbih anlamına gelmektedir. Teşbihin taraflarının açıkça zikredilmeyip bir terkip içerisinde kendilerine işaret veya ima edilmesiyle ortaya çıkan teşbih türlerine denilmektedir. Bu teşbihte müşebbehe dayandırılan hükmün meydana gelebileceğini gösterme vardır. Bu tür teşbihler açık olmayıp gizli bir isnatla gerçekleşmektedir.¹⁰⁹

Bu tarz bir teşbihe şairin şu şiiri örnek olarak verilebilir:

مَنْ يَهْنُ يَسْهُلُ الْهَوَانُ عَلَيْهِ مَا لُجَّحَ بِمَيِّتٍ إِلَّا مَ.¹¹⁰

“Kim alçak olursa, rezillik (adilik) ona kolay gelir. Ölü bir kimsedeki yara için eziyet (acı) yoktur.”

Şair, şiirinin ilk kısmında bayağı ve zavallı olan bir kimsede bu çirkin özelliklerin alışıldık bir duruma dönüşeceğini söylemektedir. İkinci kısmında ise ölü olan bir kimsedeki yaranın ona acı vermeyeceğini belirtmektedir. Görünüşte aralarında bir bağlantı yok gibi hissedilse de aslında şair adi bir kimsenin durumunu, ölüdeki yaraya benzetmeyi açık bir dille yapmamakta, oluşturduğu bir terkip içerisinde gizli bir şekilde ifade etmektedir.

Bu konuda bir başka şairin de şu şiiri örnek olarak verilebilir:

قَدْ يَشِيبُ الْفَتَى وَلَيْسَ عَجِيًّا أَنْ يَرَى النَّوْرَ فِي الْقَضِيبِ الرُّطِيبِ.¹¹¹

¹⁰⁹ ‘Atik, *İlmu’l-beyân*, 101-102; Hâşimi, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî*, 239; Meydânî, *el-Belağatu’l-‘arabiyye*, 202; Menâhîcu Camiâti’l-Medineti’l-Âlemiyye, *el-Belâğa el-Beyân ve’l-Bedî* 1, 98-99; el-Cârim-Emin, *el-Belağatu’l-vâdiha*, 93.

¹¹⁰ Hâşimi, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî*, 239; el-Cârim-Emin, *el-Belağatu’l-vâdiha*, 92.

¹¹¹ el-Cârim-Emin, *el-Belağatu’l-vâdiha*, 92.

“Genç olan kimse yaşlanır. Taze olan bir dalda çiçeğin görülmesi şaşılacak şey değildir.”

İbn-i Rûmî’ye ait olan bu beyitte yaşı ilerlemediği halde bir gencin yaşlanabileceği söylenmekte ve bunun şaşılacak bir durum olmadığı belirtilmektedir. Nitekim bu durum ile taze olan yeni bir dalda da beyaz bir çiçeğin açığının görülmesi arasında benzerlik ilişkisi kurulmaktadır. İbn-i Rûmî bu şiirinde açık bir şekilde yaşlılığın saçlarını ağarttığı gencin durumu, taze olan bir dalda beyaz bir çiçeğin açması gibidir demeyip, bunu cümle içerisinde gizli bir şekilde ifade etmektedir.¹¹²

1.6.2.2. Teşbih-i Maklub

Türkçe ifadesiyle çevrilen, dönüştürülen teşbih anlamına gelmektedir. Belâgat terimi olarak vech-i şebihin, müşebbehdeki varlığının daha güçlü ve belirgin olduğu düşüncesiyle müşebbehi, müşebbehün bih yapma, onun yerine koymadır. Klasik teşbihte benzetme yönü kendisine benzetilen unsurda daha güçlü iken bu tür teşbihte ise şeklin değişmesindeki temel gaye mübalağa yapma amacıdır.¹¹³

Bu tür teşbihi şu beyitte görmek mümkündür:

وَبَدَا الصَّبَاحُ كَأَنَّ غُرَّتَهُ وَجْهَ الْخَلِيفَةِ حِينَ مُمْتَدَحٍ.¹¹⁴

“Sabah göründü. Sanki sabahın parlaklığı (aydınlığı) övüldüğü vakitte halifenin yüzü gibidir.”

Şair bu beytinde genel anlamda bilinen teşbihin dışına çıkarak sabahın aydınlığını halifenin yüzüne benzetmektedir. Bilinen teşbihe göre burada halifenin yüzünün sabahın aydınlığına benzetilmesi gerekliydi. Çünkü iki unsur arasında vech-i şebihin olan parlaklık ve aydınlık sabah aydınlığında daha kuvvetlidir. Buna rağmen şair burada mübalağa yoluyla sabah aydınlığını halifenin yüzüne benzetmektedir.¹¹⁵

Bu tür bir teşbihe şöyle bir örnek de verilebilir:

¹¹² el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 93.

¹¹³ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 239-240; ‘Atik, *İlmu'l-beyân*, 95; Meydânî, *el-Belâğatu'l-‘arabiyye*, 201; el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 115.

¹¹⁴ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 240; ‘Atik, *İlmu'l-beyân*, 98; Merâğî, *‘Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 236.

¹¹⁵ ‘Atik, *İlmu'l-beyân*, 98; el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 114.

كَأَنَّ سَوَادَ اللَّيْلِ شَعْرٌ فَاحِمٌ.¹¹⁶

“Sanki gecenin karanlığı simsiyah bir saç gibidir.”

Bu ifade de vech-i şebah olan siyahlık gece karanlığında daha güçlü olmasına rağmen, gecenin karanlığı simsiyah bir saça benzetilmektedir. Normalde simsiyah bir saç gece karanlığına benzetilmekteydi. Ancak burada siyah saçta mübalağa yapma amacıyla böyle bir teşbih yapılmıştır.

1.6.3. Vech-i Şebahın Çoklu Olmasına ve Durumuna Göre Teşbih Çeşitleri

1.6.3.1. Teşbih-i Temsil ve Teşbih-i Gayrı Temsil

Temsil ve Gayrı Temsil olarak adlandırılan teşbih çeşitleri ise vech-i şebahın sayısına göre yapılan ayrım içerisinde zikredilmektedir. Kısaca Teşbih-i Temsil, benzeyen ile kendisine benzetilen arasındaki bağlantıyı gösteren vech-i şebahın, birden fazla durumdan, sûretten veya cüzden oluşmasıyla meydana gelen teşbih diye ifade edilirken, bunun tek bir cüzden oluşması ise Gayrı Temsil olarak nitelendirilmektedir.¹¹⁷

Teşbihteki benzetme yönleri ne kadar çok olursa teşbih o derece kapsamlı ve belîğ olur.¹¹⁸ Teşbih-i Temsile Mütenebbi’nin şu beyti örnek olarak verilebilir:

يَهْزُ الْجَيْشُ حَوْلَكَ جَانِبَيْهِ كَمَا نَفَضَتْ جَنَاحَيْهَا الْعُقَابُ.¹¹⁹

“Ordu senin etrafında, kartalın iki kanadını çırpması gibi iki tarafını hareket ettiriyor.”

Şair Mütenebbi, Seyfü’l-Devle’nin ortasında olduğu bir ordunun sağ ve sol taraftan oluşan iki kısmını bir kartalın iki kanadına benzetmektedir. Ordu içerisindeki hareketlenmeler ve koşuşturmalar kanatlarını çırpıp hareket eden bir kartal şeklindedir. Burada şair Mütenebbi’nin, kartalı Seyfü’l-Devle’ye, kartalın kanatlarını ise ordunun sağ ve sol cenahına benzettiği gözükmektedir. Benzetme yönü ise hareket ve dalgalanma

¹¹⁶ el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu’l-vâdiha*, 117.

¹¹⁷ Hâşimi, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî*, 234; ‘Atik, *İlmu’l-beyân*, 86-88; el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu’l-vâdiha*, 73.

¹¹⁸ ‘Atik, *İlmu’l-beyân*, 86.

¹¹⁹ el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu’l-vâdiha*, 71.

durumunda bir şeyde ortaya çıkan durumların varlığıdır.¹²⁰ Başka bir deyişle, ortasında bir ordu komutanının olduğu, sağ ve sol tarafları ordulardan oluşan bir birliğin durumu, hareket ve dalgalanması hususunda, iki kanadını çırpıp harekete eden karganın durumuna benzetilmektedir. Bu nedenle vech-i şebah iki unsurdan oluşmakta ve buna teşbih-i temsil denilmektedir.

Teşbih-i Gayrı Temsile ise şu ayet örnek olarak verilebilir:

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ. كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ. فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ.¹²¹

“Onlara ne oluyor da öğütten yüz çevirip kaçıyorlar. Onlar sanki aslandan ürküp kaçan yabani eşek gibidirler.”

Allah, bu ayette kendilerine verilen, öğütten yüz çevirip uzaklaşan kimselerin durumunu, aslandan kaçan yabani merkeplerin (Zebra) durumuna benzetmektedir. Bu iki unsur arasındaki benzetme yönü ise hem benzeyen hem de kendisine benzetilende bulunan şiddetli kaçıştır. Aralarındaki benzetme yönü tek bir unsurdan oluştuğu için buna teşbih-i gayrı temsil denilmektedir.¹²²

1.6.3.2. Teşbih-i Karîb-i Mübtezel

Vech-i şebahin ilk anda ortaya çıkması ile zihnin müşebbehten müşebbehün bihe geçişinde aşırı inceleme ve derin düşünmeye ihtiyaç duyulmayan teşbihe denir. Bu durum benzetme yönünde hiç ayrıntı bulunmamasından ya da az bulunmasından kaynaklıdır. Ayrıntı olmamasından dolayı bu tür teşbihlerin unsurlarında tafsilatın bulunmadığı genel bir durum mevcuttur.¹²³

Yanağın kırmızılık hususunda güle benzetilmesi, yüzün parlama ve yuvarlak olması hususunda dolunaya benzetilmesi, büyük siyah üzüm tanesinin şekil ve miktar hususunda bir armuda benzetilmesi bu tür teşbihe örnek verilebilir.¹²⁴

¹²⁰ el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 73.

¹²¹ Müddessir: 74/49-51

¹²² el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 84.

¹²³ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 235; Merâğî, *'Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 229; 'Atik, *İlmu'l-beyân*, 92-93; Meydânî, *el-Belâğatu'l-'arabiyye*, 178-179.

¹²⁴ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 235; Merâğî, *'Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 229; 'Atik, *İlmu'l-beyân*, 93.

1.6.3.3. Teşbih-i Ba‘id-i Ğarib

İlk anda vech-i şebelin kapalı olmasından dolayı zihninin müşebbehten müşebbehün bihe geçmesinde ince bir düşünme ve fikre ihtiyaç duyulan teşbihe denir. Bunun sebebi ise vech-i şebehte ayrıntının fazla olması, ya da müşebbehün bihin gizli olmasından dolayı iki taraf arasındaki bağlantının zihne gelmesinin nadir olmasından kaynaklıdır.¹²⁵ Bu tur bir teşbihi şu ifadede görmek mümkündür:

وَالشَّمْسُ كَالْمِرَآةِ فِي كَفِّ الْأَشَلِّ.¹²⁶

“Güneş, felçli olan kimsenin avucundaki ayna gibidir.”

Bu şiirdeki vech-i şebeli güneşin parlamasıyla beraber dönüşünden, bu parlaklığın yayılmasıyla birlikte hızlı hareket etmesinden ve bu hareket sebebiyle ışınlarının titremesiyle ortaya çıkan şekildir. Hatta güneşten gelen bu ışınlar onun yörüngesinden çıkacak kadar etrafa yayılacak gibi gözükür. Sonra tekrar tekrar bakıldığında güneşin bu gerçek şekli kişi için ortaya çıkmış olur. Artık güneşten gelen bu ışının yayılmayıp, kendi eski haline geri döndüğü fark edilir.

Felçli olan kimsenin elindeki ayna da böyledir. Bu aynadan oluşan şekil burada vech-i şebehtir. Çok titremesinden dolayı felçli olanın elindeki aynada ortaya çıkan durum da güneşe ilk bakıldığında ortaya çıkan yayılıp dağılma şekli gibidir. Bu şekilde dağınık olma durumudur. Bu nedenle felçli olanın elinde devamlı titreyen aynaya bakan kimsenin nefsinde aynadaki asli şekil, ancak ince düşünme, uzunca bakma ve aceleci davranmadığında ortaya çıkar.¹²⁷

Buradaki teşbihte vech-i şebeli tanımda da olduğu gibi ancak derin bir düşünme sonucu elde edilebilmektedir.¹²⁸

1.6.4. Müşebbeh ve Müşebbehün Bihin Çoklu Oluşuna Göre Teşbih Çeşitleri

¹²⁵ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 235; Merâğî, *‘Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 230; ‘Atik, *İlmu'l-beyân*, 93-94; Meydânî, *el-Belağatu'l-‘arabiyye*, 182-183.

¹²⁶ Kazvînî, *et-Telhis fi ‘Ulumi'l-Belâğa*, 256; Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 235; Merâğî, *‘Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 230; ‘Atik, *İlmu'l-beyân*, 93.

¹²⁷ Kazvînî, *et-Telhis fi ‘Ulumi'l-Belâğa*, 256-257; Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 235; ‘Atik, *İlmu'l-beyân*, 93-94.

¹²⁸ Merâğî, *‘Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 230.

1.6.4.1. Teşbih-i Melfuf

Teşbihin tarafları birden çok olur, önce atıf yoluyla müşebbehler, ardından yine atıf yoluyla müşebbehün bihler gelirse buna teşbih-i melfuf denilir.¹²⁹

تَبَسُّمٌ وَفُطُوبٌ فِي نَدَى وَوَعَى كَالْعَيْثِ وَالْبَرْقِ تَحْتَ الْعَارِضِ الْبَرْدِ.¹³⁰

“Cömertlikte ve kargaşada tebessüm etme ve yüzünü ekşitme, soğuk bir günün bulutu altındaki yağmur ve şimşek gibidir.”

Şair Buhturî'ye ait olan bu şiirde müşebbeh olan tebessüm etme ve asık yüzlü olma atıf yoluyla peş peşe gelmiş, akabinde ise müşebbehün bih olan yağmur ve şimşek de bu şekilde sıralanmıştır. Burada cömertlik anında tebessüm etme yağmura benzetilirken, kargaşa ve gürültü esnasında asık yüzlü olma ise soğuk bir günde bulutların arasından çıkan şimşeğe benzetilmiştir.

1.6.4.2. Teşbih-i Mefruk

Teşbihte müşebbeh ve müşebbehün bihlerin peş peşe yani beraber zikredilmesine teşbih-i mefruk denilir.¹³¹

النَّشْرُ مِسْكٌ وَالْوُجُوهُ دَنَا نِيرٌ وَأَطْرَافُ لَأَكُفِّ عَنَّمِ.¹³²

“Güzel koku misk, yüzler altınlar ve avuçlardaki parmaklar yaprakları yumuşak olan kırmızı ağaç gibidir.”

Burada her bir benzeyen kendisine benzetilen ile beraber zikredilmekte ve bu şekilde birden fazla teşbih ortaya çıkmaktadır.

¹²⁹ Kazvîni, *et-Telhis fi 'Ulumi'l-Belâğa*, 272; Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 225; Merâği, *'Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 219; Meydânî, *el-Belağatu'l-'arabiyye*, 199.

¹³⁰ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 225.

¹³¹ Kazvîni, *et-Telhis fi 'Ulumi'l-Belâğa*, 273; Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 225; Merâği, *'Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 219; Meydânî, *el-Belağatu'l-'arabiyye*, 200.

¹³² Kazvîni, *et-Telhis fi 'Ulumi'l-Belâğa*, 273; Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 225; Meydânî, *el-Belağatu'l-'arabiyye*, 200.

1.6.4.3. Teşbih-i Tesviye

Teşbihin taraflarından müşebbehin birden fazla olup, müşebbehün bihin tek bir unsurdan oluşmasına teşbih-i tesviye denilir.¹³³

صُدُّعُ الْحَيِّبِ وَ حَالِي كِلَاهُمَا كَاللَّيَالِي

و تُعْرُة فِي صَفَاءٍ وَ أَدْمُعِي كَاللَّيَالِي.¹³⁴

“Sevgilinin şakağı ve benim halim her ikisi geceler gibidir.

Ön dişleri ve benim göz yaşlarım durulukta inciler gibidir.”

Bu şiirin her iki beytinde iki müşebbeh ve bir müşebbehün bih yer almaktadır. İlk beyitte sevgilinin şakağı ve kişinin durumu gecelere benzetilirken, ikinci beyitte ise sevgilinin ön dişleri ve kişinin göz yaşları incilere benzetilmektedir.

1.6.4.4. Teşbih-i Cem

Teşbih-i Tesviye’nin aksine müşebbehün bihin birden fazla olup müşebbehin ise bir tane gelmesiyle oluşan teşbihe teşbih-i cem denilir.¹³⁵

أَنْتَ كَاللَّيْثِ فِي الشَّجَاعَةِ وَالْإِنِّ دَامَ وَالسَّيْفِ فِي قِرَاعِ الْخُطُوبِ.¹³⁶

“Sen cesaretli ve atılgan olmada aslan, acıları kesmede ise kılıç gibisin.”

Burada şair kişiyi cesaret ve atılganlık hususunda aslana, acıları kesmede ise kılıca benzetilmektedir. Müşebbeh olan unsur iki şeye benzetilmektedir. Müşebbehün bih ise birden fazla unsurdan oluşmuştur.

1.6.5. Amacına Göre Teşbih Çeşitleri

¹³³ Kazvîni, *et-Telhis fi ‘Ulumi’l-Belâğa*, 273; Hâşimi, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî*, 225; Merâği, *‘Ulûmu’l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 219; Meydânî, *el-Belağatu’l-‘arabiyye*, 197.

¹³⁴ Hâşimi, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî*, 225; Merâği, *‘Ulûmu’l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 219; Meydânî, *el-Belağatu’l-‘arabiyye*, 197.

¹³⁵ Kazvîni, *et-Telhis fi ‘Ulumi’l-Belâğa*, 273; Hâşimi, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî*, 226; Merâği, *‘Ulûmu’l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 219; Meydânî, *el-Belağatu’l-‘arabiyye*, 198.

¹³⁶ el-Cârim-Emin, *el-Belağatu’l-vâdiha*, 43.

1.6.5.1. Teşbih-i Makbul

Kastedilen amacın ifade edilmesini ve kendisinden istenilenin yerine getirilmesini içeren teşbihe denilir. Bu ise müşebbehin halini ya da miktarını beyân etmeyle, müşebbehün bihin vech-i şebah hususunda müşebbehten daha bilinir olmasıyla veya müşebbehin varlığının mümkün olmasını beyân etme hususunda muhatap açısından müşebbehün bihin bilinir olması gibi bazı amaçlar sağlandığında gerçekleşir.¹³⁷

Nebe sûresinde yer alan şu ayet bu çeşit bir teşbihe örnek verilebilir:

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا.¹³⁸

“Geceyi örtü yaptık.”

Bu ayette bir çeşit teşbih-i belîğ söz konusudur. Burada edatın ve vech-i şebahın zikredilmemesi esasında teşbih çeşitlerinin en etkilisi kabul edilen teşbih-i belîği ortaya çıkarmaktadır.¹³⁹ Burada insanlardan kişiyi gizleyen gecenin örtü gibi yapılması anlamı hakimdir. Yani elbisenin kişiyi örtmesi gibi gecenin karanlığı da kişiyi kuşatmakta ve örtmektedir. Aynı şekilde elbisenin giyeni sarması gibi gecenin karanlığı da insanları sarmaktadır.

Burada gece insanların birbiri hakkında bilinmesini istemediği şeylerde gizleme görevi yapmaktadır. Vech-i şebah ise insanların birbirinden gizlemek isteyeceği kusurlar, gizlediği şeyler ve günahlardır. Bu nedenle adeta gece, insanların gözlerinden kişileri saklama hususunda giyilen elbiseye benzetilmektedir.¹⁴⁰

1.6.5.2. Teşbih-i Merdud

Müşebbeh ile müşebbehün bih arasında vech-i şebahın olmaması ya da çok uzak olması sebebiyle kendisinden istenilen amaçların yerine getirilemediği teşbihe denir.¹⁴¹

¹³⁷ Kazvîni, *et-Telhis fi 'Ulumi'l-Belâğa*, 288; Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 241; Merâği, *'Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 238.

¹³⁸ Nebe: 78/10

¹³⁹ Kazvîni, *et-Telhis fi 'Ulumi'l-Belâğa*, 289-290.

¹⁴⁰ 'Atik, *İlmu'l-beyân*, 120; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1440/2019, III, 1448.

¹⁴¹ Kazvîni, *et-Telhis fi 'Ulumi'l-Belâğa*, 288; Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 241; Merâği, *'Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 238.

يَمْشُونَ فِي خَلْقِ الْحَدِيدِ كَمَا مَشَتْ جُرْبُ الْجِمَالِ بِهَا الْكُحَيْلُ الْمُشْتَلُ.¹⁴²

“Çok katranların kendilerine sürüldüğü uyuz olan develerin yürümeleri gibi demirden kalkanlar içinde yürürler.”

Şair Ferezdak’a ait olan bu şiirde demir halkalar içerisinde yürüyen adamların hali, hastalıklı olan uyuz develerin yürümesine benzetilmiştir. Ancak buradaki teşbih aradaki bağlantının kurulması açısından çok uzaktır. Nitekim şiirde aralarındaki vech-i şebih siyahlık olarak düşünülmüşse bu ikisi arasında bir yakınlık söz konusu olamaz. Çünkü demir kalkanların rengi beyazdır. Şayet başka bir şey murat edilmişse bile buradaki teşbihin tuhaf ve anlamsız oluşu sebebiyle bu da açık değildir.¹⁴³

1.7. TEŞBİHİN GAYELERİ

İfadelerin birtakım yöntemler aracılığıyla dile getirilmesinde bazı maksat ve hedefler vardır. Bu her dilde olduğu gibi Arap dilinde de böyledir. Bu hedefler kişiden kişiye göre değişebilme özelliğine sahiptir. Çünkü herkesin, bir ifadeyi aynı yöntemle dile getirirken gayesi farklı olabilmektedir. Bu durum konumuz olan Teşbihte de mevcuttur.

Bazı alimler teşbihin sıradan bir şekilde yapılmayıp birtakım amaçlar çerçevesinde kullanıldığını ifade etmektedir. Aşağıda aktarılabilecek olan bu amaçlar bunlarla sınırlı olmayıp artırılabilir. Bu başlık altında tespit edilen teşbihin kullanılma amaçlarını ifade edilecektir.

1.7.1. Müşebbehin İmkân Dahilinde Olduğunu Göstermek

Müşebbehe dayandırılan hükmün garip ve gerçekleşmesinin zor oluşundan dolayı anlaşılması ve tasavvurunun ancak bir benzetme yoluyla gerçekleştirilmesi sebebiyle teşbih yapılır. Bu amaç doğrultusunda yapılan teşbihte müşebbehün bih, müşebbehteki garâbeti kaldırıp onun meydana gelmesinin mümkün olduğunu ortaya koyar.¹⁴⁴

¹⁴² Merâğî, ‘Ulûmu’l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî’, 238.

¹⁴³ Merâğî, ‘Ulûmu’l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî’, 238-239.

¹⁴⁴ Hâşimi, Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî’, 238-239; ‘Atik, İlmu’l-beyân, 105; Merâğî, ‘Ulûmu’l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî’, 234; el-Cârim-Emin, el-Belâğatu’l-vâdîha, 105.

Bu duruma şair Buhtürî'nin güneş benzetmesiyle ifade ettiği şu beyti örnek olarak verilebilir:

دَنُوتٌ تَوَاضَعًا وَ غَلُوتٌ مَجْدًا فَشَأْنُكَ إِحْدَارٌ وَ إِرْتِفَاعٌ.

كَذَلِكَ الشَّمْسُ تَبْعُدُ أَنْ تُسَامِيَ وَ يَدْنُو الضُّوءُ مِنْهَا وَ الشُّعَاعُ.¹⁴⁵

“Alçak gönüllülükle yaklaştın ve şeref sahibi olarak yükseldin. Senin şanın ise küçülme ve yükselmedir.

Güneş de böyledir. O yükselmekle uzaklaşır, ondan gelen ışık ve ışıın ise yaklaşıp.”

Şair aktardığı bu beyitte bir kişide birbirine zıt olan küçülme yani alçalma ve yükselme gibi iki durumu birleştirmektedir. Ancak birbirine zıt olan bu iki şeyin aynı anda bir kişide bulunması örf ve âdet gereği mümkün değildir. Şair bunun mümkün olabileceğini gösterme amacıyla kişinin bu durumunu güneşin yükselmekle uzaklaşıp ondan gelen ışınların yaklaşmasına benzetmektedir.¹⁴⁶

1.7.2. Müşebbehin Durumunu Açıklığa Kavuşturmak

Bu amaç teşbihten önce müşebbehin vasfının bilinmemesi sebebiyle yapılır. Bu durumda teşbih ile müşebbehin vasfı ortaya çıkar ve müşebbehün bih bunu açıklığa kavuşturur.¹⁴⁷

كَأَنَّكَ شَمْسٌ وَ الْمُلُوكُ كَوَاكِبٌ إِذَا طَلَعَتْ لَمْ يَبْدُ مِنْهُمْ كَوْكَبٌ.¹⁴⁸

“Sen güneş gibisin, krallar da yıldızlar gibidir. Sen doğduğunda onlardan hiçbir yıldız görünmez.”

Şair Nâbîga, bu şiirinde Nu'mân b. Münzir adlı kralı methederken, onu güneşe, diğer kralları da yıldızla benzetmektedir. Güneş ortaya çıktığında nasıl ki yıldızlar gözükmiyorsa, güneşe benzettiği kişinin de durumu diğer krallara karşı bu minvaldedir.

¹⁴⁵ Merâğî, ‘Ulûmu’l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî’, 234.

¹⁴⁶ Merâğî, ‘Ulûmu’l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî’, 234.

¹⁴⁷ Hâşimi, Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî’, 238; ‘Atik, İlmu’l-beyân, 106; Merâğî, ‘Ulûmu’l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî’, 235; Meydânî, el-Belağatu’l-‘arabiyye, 180; el-Cârim-Emin, el-Belağatu’l-vâdiha, 105.

¹⁴⁸ ‘Atik, İlmu’l-beyân, 106; Merâğî, ‘Ulûmu’l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî’, 235.

Vech-i şebah ise Numan'ın durumunun büyüklüğü, diğer kralların durumlarının küçüklüğüdür.¹⁴⁹

Nâbîga, övdüğü kişinin ve diğer kralların durumları bilinmeyen meçhul bir şey olduğunda bunları beyân etmek için bu iki müşebbehin durumunu güneşin yıldızlarla beraber olan durumuna benzetmiştir.¹⁵⁰

1.7.3. Kuvvetlilik, Zayıflık, Artma ve Eksilme Noktasında Müşebbehin Miktarını Açıklamak

Bu amaç müşebbehin ve onun vasfının teşbihten önce bilinmesi durumunda gerçekleşir. Bu hedef ile müşebbehin sıfatının kuvvetli-zayıf olma, artma-eksilme noktasındaki miktarı ortaya çıkmış olur.¹⁵¹

Şair Antere'den aktarılan şu beyitte teşbihteki bu amacın güdüldüğü ifade edilmiştir:

فِيهَا اِثْنَتَانِ وَ اَرْبَعُونَ حَلُوبَةً سُوْدًا كَحَافِيَةِ الْغُرَابِ الْاَسْوَدِ.¹⁵²

“Orada siyah karganın kanadı gibi kırk iki tane siyah sağmal deve vardır.”

Antere bu şiirinde sevdiği kızın ailesinin kırk iki tane sağmal devesi olduğunu haber vermektedir. Ardından bu develeri siyah olmakla nitelemektedir ki Araplara göre develerin en güzeli ve en değerlisi siyah olandır.¹⁵³

Antere bu siyah develerin miktarını da beyân etmek için develeri siyah karganın kanadına benzetmektedir.¹⁵⁴ Aynı zamanda siyahlık olan bu nitelik, teşbihin tarafları arasında müşterek bir vasıftır.¹⁵⁵

1.7.4. Müşebbehin Durumunu Kuvvetlendirme

¹⁴⁹ Merâğî, ‘Ulûmu’l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî’, 235.

¹⁵⁰ ‘Atik, İlmu’l-beyân, 106.

¹⁵¹ Hâşimi, Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî’, 238; ‘Atik, İlmu’l-beyân, 107; Merâğî, ‘Ulûmu’l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî’, 235; Meydânî, el-Belağatu’l-‘arabiyye, 181; el-Cârim-Emin, el-Belağatu’l-vâdiha, 105.

¹⁵² ‘Atik, İlmu’l-beyân, 107.

¹⁵³ ‘Atik, İlmu’l-beyân, 107.

¹⁵⁴ Hâşimi, Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî’, 238; ‘Atik, İlmu’l-beyân, 107.

¹⁵⁵ Hâşimi, Cevâhiru’l-belâğa fi’l-beyân ve’l-meâni ve’l-bedî’, 238.

Müşebbehe dayandırılan hüküm bazen sağlamlaştırmaya, izaha, tekide ihtiyaç duyabilmektedir. Bu durum ise bir misalle izah edilip işiten kimsenin zihnine yerleştirilmekte ve müşebbehin durumu kişinin katında güçlendirilmektedir. Bu amaç müşebbehin durumu ve miktarı bilinip de müşebbehin bir sıfatla vasıflanıp güç kazanması halinde gerçekleşir.¹⁵⁶

Şairin kalp kırıklığına dair yapmış olduğu benzetme bu amaca örnek verilebilir:

إِنَّ الْقُلُوبَ إِذَا تَنَافَرَ وَدَّهَا مِثْلَ الرُّجَاجَةِ كَسْرُهَا لَا يُجْبَرُ.¹⁵⁷

“Sevgisi kaybolduğu zaman kalpler, kırılması onarılamayan (düzeltilemeyen) cam gibidirler.”

Şair bu şiirinde kalplerin nefretini, sevgisizliğini cam kırıklığına benzetmekle beraber bu durumu kırıldığı takdirde düzeltilmeyeceği şeklinde bir ifade getirerek durumu güçlendirmektedir. Bunu yapmasındaki amaç ise kalplerin öncesinden beslemiş olduğu ünsiyet ve sevgiye dönülmesinin imkânsız olmasını güçlendirmek içindir.¹⁵⁸

1.7.5. Müşebbehi Süsleme ve Onun Durumunu Güzelleştirme

Buradaki amaç ise müşebbehe karşı istek uyandırma, onu çekici gösterme ve onun durumunu yüceltmedir.¹⁵⁹

مَا هُوَ عَبْدٌ لَكِنَّهُ وَلَدٌ حَوَّلَنِيهِ الْمُهَيِّمُ الصَّمَدُ.

وَأَشَدُّ أَرْزِي بِحُسْنِ خِدْمَتِهِ فَهُوَ يَدِي وَالْذَّرَاعُ وَالْعَصْدُ.¹⁶⁰

“O bir köle değildir, ancak o koruyup kollayan ve hiç kimseye ihtiyaç duymayıp herkesin kendisine ihtiyaç duyduğu kimsenin bana emanet ettiği bir evlattır.

Güzel hizmetiyle benim gücümü pekiştirdi, o benim elim, kolum ve yardımcımdır.”

¹⁵⁶ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 238; ‘Atik, *İlmu'l-beyân*, 108; Merâğî, *‘Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 235; el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 106.

¹⁵⁷ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 238; Merâğî, *‘Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 235.

¹⁵⁸ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 238.

¹⁵⁹ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 239; ‘Atik, *İlmu'l-beyân*, 109; Merâğî, *‘Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 235; Meydânî, *el-Belâğatu'l-‘arabiyye*, 168-169.

¹⁶⁰ el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 108.

Said b. Hâşim el-Hâlidî, bu şiirinde hizmetçisini anlatmaktadır. Birinci beyitte onu ihlas ve sevgisinin doğruluğu hususunda bir evlada benzetirken, ikinci beyitte ise faydasının çokluğu, yardım etmesinin güzelliği hususunda onu bir ele, kola ve pazuya benzetmektedir. İnsanların kendilerine ait olan köleleri kötülükle, bayağı ve aşağılık olmakla nitelemeye alışmalarından dolayı şairin burada yapmış olduğu teşbihten amacının müşebbehi yani köleyi değerli kılma, yüceltme olduğu ortaya çıkmış olur.¹⁶¹

1.7.6. Müşebbehi İlginç ve Çekici Kılma

Teşbihte ifade edilen gayelerden biri de müşebbehi tuhaf, bilinmeyen, sonradan ortaya çıkmış eşsiz bir şey yapma arzusudur. Bu amaç ya müşebbehi âdeten gerçekleşmesi mümkün olmayacak bir şekilde ortaya çıkarmayla yapılan bir benzetme ile ya da müşebbeh hazır olduğu halde müşebbehün bihin zihinde hatırlanmasının nadir olmasıyla gerçekleşir.¹⁶² Buradaki esas hedef teşbihteki iki uzak durumun bir araya getirilmesidir.¹⁶³

فَحْمٌ فِيهِ جَمْرٌ مُتَّقَدٌ يَخْرُجُ مِنَ الْمِسْكِ مُوجُهُ بِالذَّهَبِ.¹⁶⁴

“Tutuşmuş közün içinde olduğu kömür, dalgası altından olan misk kokulu bir denizdir.”

Bu ifadede tutuşan bir közün bulunduğu kömür, dalgası altın olan misk kokusunun olduğu bir denize benzetilmektedir. Buradaki benzetmede tutuşmuş közleri olan bir kömüre bakıldığında dalgaları altından olan misk kokulu bir denizin hayal edilmesi çok zor ve nadirdir. Buradaki gaye ise içinde közün bulunduğu kömürü, kanun ve adet gereği gerçekleşmesi imkânsız olan misk kokulu ve dalgaları altından olan bir denize benzetmekle müşebbehi ilgi çekici kılma sûretiyle gerçekleşmiştir.

1.7.7. Müşebbehi Çirkin Gösterme ve Onu Kötüleme

¹⁶¹ el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 108-110.

¹⁶² Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 239; Merâğî, *Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 236.

¹⁶³ Menâhicu Camiâti'l-Medineti'l-Âlemiyye, *el-Belâğa el-Beyân ve-l-Bedî* 1, 91.

¹⁶⁴ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, 239; Merâğî, *Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî*, 236; Menâhicu Camiâti'l-Medineti'l-Âlemiyye, *el-Belâğa el-Beyân ve-l-Bedî* 1, 91.

Bazı durumlarda müşebbehehi güzelleştirmenin aksine kişinin tabiatının kendisinden tiksineceği ve nefsin çirkin bulacağı bir şekilde müşebbeh tasvir edilmektedir. Bunun yapılmasındaki temel gaye ise onu kerih görüp ondan yüz çevirmektir.¹⁶⁵

Burada Mütenebbi'nin hicvettiği kişiye dair benzetmesi bu amacı gösteren bir örnektir:

إِذَا أَشَارَ مُحَدِّثًا كَأَنَّهُ قَرَدٌ يُفْقَهُ أَوْ عَجُوزٌ تَلْطِمُ.¹⁶⁶

“Konuşarak bir işaretle bulunduğu zaman sanki o kakhaha atan bir maymun veya tokat atan yaşlı bir kimse gibidir.”

Şiirdeki teşbihin amacı müşebbehi çirkin göstermedir. Müşebbeh kişinin konuşma esnasındaki durumudur. Müşebbehün bihin ise kakhaha atan bir maymun ya da tokat atan yaşlı bir kimse olmasının sebebi bu iki unsurun insanların kendilerinden nefret ettiği iki çirkin şey olmasıdır.¹⁶⁷

Buraya kadar aktarılan gayeler ekseriyetle müşebbehle ilgili amaçlardandır. Müşebbehün bih ile ilgili aktarılan genel anlamdaki amaç, mübalağa yapma ve vech-i şebihin müşebbehte daha kuvvetli ve güçlü olduğunu ortaya koymadır. Bu ise aslın fer'e, fer'in de asla dönüştürüldüğü teşbih-i maklubta gözükmektedir.¹⁶⁸

Bunların yanında bazı farklı amaçlar da ilave edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Teşbihin kendisine delalet ettiği şeklin, teşbih olmaksızın lugavi manalarına göre konulan kelimelerden daha fazla açıklayıcı, delalet açısından daha açık ve manayı ifade etmede daha ince olması.
2. Vech-i şebeh, müşebbehün bihte daha zahir ve kuvvetli olduğunda izleyen kimsenin zihnine teşbih yoluyla müşebbehin sûretini yakınlaştırmak.
3. Teşbihin kapsadığı güzel şekilden zevk ve haz alma.

¹⁶⁵ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî'*, 239; 'Atik, *İlmu'l-beyân*, 110; Merâğî, *'Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî'*, 235; Meydânî, *el-Belâğatu'l-'arabiyye*, 168-169.

¹⁶⁶ Hâşimi, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî'*, 239; 'Atik, *İlmu'l-beyân*, 110.

¹⁶⁷ 'Atik, *İlmu'l-beyân*, 110.

¹⁶⁸ 'Atik, *İlmu'l-beyân*, 114; Merâğî, *'Ulûmu'l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî'*, 236; Menâhicu Camiâti'l-Medineti'l-Âlemiyye, *el-Belâğa el-Beyân ve'l-Bedî'* 1, 91.

4. Müşebbehte nefsin arzuladığı istekler veya çekindiği tehlikeler mevcut olduğunda nefiste var olan istek ve arzu ya da korku ve tehlike durumunu harekete geçirme, uyandırma.
5. Lafzen söylenilmesinden nezaket, edep ve hayadan dolayı çekinildiği için ibareden kastedilen örtülü manayı teşbih yoluyla tercih etme.¹⁶⁹

Bu ve benzeri birçok gaye teşbih yoluyla birtakım manaların dile getirilmesindeki esas unsurlardır.

1.8. TEŞBİHİN TEMSİL VE İSTİARE İLE İLİŞKİSİ

Temsil kelimesi anlam açısından teşbih kelimesi ile örtüşmektedir. Sözlük anlamı itibariyle bir şeyi tasvir etmek, bir şeyi başka bir şeye müsavi kılmak, benzetmek gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷⁰ Teşbih ve temsil arasındaki en önemli ortak nokta ikisinin de benzetmeye dayanmasıdır.

Abdülkâhir el-Cürcânî iki şey arasında benzerlik ilişkisinin te'vile ihtiyaç duyulmayan ve üzerinde yoğun bir düşünmeyi gerektirmeyip, rahat bir şekilde yapılacağını veya ciddi bir fikri mülahazayı gerektiren, te'vile muhtaç şekilde yapılabileceğini ifade etmektedir. Cürcânî, teşbihin daha genel bir durumu, temsilin ise daha özel bir şeyi ifade ettiğini belirtip iki kavram arasında umum-husus mutlak ilişkisinin olduğunu belirtmektedir. Başka bir deyişle ona göre her temsil bir teşbihtir ancak her teşbih bir temsil değildir.¹⁷¹

Cürcânî'nin yaklaşımına göre genel anlamda teşbihte ilişki kurulan unsurlar arasındaki bağlantı ve münasebeti çözümleme fazlaca bir uğraşı veya te'vili gerektirmezken, temsil ise bu durumun tersi bir konumdadır. Sekkâkî ise temsilde benzetmeye konu olan taraflar arasındaki benzerlik yönlerinin soyut, hakiki olmayan ve birden fazla cüzden oluşması gerektiğini ifade ederek teşbihten bu şekilde ayrıldığını ifade etmektedir.¹⁷²

Aktarılan görüşlere ilave olarak Teşbih-i Temsil hakkında çalışma içerisinde bilgi verirken benzerliğe konu olan unsurlar arasında vech-i şebihin birden fazla sûret, cüz,

¹⁶⁹ Meydânî, *el-Belâğatu'l-'arabiyye*, 168-171.

¹⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XI/613-614.

¹⁷¹ Ebû Bekr 'Abdülkâhir b. 'Abdirrahman b. Muhammed el-'Abdülkâhir el-Cürcânî, *Esrârü'l-Belâğa*, thk. Maḥmûd Muhammed Şâkir (Kahire; Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.), 90-97.

¹⁷² Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 346-349.

durumdan oluşacağını aktarmıştık.¹⁷³ Teşbih-i Temsiller genellikle bir olayı veya durumu resmederek, bir tablo şeklinde onu tasvir ederek ortaya çıkan benzetmelere dayanmaktadır. Bunun yanında Kur’ân’da “meselü/ke-meseli” şeklinde başlayan ayetlerin hepsinde temsili teşbihin olduğu da ifade edilmektedir.¹⁷⁴

Başka bir belâgat sanatı olan istiare, alimler tarafından teşbihin veya mecazın bir çeşidi olarak kabul edilmiştir. Teşbih ve mecazla ilgisi bulunan istiare, benzerlik alakasının murad edilmesiyle, lafzın veya terkinin, ıstılahtaki hakiki manasını engelleyen bir delil ile birlikte, konulduğu mananın dışında kullanılmasıdır.¹⁷⁵

Teşbih ve istiare arasındaki en önemli ortak nokta benzerlik ilişkisinin güdülmesidir. Aralarındaki temel farklar bakılınca istiare de teşbih yapıldığını gösterecek şekilde benzeyen ve kendisine benzetilen bir araya getirilmez. Başka bir deyişle teşbihin taraflarında biri daima hazf edilmiş, cümle içerisinde lafzi veya takdiri olarak yer almamaktadır. Ayrıca istiarede teşbih edatı ve vech-i şebih de lafzi veya takdiri olarak zikredilmeyip mahzuf konumundadır.¹⁷⁶

Teşbihin bu iki kavram ile ilişkisi ele alındıktan sonra çalışmanın ikinci bölümünde ayetlerde yer alan teşbihler incelenecektir. Bununla birlikte istiare veya temsil şeklindeki ortaya çıkabilecek görüş farklılıkları da ifade edilip teşbihin seçilme nedeni de belirtilecektir.

¹⁷³ bk. 38

¹⁷⁴ İsmail Durmuş, “Temsil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), XL/435.

¹⁷⁵ ‘Atîk, *İlmü’l-beyân*, 175; Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘arabiyye*, 229; İsmail Durmuş - İskender Pala, “İstiare”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), XXIII/315-318.

¹⁷⁶ Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘arabiyye*, 231.

İKİNCİ BÖLÜM

MEKKÎ-MEDENÎ SÛRELER VE MEDENÎ SÛRELER BAĞLAMINDA TEŞBİH

Çalışmanın bu bölümünde esas alınan tasnife göre tertip edilmiş sûrelerdeki ayetler içerisinde tespit edilen teşbih sanatları çeşitleri ile birlikte sunulacaktır. Bunu yaparken sûrelerin Kur'ân içerisindeki tertibi yerine teşbih çeşitlerine göre ayetleri ortaya koymayı tercih ettik. Bu şekilde bir yöntemi benimsememizin sebebi çalışma konusu olan ayetler, hangi teşbih çeşidinin altına giriyorsa o şekilde vermek ve sıradanlıktan uzaklaşmaktır.

2.1. MEKKÎ VE MEDENÎ SÛRELER

2.1.1. Sûrelerin Mekkî-Medenî Açısından Taksimi

Kur'ân içerisindeki sûrelerin bu çeşit bir ayrıma tabi tutulmasındaki kriterler hakkında üç farklı görüş mevcuttur.

1. Zaman mefhumunu esas alanlara göre hicretin öncesinde inen vahiyler Mekkî, hicretten sonra inen vahiyler ise Medenî'dir. Bu görüşü kabul edenlere göre hicretten önce Medine'de vahiy indirilmişse bile bu indirilen Mekkî'dir, şayet hicretten sonra Mekke'de vahiy indirilmişse bu vahiy de Medenî'dir. Diğer iki kanaate göre daha kapsayıcı ve genel olması sebebiyle alimlerin çoğu tarafından muteber kabul edilen görüş budur. Bu nedenle seferler, gazveler ve veda haccı gibi diğer büyük hadiseler de bu taksimat çerçevesinde değerlendirilmektedir.

2. Mekân mefhumunu esas alanlara göre yer olarak Mekke'de inen vahiyler Mekkî, Medine'de inen vahiyler Medenî'dir. Bu görüşü kabul edenlere göre Mekke civarında bulunan Hudeybiye, Mina ve Arafat gibi mekanlarda inen vahiyler Mekkî, Kubâ, Uhud, Bedir gibi Medine civarında bulunan yerlerde inen vahiyler ise Medenîdir. Ancak seferler esnasında, Tebük'te, Beytü'l- Makdis vb. yerlerde inenlerin hangi kategoride değerlendirileceğine dair net bir cevap bulunamaması ve kapsayıcı olmaması açısından bu görüş eleştirilmektedir.

3. Muhatap mefhumunu esas alanlara göre Mekke ehline hitap eden ayetler Mekkî, Medine ehline hitap eden ayetler Medenî'dir. Bu görüşü esas alanlara göre Mekke ehline, küfür baskın olduğundan dolayı يَا أَيُّهَا النَّاسُ şeklinde seslenilmiştir. Medine ehline ise iman

baskın olduğundan dolayı يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا diyerek seslenildi. Bu görüşteki temel zayıf nokta ise Medenî olarak kabul edilen sûrelerde يَا أَيُّهَا النَّاسُ şeklinde hitapların bulunması, Mekkî olarak kabul edilen sûrelerde ise يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا hitabının bulunmasıdır.¹⁷⁷

2.1.2. Mekkî-Medenî Sûreleri Bilmenin Önemi

1. Bu şekilde bir tasnifin yapılması ile bir konuda varit olan iki farklı ayet karşılaştığı takdirde birinin Mekkî, diğerinin Medenî olduğunun bilinmesiyle hüküm vermede kolaylık oluşturur. Bu şekilde nasih ve mensuh ortaya çıkar ve zahiren görünen tearuz ortadan kalkar.
2. İndirilen hükümlerin konuluş tarihi ortaya çıkmasına ve hükümlerin tedricen nazil olmasındaki hikmete vakıf olma ihtimali meydana gelir.
3. Bu ilmi bilme ile Kur'ân'ın değişim ve tahriften korunmuş bir şekilde bize ulaşması hususunda güven ortaya çıkar.
4. Kur'ân ayetlerinin iniş süresince Hz. Peygamber'in nebevi yaşantısına vukûfiyet ortaya çıkar.¹⁷⁸

2.1.3. Mekkî ve Medenî Sûrelerin Sayısı

Mekkî ve Medenî sûreleri bilmenin dayanağı temelde işitme ve kıyas üzerinedir. İşitmeye dayalı yöntemin esası vahyin inişine şahit olan ve Hz. Peygamber devrinde yaşayan sahabeden aktarılan rivayetlere veya sahabeden ayetlerin nüzulünü, iniş yerlerini ve inmesine sebep olan olayları işitip alan tabiinden yapılan nakillere dayanır.

Bu konuda kaynaklarda aktarılan ifadeye göre Kadı Ebû Bekr el-Bâkılânî el-İntisar adlı kitabında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Mekkî ve Medenîyi bilmedeki dayanak sahabenin ve tabiinin hıfzına dayanır. Peygamber'den bu konuda bir görüş gelmemiştir. Çünkü Peygamber bunu bildirmekle emrolunmadı ve Allah bu bilgiyi ümmete gerekli olan şeylerden kılmamıştır. Nasih ve mensuhun tarihini bilme ilim ehline üzerine zaruri

¹⁷⁷ Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I, 187-191; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Huḍayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm, el-Hey'etu'l-Miṣriyyeti'l-'Amme li'l-Kuttâb, b.y. 1394/1974, I, 36-38; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, Matba'atu İsa el-Babî el-Halebî ve Şürekâühü, ts., I, 193-195; Mennâ' Halîl el Kattan, *Mebâhiş fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Me'ârif, 1421/2000, 60-62; Nûreddîn İtr, *'Ulumü'l-Kur'âni'l-Kerim*, Matba'atu's-Sabah, Dımaşk 1414/1993, 55-57.

¹⁷⁸ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 195; Kattan, *Mebâhiş fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 58-59; İtr, *'Ulumü'l-Kur'âni'l-Kerim*, 57-58.

olsa da bu peygamberden gelen nass olmaksızın bilinebilir.”¹⁷⁹ Nûreddîn İtr ise bu konuda işitmeye dayalı yöntem içerisine Hz. Peygamber’den yapılacak nakli de katmaktadır.¹⁸⁰

Kıyasa dayalı yöntemin esası ise birtakım özellikler ve kurallar çerçevesinde sûrelerin Mekkî ve Medenî oluşunu tespiti etmeye yöneliktir. Bu şekildeki bir yöntem üzerinde birden çok özellik ortaya konulmaktadır.¹⁸¹

Mekkî ve Medenî sûrelerin sayıları hakkında alimler arasında bir birlik mevcut değildir. Bundan dolayı birçok görüş ortaya atılmıştır. Zerkeşî’ye göre sûrelerin 85 tanesi Mekkî, 29 tanesi Medenî’dir.¹⁸² İtikan’da İbn Abbas’tan aktarılan rivayete göre Übey b. Ka’b’a göre sûrelerin 87 tanesi Mekkî, 27 tanesi Medenî’dir. Kaynaklarda Süyûtî’ye nispet edilen görüş ise sûrelerin 82 tanesinin Mekkî, 20 tanesinin Medenî ve 12 tanesinin ihtilafli olduğu yönündedir.¹⁸³ Zürcânî ise Süyûtî’nin Ebû Hasan’dan aktarmış olduğu tasnifi kabul ederek Medenî olan sûrelerin ittifakla 20, ihtilafli olan sûrelerin 12, geriye kalanın ise ittifakla Mekkî olduğu görüşünü kabul etmiştir.¹⁸⁴ Menna el-Kattan’da bu görüşün doğruya en yakın olduğunu savunurken, Nûreddîn İtr ise sûrelerin 85 tanesinin Mekkî, 29 tanesinin Medenî olduğu kanaatindedir.¹⁸⁵

Yukarıda zikredilen bu görüşlerle beraber genel anlamda kabul edilen görüşe göre sûrelerin 86’sı Mekkî, 28’i ise Medenî’dir.¹⁸⁶ Kur’ân’ı nüzul sıralamasına göre ele alıp tefsir eden ilk kişi olarak kabul edilen Muhammed İzzet Derveze de bu görüşü kabul etmiştir. Müellif, hattat Mustafa Nazif Kadiroğlu’nun Mısır İç İşleri Bakanlığı’nın ve Mısırlı Kurrâ’ların izni ve gözetiminde hazırlamış olduğu komisyon tarafından hazırlan ve bu tertibi kabul eden mushafı esas almıştır.

Onun bu baskıyı esas alma sebebi ise bu mushafın, ilim sahibi ve bu işe vakıf olan kimseler tarafından basılmış olması, komisyonun farklı rivayetleri ele alıp bunlar

¹⁷⁹ Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 191-192; Süyûtî, *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 38; Zürcânî, *Menâhilü’l-İrfân*, I, 196; Kattan, *Mebâhiş fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, 59-60.

¹⁸⁰ İtr, *‘Ulümü’l-Kur’ânî’l-Kerim*, 58.

¹⁸¹ Zürcânî, *Menâhilü’l-İrfân*, I, 196-198; Kattan, *Mebâhiş fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, 62-64; İtr, *‘Ulümü’l-Kur’ânî’l-Kerim*, 58-60.

¹⁸² Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 193-194.

¹⁸³ Süyûtî, *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 38-44; Abdulhamit Birişik, “Sûre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, XXXVII, 538; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara Türkiye Diyanet Vakfı, 2021, 68.

¹⁸⁴ Zürcânî, *Menâhilü’l-İrfân*, I, 198.

¹⁸⁵ Kattan, *Mebâhiş fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, 53-54; İtr, *‘Ulümü’l-Kur’ânî’l-Kerim*, 57.

¹⁸⁶ Birişik, “Sûre”, XXXVII, 538.

arasından uygun olanı tercih etmesidir.¹⁸⁷ Derveze her ne kadar Ra‘d, Hac, Rahmân, İnsan ve Zilzâl sûrelerini üsluplarından hareketle Mekkî sûreler içerisinde tefsir etmeye çalışsa da, Mısır meliki Fuat’ın heyet komisyonuna incelettirip bastırıldığı bu mushafı genel anlamda esas almaktadır.¹⁸⁸ Biz de çalışmamızda yaygın kanaate göre benimsenen ve İzzet Derveze’nin de kabul ettiği bu tasnife göre ortaya çıkan Medenî sûreleri bu kapsam içerisinde değerlendirmeye çalışacağız. Buna göre esas aldığımız Medenî sûreler şu şekildedir:

1- Bakara	2- Enfâl	3-Âl-i İmrân	4- Ahzâb
5- Mümtehhine	6- Nisâ	7- Zilzâl	8- Hadîd
9- Muhammed	10- Ra‘d	11- Rahmân	12- İnsan
13- Talâk	14- Beyyine	15- Haşr	16- Nûr
17- Hac	18- Münâfikun	19- Mucâdele	26- Hucurât
21- Tahrîm	22- Tegâbün	23- Saff	24- Cuma
25- Fetih	26- Mâide	27- Tevbe	28- Nasr

Belirlenen teşbih ve çeşitleri çalışmanın giriş kısmında da ifade edildiği gibi Muhyiddin ed-Dervîş’in *İ‘râbu’l-Kur’ân* ve *Beyânüh*, Mahmud Sâfi’nin *el-Cedvel fî İ‘râbil’l-Kur’ân*’ı ve Muhammed Ali es-Sâbûnî’nin *Safvetü’t-Tefâsîr* adlı eserlerinden yararlanarak tespit edilecektir. Ayet ve meal bağlamında tespit yapılırken teşbih kapsamına giren kısmın altı çizilerek belirgin hale getirilecektir. Bunun yanında daha önce ifade ettiğimiz eserlerin müelliflerinin de ilgili teşbih hakkındaki görüşleri de aktarılacaktır.

¹⁸⁷ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrû’l-Hadîs*, Dâru İhyai’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, Kahire 1383, I, 12-16.

¹⁸⁸ Derveze, *et-Tefsîrû’l-Hadîs*, V, 515-516, VI, 7-8, 89, 105, 118; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 68; Mesut Okumuş, *Muhammed İzzet Derveze ve Tefsirdeki Metodu*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 1994, 37-38, 68.

2.2. MEDENÎ SÛRELER BAĞLAMINDA TEŞBİH İÇERİKLİ AYETLER VE TAHLİLİ

Aşağıda yapılacak olan çeşitlere göre taksim, esas alınan müelliflerin eserlerinde ortaya çıkan tasniftir. Bununla beraber ele alınacak teşbihlerde, müşebbeh ve müşebbehün bihin çoklu olmasına göre ortaya çıkan tasnife de ilgili yerlerde değinilecektir.

2.2.1. Teşbih-i Temsil

Vech-i şebihin birden çok olmasına göre ortaya çıkan bir çeşit olup teşbihin tarafları arasındaki benzetme yönünün birden fazla sûret, durum veya cüzden meydana gelmesine teşbih-i temsil denilmektedir.¹⁸⁹ Teşbih-i temsil hakkındaki diğer bilgiler doğrultusunda¹⁹⁰ yapılan tanım ile birlikte aşağıdaki ayetler bu bağlamda değerlendirilecektir.

Ayet:

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْفَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ.¹⁹¹

Meal:

“Onların durumu, bir ateş yakan insanın durumu gibidir. Ateş tam etrafını aydınlatığında Allah ışıklarını yok eder de onları karanlıklar içinde hiçbir şeyi görmez bir halde bırakır.”

Teşbihin Tahlili:

İlgili ayette iman edenlerle karşılaştıklarında iman ettiğini söyleyip öncülerini başa kaldığında ise kendileriyle beraber olduklarını ve iman edenlerle alay ettiklerini ifade eden münafıklar hakkında durum tespiti yapılmıştır. Onların bu durumu ateş yakıp da Allah'ın ateşini söndürdüğü ve bu sebeple karanlıkta kalan kimsenin durumuna benzetilmiştir.

¹⁸⁹ s. 38

¹⁹⁰ bk. 50-51

¹⁹¹ Bakara: 2/17

Teşbih-i temsili kendisinde birden fazla vech-i şebihin bulunduğu bir çeşittir. Bu ayette ise münafık ateş yakana, onun imanı izhar etme durumu ateşin aydınlatmasına, hakiki anlamda iman etmeyip münafıklık yapma durumu ise ateşin sönüp karanlıkta kalmasına benzetilmektedir.¹⁹² Parça parça değerlendirildiğinde münafık ile ateş yakan arasında kalıcı olmayan şeyleri kendileriyle birlikte bulundurma, imanı izhar ile ateşin aydınlatması arasında tehlikelerden uzak olma, münafıklık yapması ile ateşin sönüp karanlıkta kalması arasında korku, endişe ve tedirgin hale gelme gibi vech-i şebehler ön plana çıkmaktadır.

Temsil bir bütün halinde ele alınırsa, ateş yakan kimse onun ışığından faydalanır, karanlığın korkusu ondan gider, şayet ateş sönerse karanlıkta doğru yolu bulması ortadan kalkar. Bu nedenle ateş yakan kimsenin onu yakmaya devam etmeyeceği takdirde ateşin ışığının ondan gitmesi gibi, münafık kimse de hakiki iman ile boyanmaya devam etmezse imanı ondan gider.¹⁹³ Ayette ortaya çıkan vech-i şebeh, endişe ve şüphenin kendisiyle beraber olduğu kısa süreli hidayetin varlığından ortaya çıkan menfaat ve yokluğundan meydana gelecek zarar durumudur.¹⁹⁴

Münafık olan kimse de zahiren gösterdiği iman ile kısa süreli bir fayda görebilir. Bu zahiri iman onu görünüşte tehlikelerden uzak tutabilir. Ancak zahiri olan imanın kalbinde bulunmadığı ortaya çıkınca, faydalandığı bu durum ortadan kalkar ve ateşi sönen kimse için bulunan korku, endişe ve tehlike onun için de meydana gelmeye başlar.

Zemahşerî “Onların akıbeti neydi ki onların durumu ateş yakan kimsenin durumuna benzetildi” şeklinde sorulabilecek bir soru hakkında verilecek cevaplardan biri olarak onların durumlarını açıklama yolu doğrultusunda temsil yapma amacıyla verilmiş olabileceğini zikretmektedir.¹⁹⁵ Nitekim İbn Âşur’a göre de buradaki teşbihin amacı müşebbehin durumunu beyân etmedir.¹⁹⁶

¹⁹² Muhyiddin b. Ahmed Mustafa ed-Dervîş, *İ’rabü’l-Kur’ân ve Beyânuh*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1415, I, 44; Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, I, 32.

¹⁹³ Dervîş, *İ’rabü’l-Kur’ân ve Beyânuh*, I, 50-51.

¹⁹⁴ el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu’l-vâdiha*, 85.

¹⁹⁵ Ebû’l-Kâsım Maḥmûd b. ‘Amr ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Ḥaḳâiki Ğavâmiḍi’t-Tenzîl*, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut 1407, I, 73-74.

¹⁹⁶ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Dâru’t-Tûnûsî, Tunus 1984, I, 302,307.

Ayetteki benzetme, cüzlere bölünerek incelendiğinde teşbihin taraflarının çoklu olmasına göre yapılan tasnif doğrultusunda teşbih-i mefruk içerisinde yer almaktadır.¹⁹⁷

Ayet:

أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ

بِالْكَافِرِينَ.¹⁹⁸

Meal:

“Yahut onlar karanlıklar içinde gökten boşanan gök gürültülü, şimşekli bir yağmura tutulmuş kimseler gibidirler. Yıldırımlar yüzünden ölümden korkarak parmaklarıyla kulaklarını tıkarlar. Halbuki Allah inkarcıları çepeçevre kuşatmıştır.”

Teşbihin Tahlili:

Ayette atıf harfinin akabinde gelen müşebbehün bih, bu sûrenin 17. ayetindeki müşebbehün bih üzerine matuftur. Bu nedenle burada münaflıkların durumu ikinci kez benzetmeye tabi tutulmaktadır. Onların imanlarını zahiren izhar edip batını olarak ise küfür üzere olmaları kendisinde karanlıkların, gök gürültüsü ve şimşegin bulunduğu gökten yere inen yağmura tutulan kimselerin durumlarına benzetilmektedir.

Bu ayetteki müşebbeh hakkında farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre burada müşebbeh dindir. Başka bir deyişle Allah İslâm dinini yağmura benzetmiştir. Çünkü kalpler, yeryüzünün yağmur ile hayat bulması gibi İslâm ile hayat bulur. Bununla beraber din ile ilgili olan kâfirlerin şüpheleri, karanlıklara, dindeki va'd ve va'id, gök gürültüsü ve şimşege, kâfirlere isabet eden fitne ve belalar ise yıldırımlara benzetilmiştir.¹⁹⁹

Bir diğer görüşe göre ise burada müşebbeh önceki ayetteki müşebbeh ile aynıdır. Buna göre onların durumu kendisinde gök gürültüsü, şimşek ve yıldırımların bulunduğu karanlık bir gecede yağmurun kendilerine isabet ettiği topluluğun durumuna benzer. Onlar korku ve dehşet içerisinde akşam vaktine girerler. Yeryüzü onlar için karanlık olur. Gök gürültüsü onları her aydınlattığında yol alırlar, gök gürültüsünün ışığı söndüğünde

¹⁹⁷ bk. 41

¹⁹⁸ Bakara: 2/19

¹⁹⁹ Dervîş, *İ'rabü'l-Kur'ân ve Beyânuh*, I, 51; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 32.

ise oldukları yerde dururlar.²⁰⁰ Ayetin siyakı ile daha uyumlu olmasından ve münafıkları anlatmasından ötürü bizim tercih ettiğimiz görüş de budur.

Münafıklar da içlerindeki nifakla korku ve endişe içinde yaşarlar. İmanlarını izhar ettiklerinde kendilerine gelebilecek sıkıntılardan uzak olup, rahatlık içinde yol yürürler. Müminler karşısında hakiki olmayan imanlarından dolayı kendilerini ilgilendirecek bir durumun ortaya çıkmasına karşı sıkıntı ve tedirginlik onların içlerinde bulunmaya devam edecektir.

Buna göre bu ayetteki vech-i şebah, önceki ayette yer alan benzetme yönüne ilaveten bir topluluğa hâkim olan korku durumu sebebiyle meydana gelen şeylerdir.²⁰¹ Bu ayetteki teşbihin amacı ise atıf yapılan müşebbehin durumunu kuvvetlendirmedir. Çünkü münafıkların durumu, bir önceki teşbih ile bilinir hale geldikten sonra bu teşbih ile güçlendirilmiştir.

Bu ayette müşebbeh ile müşebbehün bih arasındaki uyum ise farklı farklı değerlendirilmektedir. Ebû Bekr el-Cezâiri'ye göre Kur'ân, karanlıklar ifadesiyle küfrün zikrinden, va'id ifadesiyle yıldırımlardan ve gök gürültüsünden, hucec ve beyyinat ifadesiyle de aydınlatmadaki kuvveti hususunda şimşekten bahseder.²⁰² Benzerlik yönlerine bakıldığında karanlık ve küfür arasında zararlı, faydasız ve içi boş olma, va'id ile yıldırım arasında bir şeye isabet edip ona zarar verme, beyyinat ve şimşek arasında ise ışık saçma ve aydınlatma gibi durumlar ortaya çıkmaktadır.

Önceki ayette olduğu gibi parça parça değerlendirildiğinde burada da teşbihin taraflarının çoklu olması ve peş peşe gelmesinden ötürü teşbih-i mefruk şeklinde ifade edilebilir.

Ayet:

²⁰³ أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَتَّبِعِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ.

Meal:

“Yoksa daha önce Musa’ya sorulduğu gibi siz de peygamberinize sorular sormak mı istiyorsunuz? Kim imanı küfre değiştirse şüphesiz dosdoğru yoldan sapmış olur.”

²⁰⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 31; el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 85.

²⁰¹ el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 85.

²⁰² Ebû Bekir Cabir el-Cezâiri, *Eyseru't-Tefâsir*, Mektebetu'l-U'lûm ve'l-Hükm, 1424/2003, I, 31.

²⁰³ Bakara: 2/108

Teşbihin Tahlili:

İlgili ayetteki müşebbehin kim olduğu hakkında ihtilaflar mevcuttur. Ayetteki muhatabın inanan kimseler, Mekkeliler, Kureyş kavminden bir topluluk ya da Yahudiler olduğu hakkında farklı görüşler mevcuttur.²⁰⁴ Biz ayette رَسُولُكُمْ ifadesinin inanan kimselere işaret ettiğini gösteren delilden hareketle müminlere benzetme yoluyla uyarı yapıldığı kanaatindeyiz.²⁰⁵

Burada ortaya çıkan teşbihin tarafları mümin kimselerin Hz. Peygamber'e soru sormalarının, İsrâiloğulları'nın Hz. Musa'ya soru sormalarına benzetilmesi şeklinde oluşmaktadır. Nitekim onlar Hz. Musa'dan "Allah'ı bize açıktan göster" gibi isteklerde bulunurlardı. Bu şekilde doğru yoldan saparlardı. Bundan dolayı müminlerde teşbih yoluyla uyarılmakta ve kendilerini doğru yoldan çıkaracak soruları Allah'ın elçisine sormaktan alıkonulmaktadır.²⁰⁶

Âlûsi burada müminlere yönelik bir tavsiyenin bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre ayet müminlerin peygambere güvenmelerini bildirip Yahudi veya müşrikler gibi davranmayıp müminlerin peygambere teklif ve alternatif sunmamalarına dair bir uyarı niteliğindedir. Diğer bir deyişle ona göre buradaki benzetme vech-i şebah ile birlikte "Kur'ân'dan size bir şey indiğinde apaçık ayetlere güvenmeyi terk etme, başka tekliflerle gelme konusunda Yahudiler gibi olmayın. Aksi takdirde saparsınız ve imanınızdan sonra küfre girersiniz." şeklindedir.²⁰⁷

Buradaki teşbihte olabilecek vech-i şebah ise İsrâiloğulları'nın kendilerini çoğunlukla küfre götüren sorular sormaları durumunun çokluğu olarak düşünülebilir. Nitekim ayet duruma götürecek sorular dizininden sakındırmaktadır.²⁰⁸ Buradaki teşbihin amacının da müşebbehin durumunu açıklığa kavuşturma olarak düşünülebilir.

²⁰⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 150; Maḥmûd b. 'Abdullâh el-Ḥuseynî el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Me'ânî fî Tefsîr el-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Meşânî*, thk. 'Alî 'Abdubârî 'Aṭıyye, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415, I, 354; Ahmed b. Mustafa el-Merâgî, *Tefsîrû'l-Merâgî*, Şirketu Muştafâ'l-Bâbî'l-Halebî ve Evlâduhu, 1365/1946, I, 189.

²⁰⁵ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I, 666.

²⁰⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsîr*, I, 73.

²⁰⁷ Âlûsî, *Rûḥu'l-Me'ânî fî Tefsîr el-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Meşânî*, I, 354.

²⁰⁸ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I, 666.

Ayet:

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمُّ بُكُمْ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ.²⁰⁹

Meal:

“İnkarcılara seslenenin durumu bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen hayvana haykıran çobanın durumuna benzer. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler; çünkü onlar düşünmezler.”

Teşbihin Tahlili:

Ayet içerisinde iki teşbih sanatı yer almaktadır. Bunlardan birincisi hakkında iki farklı görüş vardır. İnkarcılara seslenen kimsenin durumunun benzetildiği birinci kısmı Dervîş ve Mahmud Sâfi teşbih-i temsil olarak ele alırken Sâbûnî ise teşbih-i mürsel olarak değerlendirmektedir. Biz Dervîş ve Sâfi’nin görüşünü kabul ettiğimizden dolayı bu kısmı teşbih-i temsil içerisinde ele almaya çalıştık.

Tercih ettiğimiz görüşün müelliflerinin de aktardığı gibi burada bir durumun, suretin başka bir duruma benzetilmesi söz konusu olup taraflar arasındaki benzetme yönleri birden fazla unsurdan oluşmaktadır. Sâbûnî ise bir olay veya durumdan ziyade burada iki varlık arasında basit bir teşbih olduğundan hareketle kâfirlerin hayvanlara benzetildiğini ifade ederek bir teşbih-i mürsel içerisinde değerlendirmektedir.²¹⁰

İkinci teşbih durumu ise teşbih-i belîğ olup daha sonra başlığını atacağımız kısım içerisinde değerlendirilecektir.

Ayetin baş kısmında takdir olup olmamasına göre benzeyenin şahsiyeti değişmektedir. Bu takdirlerden birine göre burada imana seslenen bir çağırıcı, davetçi ifadesi muzaf olup hazf olmuştur. Buna göre inkarcılara seslenen yani onları imana davet eden kimsenin durumu, çağırının sesi ve kendileri için haykırma ve azarlama olan nidadan başka bir şey işitmeyen hayvanlara seslenen kimsenin durumu gibidir. Bu hayvanlar akıllı olan kimselerin anlayıp kavradığı gibi bir şey anlayıp kavrayamazlar.

²⁰⁹ Bakara: 2/171

²¹⁰ Dervîş, *İ’rabü’l-Kur’ân ve Beyânuh*, I, 239-240; Mahmûd b. Abdîrahîm es-Sâfi, *el-Cedvel fî i’râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dâru’r-Reşid, Beyrut 1416/1995, II, 341; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 98.

Davetçinin çağırıldığı kâfirler de zihne atıp iyice tefekkür etmeksizin yapılan çağrının ancak çınlanması ve sesin yankılanmasından başka bir şey işitip anlayamazlar.²¹¹

Açıklaması yapılan benzetmede ortaya çıkacak vech-i şebeh, yapılan çağrılara karşılık kendilerine bir cevap verilememesi, seslenmelerine karşılık anlaşılammalarıdır. Buna göre yapılan teşbihin amacı ise müşebbehin durumunu beyân etme olarak nitelenebilir. Benzetme yapılarak müşebbeh olan unsurun bilinmeyen durumu açığa çıkarılmaktadır.

İkinci bir duruma göre buradaki müşebbeh inkarcılardır. Bu takdirde teşbih durumu şöyle ortaya çıkmaktadır: İnkâr eden kimselerin durumu çobanın kendilerine seslendiği, bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen hayvanın durumu gibidir.

Buna göre burada inkâr edenlerin durumu hayvanların durumuna benzetilmektedir. Başka bir deyişle onların babalarını ve ileri gelenlerini taklit etmede, üzerinde bulundukları dalalet yolunda ebedi olarak devam etmelerinde, kendilerine verilen delilleri düşünmemelerindeki durumu, çobanın söylediğinden bir şey anlamayan, işittiğinin bir kısmını kabul edip, bir kısmına da alışkanlıkla sırt çeviren ve bunu yapmasının sebebini de bilmeyen hayvanların durumu gibidir.²¹²

İkinci duruma göre oluşacak vech-i şebeh, yapılan çağrıya kulak verilmemesi, bunun düşünülmemesi ve anlamlandırılmamasıdır. Buradaki teşbihin amacı da müşebbehin çirkin gösterilmesidir. Çünkü inkâr edenlerin kullanmasının gerekli olduğu akıl ve düşünme gibi yetiler işlevsiz olduğunda onların hakir bir konumda oluşu bu şekildeki bir teşbih ile sağlanmıştır.

Ayet:

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي

الْآخِرَةِ مِنْ حِلَالٍ.²¹³

²¹¹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaîkı Ğavâmiği't-Tenzil*, I, 214.

²¹² Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, II, 46.

²¹³ Bakara: 2/200

Meal:

“Hacca mahsus ibadetlerinizi bitirdiğinizde, atalarınızı andığınız gibi, hatta daha canlı bir şekilde Allah’ı anın. Ama insanlardan öyleleri vardır ki, “Ey rabbimiz! Bize bu dünyada iyilik ver” diye dua ederler. Böyle bir kimsenin ahiretten hiç nasibi yoktur.”

Teşbihin Tahlili:

Araplar hac menasikini yerine getirdikten sonra Minâ’da mescit ile dağın arasındaki bir yerde oturup, atalarının faziletlerini zikredip, onlarla övünme yarışına girerler, seleflerinin menkıbelerini anlatırlardı.²¹⁴ Ayette Müslümanların hac ibadetini yerine getirdikten sonra Allah’ı zikretmelerinin gerekliliği teşbih yoluyla ifade edilmiş, İslâm gelmeden önce atalarını şiddetli bir şekilde zikredişlerini İslâm geldikten sonra Allah adına da yapmalarının gerekliliği ifade edilmiştir. Burada iki durum birbirine benzetildiğinden ve vech-i şebihin çokluğundan ötürü benzetme çeşidi teşbih-i temsildir.²¹⁵

Teşbih-i temsil olarak burada yer verdiğimiz ayette müşebbeh, Allah’ın zikredilmesi olup müşebbehün bih babalarının zikredilmesi durumudur. Vech-i şebih, bir şeyi zikretmenin çokluğu, tekrarı, boş vakitleri onunla değerlendirme yönleri olarak düşünülebilir.²¹⁶

Buradaki teşbihin amacı müşebbehin miktarını beyân etme olarak ifade edilebilir. Nitekim benzeyen konumunda olan kimseler Allah’ı anacaklarını bildikleri halde bunun kemmiyet açısından durumunu ortaya koymak için teşbihin yapıldığı söylenebilir.

Ayet:

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ

يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ.²¹⁷

²¹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Haikâikı Ğavâmiği’t-Tenzil*, I, 247; Muhammed b. Muhammed b. Muşafâ el-‘İmâdî Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, Dâru İhyau’t-Turasu’l-Arabî, Beyrut ts., I, 209; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, I, 234-235.

²¹⁵ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 111.

²¹⁶ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, II, 245.

²¹⁷ Bakara: 2/261

Meal:

“Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesinin durumu gibidir. Allah dilediğine verir. Allah (zat ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir.”

Teşbihin Tahlili:

Buradaki teşbih sanatını Dervîş teşbih-i temsil olarak kabul ederken, Sâbûnî ise teşbih-i mürsel mücmel olarak ele almaktadır. Dervîş, Allah yolunda infak etme durumunun, toprağa ekilip zamanla büyüyen ve dallara ayrılan tohum tanesinin durumuna benzetildiğinden hareketle temsili teşbih olduğu kanaatindedir. Sâbûnî burada yalnızca sadakanın tohum tanesine benzetildiğini ifade ederek edat varlığı ve benzetme yönünün yokluğu açısından değerlendirme yapmaktadır.²¹⁸ Biz de Dervîş’in görüşünü kabul ederek bu kısımda değerlendirdik.

Ayette Allah için onun yolunda infak eden müminlerin durumu, bir tohum tanesinin durumuna benzetilmektedir.²¹⁹ Müşebbehün bih olan tohum tanesinin her başağında yüz tane bulunmaktadır. Bir tohum tanesi ise yedi adet başak vermektedir.

Ayet içerisinde bir muzafın hazfi yer almaktadır. Bu muzaf ise iki şekilde ifade edilmektedir. Birinci duruma göre “infak edenlerin sadakası, harcaması” şeklinde ayetin başındaki “mesel” kelimesinin akabinde takdir yapılır. İkinci duruma göre ise “tohum eken çiftçi” şeklinde ayetin devamındaki “tohum” ifadesinin öncesinde takdir yapılır.²²⁰ Muzafın takdiri düşünülmediğinde şahıslar müşebbeh olup, tohum ise müşebbehün bih olacağından müelliflere göre uygun bir benzetme olmayacaktır.

Allah yolunda onun rızasını ve sevabını talep ederek mallarını harcayan müminlerin durumu, verimli arazide tohum eken kimsenin durumuna benzer. Bu tohum her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi kısmın kendisinden dallanıp budaklara ayrıldığı bir ağaç gövdesi bitirir.²²¹

²¹⁸ Dervîş, *İ‘rabü’l-Kur‘ân ve Beyânuh*, I, 405; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 143.

²¹⁹ Dervîş, *İ‘rabü’l-Kur‘ân ve Beyânuh*, I, 405; Sâfi, *el-Cedvel fî i‘râbi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, III, 44; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 142-143.

²²⁰ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakaîkı Ğavâmiği’t-Tenzîl*, I, 310; Muhammed b. Yûsuf b. ‘Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Muhît*, thk. Şıdkî Muhammed Cemîl, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1420, II, 653; Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, I, 257.

²²¹ Merâğî, *Tefsîrü’l-Merâğî*, III, 30.

Zemahşerî ve ondan iktibasla Ebussuûd Efendi bir tanenin yedi başak bitirme durumunun mevcut olan bir şey olduğunu ve bu durumun mısırlarda var olduğunu belirtmektedir.²²² Bazen de buğdayın gövdesi verimli sağlam arazilerde filizlenir ve buğdayın tanesi bu seviyeye ulaşır.²²³

Ayetteki vech-i şebah, çaba ve gayret ile bir şeyleri elde etme, yapılan şeye karşılık mükafatın artması, az bir amel işleyip de amelinin meyvesini çok olarak toplama durumudur.²²⁴ Buradaki teşbihten maksadın ilk etapta yapılan benzetmedeki manayı açıklamak ve zihne yaklaştırmak, akabinde müşebbehi süsleyip güzelleştirme olduğu ifade edilmektedir.²²⁵

Buradaki teşbih örgüsünde vurgulanmak istenen husus Allah rızası adına onun yolunda harcama yapılan şey ufak bile olsa, bir tohum tanesinin yedi yüz taneyi bitirmesi gibi Allah da onun yapmış olduğu harcamayı kat kat artacağıdır.²²⁶

Ayet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابُهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ

الْكَافِرِينَ.²²⁷

Meal:

“Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını insanlara gösteriş yapmak için harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakmak ve incitmek sûretiyle boşa çıkarmayın. O kimsenin misali, üzerinde toprak bulunan düzgün ve yalçın bir kayadır; kayanın üzerine şiddetli yağmur yağmış, onu çıplak halde bırakmıştır. Bu gibilerin kazandıkları hiçbir şeyden istifadeleri olmaz ve Allah, inkârcı topluluğa hidayet vermez.”

²²² Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hağâîkî Ğavâmiği’t-Tenzil*, I, 310; Ebussuûd, *İrşâdu’l-‘Âkîlî’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, I, 257.

²²³ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hağâîkî Ğavâmiği’t-Tenzil*, I, 310.

²²⁴ Dervîş, *İ‘rabü’l-Kur‘ân ve Beyânuh*, I, 405; el-Cârim-Emin, *el-Belâğatu’l-vâdîha*, 79.

²²⁵ Dervîş, *İ‘rabü’l-Kur‘ân ve Beyânuh*, I, 406.

²²⁶ Cezâîri, *Eyseru’t-Tefâsir*, I, 254.

²²⁷ Bakara: 2/264

Teşbihin Tahlili:

Ayet-i kerimede müminlerin Allah yolunda harcama yaparken sakınmaları gereken tavır ve davranışlar söz konusu edilmektedir. Bu ise Allah'a ve ahiret gününe inanmayan kimseler üzerinden yapılan benzetme ile dile getirilerek, muhataplar bu konuda uyarılmaktadır.²²⁸ Sakınmaları gereken davranışlar ise bir ameli yerine getirirken bunun gösteriş amacıyla yapılması, insanlara karşı yapılan iyiliği sürekli dile getirip onların yüzüne vurma ve onlara eziyet vermedir.

Ayet içerisinde farklı unsurlar arasında teşbih yapılmıştır. Tespit edilen birinci teşbih durumu, insanların başına kakma ve onlara eziyet vermeyle mallarını infak eden bazı müminlerin durumunun, Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde gösteriş amacıyla malını infak eden kimselerin durumuna benzetilmesidir.²²⁹ Şayet insanlara minnet etme ve onların yüzlerine vurma gibi bir takım kötü yöntemlerle verirlerse, iman etmediği halde gösteriş yaparak harcama yapan kâfirlerin tasarruflarından bir fayda elde edemeyeceği gibi onlar da edemeyecektir. Nitekim bu kimseler bu harcamalarıyla yalnızca gösteriş ve övülmeyi arzulamaktadırlar.

Bu kısımdaki vech-i şebah, ahirette herhangi bir faydası olmaksızın kalplerinde zayıf kimselere karşı olan küstahça davranma isteği ve huy edindikleri eziyet etme ahlakının artmalarından başka verdiklerinden hiçbir menfaat elde edememeleridir. Başka bir deyişle yapılan amelleri iptal edici özelliklerin varlığı benzetme yönü olarak söylenebilir. Bu kısımdaki teşbihin amacı, müşebbehün bihin çirkinliğini belirtme olarak ifade edilebilir.²³⁰

İbn Âşur ikinci teşbihte kâfirlerin müşebbeh durumunda olup, onların halinin benzetildiğini ifade etmektedir. Buna göre insanlara gösteriş için malını infak eden kâfirlerin durumu, kendisini örten bir toprağın üzerinde bulunduğu kayanın durumu gibidir. Bakan kişi onu tohum için uygun ve değerli bir toprak olarak zanneder. Çiftçi toprağı ektikten sonra yağmur toprağa isabet edince ekiminde artış olacağını arzular. Su ise kayanın varlığından dolayı o toprağı adeta süpürüp götürür ve toprağa dair bir şey

²²⁸ Derviş, *İ'rabü'l-Kur'ân ve Beyânuh*, I, 411; Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, III, 50; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 142, 144.

²²⁹ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, III, 48.

²³⁰ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, III, 48.

kalmaz. Kaya ise olduğu yerde sert ve pürüzsüz bir şekilde kalmaya devam eder. Çiftçi ise düş kırıklığına uğramıştır.²³¹

Toprağı eken kişinin o toprağı ekin biten verimli bir yer zannettiğı gibi gösteriş için malını infak eden kâfirlere bakan kimselerde onların bu infakının bir değeri ya da manası olduğunu zannetmektedir. Yağmurun isabet etmesiyle toprağın kalkıp kayanın olduğu gibi kalması gibi, bu riyakâr kişi de kıyamet günü geldiğinde amelleri ortaya gelir, sırrı da meydana çıkınca sadakasının bir değeri ve kıymeti olmadığı ortaya çıkar.²³²

Buradaki vech-i şebah, yok oluşun çok hızlı olması ve bir şeyin devamlılığının, kararlılığının olmayışıdır.²³³ Ayette yer alan teşbihin amacı, bir önceki ayette müşebbehün bih olup bu ayette müşebbeh konumuna gelen unsurun durumunu güçlendirme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim çirkinliği bilinen bu durum arkasından gelen teşbih ile kuvvetlendirilmiştir.

Ayet:

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ اتِّعَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَنْبِيئًا مِّنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا

ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِيبْهَا وَابِلٌ فَطُلٌّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ.²³⁴

Meal:

“Mallarını Allah rızasını dileyerek ve içlerinden gelerek harcayanların misali ise tatlı bir yamaçta bulunan, üzerine bolca yağmur yağan, bu sebeple ürününü iki misli veren bir bahçedir. Şayet sağanak yağmazsa çiseleme o bahçeye yeter. Allah yapıp ettiklerinizi görmektedir.”

Teşbihin Tahlili:

Bu ayette mallarını Allah rızası için infak etmesi istenen kimseler hakkında yapılan ikinci teşbih yer almaktadır.²³⁵ Onlar hakkındaki ilk teşbih, bir tohum tanesi örneği ile

²³¹ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, III, 48.

²³² Ebû Muhammed 'Abdulhak b. Gâlib b. 'Abdirrahman b. Temmâm el-Endelûsî İbn 'Atıyye, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, thk. 'Abdusselâm 'Abduşşâfi Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422, I, 357.

²³³ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, III, 49.

²³⁴ Bakara: 2/265

²³⁵ Dervîş, *İ'rabü'l-Kur'ân ve Beyânüh*, I, 411; Sâfi, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, III, 52; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 142, 144.

anlatılırken burada ise bahçe nitelemesi ile infak eden müminler hakkındaki bu durum güçlendirilmiştir.

Ayette yer alan müşebbeh, Allah rızası için ve gönül hoşnutluğuyla mallarını infak eden müminlerin durumudur. Müşebbehün bih ise yüksek bir yerde bulunup kendisine bolca ya da çiseleme şeklinde yağmurun yağmasıyla ürünlerini iki kat veren bahçenin durumudur. Ayetteki vech-i şebahi ise İbn Âşur, kendisiyle menfaatlerin kat kat artmasının tamamlandığı unsurların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan durumlar olarak ifade etmektedir.²³⁶

Alimler ayette “yüksek yerdeki bir bahçe” ifadesinin özellikle zikredildiği kanaatindedir. Onlara göre bu şekildeki bir bahçede bulunan ağaçlar daha iyi, büyüme ve artmaya daha uygun, meyveleri ise daha güzeldir. Şayet damlaları çok olan sağanak bir yağmur ona isabet ederse bu yağmur sebebiyle ürününü iki kat verir. Şayet çiseleme olursa damlaları az olan bu yağmur, ürünün bittiği yerin değerli, kaliteli ve havasının güzel, hoş olmasından dolayı aynı şekilde ürününü iki kat verir.²³⁷

Allah yolunda onun rızası için infak eden mümin de böyledir. Şayet yapacağı bu infak, Allah’ın muradını elde etme amacını ne kadar fazla taşıyorsa elde edeceği sevap da kat kat fazlası olacaktır. Eğer Allah rızasını elde etme amacını taşıyor ancak yapacağı infak hususunda elde edeceği sevabı gösteriş, başa kakma gibi zedelemeyecek unsurlar olmamakla beraber eksiklikler varsa yine de sevabını kat kat alacaktır.

Zemahşerî buradaki teşbihe farklı bir açıdan bakarak sağanak yağmur ve çiseleme ile infakın çokluğu ve azlığı arasında ilişki kurmaktadır. Ona göre onların durumu, yüksek yerdeki bahçeye, infaklarının çokluğu sağanak yağmura, azlığı ise çiselemeye benzemektedir. Her iki yağmur da bahçedeki ürünü kat kat artırdığı gibi kendisiyle Allah’ın rızasını talep ettikten sonra onların yapmış oldukları infakların çokluğu da azlığı da Allah katında temiz, onların yakınlaşmalarını artırıcı özelliğe sahiptir.²³⁸

Burada yer alan teşbihin amacı müşebbehin durumunu güzelleştirme ve onu süsleme veya daha önceden bilenen müşebbehin durumunu güçlendirme ve

²³⁶ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, III, 52.

²³⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaiki Gavâmiidi't-Tenzîl*, I, 313; Ebüssuûd, *İrşâdu'l-Âkli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, I, 260; Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, III, 36.

²³⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaiki Gavâmiidi't-Tenzîl*, I, 313.

kuvvetlendirme olabilir. Nitekim tohum tanesi örneği ile müminlerin infakına dair benzetme yapıldıktan sonra burada bir diğer teşbih ile bu durum güçlendirilmiştir.

Ayet:

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ.²³⁹

Meal:

“Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi delilikten kalkarlar. Bunun sebebi onların, “Alım satım da faiz gibidir” demeleridir. Halbuki Allah alım satımı helal, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah’tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişte yaptığı kendisine aittir, işi de Allah’a kalmıştır. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir.”

Teşbihin Tahlili:

Ayet içerisinde iki teşbih sanatı yer almaktadır. Burada bu kısmı ilgilendiren teşbihi değerlendirdikten sonra diğer teşbih kendi başlığı altında değerlendirilecektir.

Allah faiz alıp verme işlemini haram kılmakla beraber, faiz yiyen kimselerin kıyamet gününde kabirlerinden nasıl kalkacaklarını bir benzetme yoluyla haber vermektedir.²⁴⁰ Buna göre faiz işlemi yapıp bununla muamele edenlerin durumu, kendisine deliliğin isabet ettiği ve bu nedenle davranışları, hali ve tabiatı bozulan delilerin durumu gibidir. Bu kimseler içki içmiş kimseler gibi tökezler, yere düşer ve düzgün bir şekilde yürümeye güç yetiremez. Deli kimseler gibi sersem ve dengesiz bir şekilde kabirlerinden kalkıp ayakta beklerler.²⁴¹

Benzeyen ile kendisine benzetilen arasındaki anlam örgüsünü ifade eden bir diğer yorum da şu şekildedir: Faiz yiyenler hariç kabirlerinden kalkan insanlar hesap yerine doğru koşarlar. Faiz yiyenler ise kalkarlar ancak deliler gibi yere düşerler. Çünkü onlar

²³⁹ Bakara: 2/275

²⁴⁰ Derviş, *İ’rabü’l-Kur’ân ve Beyânüh*, I, 429; Sâfi, *el-Cedvel fî i’râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, III, 74; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 147.

²⁴¹ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 147.

faiz yemişlerdir. Allah da onların karnında faizi artırmış, bundan dolayı bu onları ağırlaştırmıştır. Bu sebeple koşmaya güç yetiremezler.²⁴²

Ayetteki vech-i şebih, kişinin aklını ve dengesini kaybetmesi, bilinçli ve düzgün bir şekilde hareket edememe durumu, sonradan ortaya çıkan bir durum sebebiyle mevcut halde meydana gelen bozukluk olabilir. Buradaki teşbihin amacı ise müşebbehin durumunu çirkin gösterme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim faiz alıp verme işlemi yasak kılınmış bir işlem olup benzetmeye konu olan diğer unsur ile kötülüğü ve çirkinliği ifade edilmiştir.

Ayet:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ. كَذَّابِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ

مَنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَآخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ.²⁴³

Meal:

“İnkâr edenlerin malları da evlatları da Allah katında onlara hiçbir yarar sağlamayacaktır. İşte onlar cehennemden yakıtıdırlar. Firavun ve hanedanının daha önceki durumu gibi; onlar bizim ayetlerimizi yalanladılar, Allah da günahları yüzünden onları yakalayiverdi. Allah’ın cezası çok şiddetlidir.”

Teşbihin Tahlili:

“İnkâr edenler” şeklinde ifade edilen grubun ya da zümrenin kâfirler, müşrikler, Necran heyeti, Kureyzaoğulları veya Nadiroğulları olduğu hususunda farklı görüşler mevcuttur.²⁴⁴ Biz burada teşbih ilişkisine değineceğimiz için bu durumun ayrıntısına girmeyeceğiz. Bu nedenle lafzı inkâr edenler şeklinde genel olarak ele alacağız.

Burada Hz. Peygamber’i inkâr edenlerin yapmış oldukları ile beraber içinde bulundukları durum, kendilerinden önce var olan Firavun ailesinin Hz. Musa’ya ve diğer kavimlerin de kendi peygamberlerine karşı olan durumuna benzetilmektedir. Buradaki

²⁴² Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Haqâiki Ğavâmiği’t-Tenzil*, I, 320; Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, I, 266.

²⁴³ Âl-i İmrân: 3/10-11

²⁴⁴ Şevkânî, *Fethu’l-Kâdir*, I, 368; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, III, 172.

teşbihi vech-i şebah birden fazla unsurdan müteşekkil olduğundan dolayı teşbih-i temsil kapsamında değerlendirdik.

Bu nedenle buradaki teşbih durumu, müşriklerin küfürlerindeki gayret ve çabaları, Hz. Peygamber'e karşı çıkmaları, kendilerine gelen ayet ve mucizeleri yalanlamalarındaki durumları, Firavun ailesinin ve ondan önce gelip geçmiş ve helak edilmiş kavimlerin kendi peygamberlerine karşı durumları gibidir.²⁴⁵

Ayette lafzi olarak yer almayan vech-i şebah, küfrün içine dalmak, peygamberlere karşı düşmanlık, Allah'ın ayetlerini yalanlama gibi hususlardır.²⁴⁶ Ayetteki teşbihin amacı, müşebbehin durumunu beyân etme şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Ayet içerisinde teşbihe konu olan kısım Enfâl sûresi 52 ve 54. ayet ile aynı minvalde yer almaktadır. Bu nedenle aynı izahlar bu iki ayet içinde geçerlidir. Bu üç ayet içerisinde konumuz bağlamında söylenilebilecek en belirgin fark Enfâl sûresinin 54. ayetinde yer alan teşbihin amacının müşebbehin durumunu kuvvetlendirme, güçlendirmedir.²⁴⁷

Ayet:

مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتُهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ

اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ.²⁴⁸

Meal:

“Onların bu dünya hayatında harcadıklarının misali, kendilerine zulmeden halkın ekinine isabet edip onu helak eden kavurucu bir rüzgârın durumu gibidir. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlar.”

²⁴⁵ Ebü'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Nakıyâ, *el-Cümân fî teşbihâti'l-Kur'ân*, Dairetu'l-Cumhuriyye, Bağdat 1387/1968, 60; Sâfi, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, III, 119; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 160.

²⁴⁶ Sâfi, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, III, 119.

²⁴⁷ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaîkı Gavâmiği't-Tenzîl*, II, 230; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, X, 46; Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadîs*, VII, 71.

²⁴⁸ Âl-i İmrân: 3/117

Teşbihin Tahlili:

Önceki ayette inkâr edenlerden bahsedilerek onlara, sahip oldukları şeylerin fayda vermeyeceği bildirilmiştir. Bu ayette ise bu kimselerin dünya hayatında yapmış oldukları harcamalarının ve infaklarının geçersiz olduğu bir teşbih yoluyla ifade edilmiştir.

İnkâr edenlerin insanlar tarafından övülmek, gururlanmak adına yapmış oldukları harcamalar, zayi oluşu ve kendilerine hiçbir fayda ve menfaat getirmeyişi hususunda çiftçilerin ekinine isabet edip, onu kökünden kazıyarak çerçöp haline getiren sert fırtınalı soğuk bir rüzgârın durumuna benzetilmiştir.²⁴⁹

İnkâr edenler, düşmanları engellemek ve alıkoymak için kaleler yapmada, yol güvenliğini sağlamak için set ve köprüler inşa etmede, zayıflar, yetimler ve ihtiyaç sahipleri için ihsan etmede mallarını harcıyıp bunların sevabını umsalar da durum bekledikleri gibi olmaz. Onlar ahirete gelip, küfürlerinin de bu hayırlı amellerini iptal ettiğini gördüklerinde kendisinden çokça fayda beklemesine rağmen bir rüzgârın gelip onu yakıp kül ettiği ekinin sahibi gibi olurlar. Onlar için ancak pişmanlık ve üzüntü geriye kalır.²⁵⁰

“Kendilerine zulmeden” ifadesi küfürle ve isyanlarla şeklinde açıklanmaktadır. Başka bir deyişle küfürle ve isyanlarla kendilerine zulmedip, Allah’ın gazabına uğrayan bir kavim şeklinde ifade edilmektedir.²⁵¹ Nitekim onlar bu davranışlarıyla cezayı hak edip ona duçar oldular. Aksi takdirde burada Allah’ın onlara karşı bir zulmü söz konusu değildir.²⁵² Bu doğrultuda alimler akidenin esas olup, inanç olmadığında yapılan amellerin boşa gideceği kanaatindedir.²⁵³

Yapılan açıklamalar doğrultusunda müşebbeh ve müşebbehün bih arasındaki vech-i şebihin sarf edilen emeklere karşı herhangi bir menfaat elde edilemeyişi, gösterilen gayret ve çabanın karşılıksız kalıp hiçbir fayda doğurmayacağı gibi durumlar söylenebilir. Buradaki teşbihin amacı ise müşebbehin durumunu beyân etme olarak ifade

²⁴⁹ Ebüssuûd, *İrşâdu'l-Âklı's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, II, 75; Sâfi, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, IV, 286; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 191.

²⁵⁰ Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, IV, 40.

²⁵¹ Ebüssuûd, *İrşâdu'l-Âklı's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, II, 75; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 190.

²⁵² Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadîs*, VII, 7.

²⁵³ Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'ân ve Beyânuhu*, II, 34.

edilebilir. Nitekim onların yapmış olduğu harcamaların boşa gideceği yapılan teşbih ile açıklığa kavuşturulmuştur.

Ayet:

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا

وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعَدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ.²⁵⁴

Meal:

“İşte bundan dolayı İsrâiloğulları’na şöyle yazmıştık: “Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur.” Şüphesiz peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler. Ama bundan sonra da onların çoğu yeryüzünde taşkınlık göstermektedirler.”

Teşbihin Tahlili:

Hız. Adem’in iki oğlunun kıssası anlatıldıktan hemen sonra Allah öldürme fiilinin ne kadar büyük bir suç olduğunu benzetme yolu ile aktarmaktadır. Buna göre bir kişiyi öldüren şahıs bütün insanları öldürmüş gibi olur, bir kişiyi öldürmeyen, onun canını kurtaran şahıs bütün insanların yaşamasına sebep olmuştur.

Ayet içerisinde iki teşbih sanatı olup, her ikisi de birden fazla vech-i şebih içermesinden dolayı teşbih-i temsil kısmına dahildir. Birinci teşbihte benzeyen bir insanı öldürmek, kendisine benzetilen bütün insanları öldürmektir.²⁵⁵ Buradaki vech-i şebih ise dökülmesi haram olan bir kanı akıtmak, Allah’a başkaldırı, insanları öldürme fiili hususunda cesaretlendirme, öldürme eyleminin akabinde kisasın gelmesi, Allah’ın gazabını ve azabını hak etme gibi unsurlar olabilir.²⁵⁶

Ayet içerisindeki ikinci teşbihte müşebbeh olan unsur bir insanı diriltmek iken, müşebbehün bih ise bütün insanlığı diriltmek ifadesidir. Buradaki vech-i şebih, her iki fiilin de insan hayatını kurtarma durumu, Allah’ın emrini yerine getirme, Allah’ın

²⁵⁴ Mâide: 5/32

²⁵⁵ Dervîş, *İ‘rabü’l-Kur’ân ve Beyânüh*, II, 462; Sâfi, *el-Cedvel fî i‘râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, VI, 334; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 288.

²⁵⁶ Ebüssuûd, *İrşâdu’l-Âkîlî’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, III, 30.

mükafatını elde etme gibi bir önceki fiiller arasındaki durumların tam tersi olarak zikredilebilecek hususlardır.

Her insanın bir diğeri gibi Allah katında bir konumu olup sabit olan bir dokunulmazlığı mevcuttur. İnsan, öldürme fiilini gerçekleştirirse Allah katında değerli olan bir şeyi aşağılık, değersiz bir hale getirir ve onun saygınlığı çiğnenmiş olur. Dolayısıyla bu fiilin bir kişiye karşı işlenmesi ile herkese karşı işlenmesi arasında bir fark yoktur. Bir kişiyi öldürmenin bütün insanlığı öldürmeye benzetilmesi de bu bağlamdandır.²⁵⁷

Ayette yer alan teşbihlerin maksatları olarak öldürme fiilinin korkutuculuğunu, büyüklüğünü ve dehşetini, canı bağışlama, kurtarma eylemini yüceltme, saygınlığını arttırma gibi hususlar ifade edilmektedir.²⁵⁸

Ayet:

كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ.²⁵⁹

Meal:

“Bu olay, müminlerden bir kısmı isteksiz oldukları halde rabbinin seni hak ile evinden çıkarması gibidir.”

Teşbihin Tahlili:

Müminler içerisinde bazı kimseler Bedir’de elde edilen kazançların kendileri için hayırlı olduğu düşüncesiyle kendilerine tahsis edilmesini istemişlerdi. Savaş’ın yapılp yapılmamasına dair istişare yapıldığında ise Mekkelilere ait kervanı vurmanın savaşmaktan daha olumlu ve yararlı olacağı kanaatindeydiler. Ayette bu iki tutum ve davranış arasındaki benzerlik ortaya konulmuştur.²⁶⁰

Buna göre ayet, bu kimselerin savaş ganimetlerinin taksimini beğenmemelerindeki durumunu, Hz. Peygamber’in savaşa çıkmasını istememelerindeki durumuna benzetmektedir. Diğer bir deyişle Resulullah’ın Allah’ın emri doğrultusunda savaş

²⁵⁷ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Haikâiki Ğavâmiidi’t-Tenzil*, I, 627.

²⁵⁸ Ebüssuûd, *İrşâdu’l-Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, III, 30; Sâfi, *el-Cedvel fî i’râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, V, 334.

²⁵⁹ Enfâl: 8/5

²⁶⁰ Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara DİB, 2020, II, 666.

ganimetlerini taksim etmesini hoş karşılamamalarındaki durumları, onun Allah tarafından evinden savaşa çıkarılmasını beğenmemelerindeki durumuna benzer.

Başka bir görüşe göre buradaki müşebbeh, ganimetlerin sabit oluşudur. Başka bir ifadeyle Allah ve elçisi için sabit olan ganimetlerin durumu, onlar hoş görmese de Rabbinin seni evden çıkarmasının kesinliği gibi kesin olmuştur.²⁶¹

Ayette zikredilmeyen vech-i şebbeh ise işin başlangıcında, akıbette müminlerin kendileri için hayırlı olacak şeyleri hoş karşılamaması, onlara razı olmamasıdır. Bu durum hem ganimetlerin taksiminde hem de Peygamber'in savaşa çıkması hususunda cereyan etmektedir.²⁶² Hak olduğunu kabul edenler içerisinde olmalarıyla beraber bu ganimetlerin taksimi hususunda çekişenler olsa bile, Allah'ın hüküm verdiği ve Hz. Muhammed'in de eşit bir şekilde taksimini yaptığı bu durum, Peygamber'in savaşa çıkmasını istemeseler de Allah'ın onu evinden savaşa çıkarması gibidir.²⁶³

Buradaki teşbihin amacı durumu bilinmeyen savaş ganimetlerinin halini benzetme yoluyla açıklığa kavuşturmadır. Nitekim bu durum teşbih ile beyân edilmektedir.

Ayet:

يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ.²⁶⁴

Meal:

“Doğru olan ortaya çıktıktan sonra gördükleri halde ölüme sürükleniyorlarmış gibi seninle tartışıyorlardı.”

Teşbihin Tahlili:

Müminler adına savaş hakikati ortaya çıkınca onlar için kervanı hedeflemenin doğru olmadığı gözükmuştür. Savaşma yerine kervanı amaçlayan bu müminlerin durumu ise ölüme sürüklenmelerine benzetilmiştir.²⁶⁵

²⁶¹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaiki Ğavâmiği't-Tenzîl*, II, 197; Ebüssuûd, *İrşâdu'l-Âkli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, IV, 5; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, IX, 264; Dervîş, *İ'rabü'l-Kur'ân ve Beyânüh*, III, 531; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 421.

²⁶² İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, IX, 263-264.

²⁶³ Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, IX, 168.

²⁶⁴ Enfâl: 8/6

²⁶⁵ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaiki Ğavâmiği't-Tenzîl*, II, 199; Ebüssuûd, *İrşâdu'l-Âkli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, IV, 6; Cezâiri, *Eyseru't-Tefâsîr*, II, 286.

Müminler için gerekli olan savaş için hazırlık yapmalarıdır. Ancak onlar savaşı istemedikleri için kervana saldırmayı tercih etmişlerdi. Bu nedenle burada ortaya çıkan teşbih durumu ise onların savaştan hoşlanmayıp çekinmelerinden dolayı bu hususta peygamberle tartışmalarındaki durumu, onların başka kimseler tarafından hoşnut olmasalar da ölüme sevk edilmelerindeki durumları gibidir. Buradaki teşbihte mevcut bulunmayan benzetme yönleri ise aşırı şekilde ortaya çıkan korku, tedirginlik ve endişeli olma hali ve bunlardan dolayı meydana gelen şeyler.²⁶⁶

Teşbihe konu olan buradaki kimseler sayılarının azlığından, savaş için hazırlık yapmamalarından dolayı savaş için sefere çıkma hususunda korku ve endişe içindeydiler. Bu durumun benzeri ise ölmekten korkan ve ölmeyi istemeyen kimselerin ölüme yani ölüme götürecek sebeplere sürüklenmeleri durumunda mevcuttur.

Bu teşbihin amacı müşebbehin durumunu kuvvetlendirmedir. Bundan önceki ayette savaşa çıkmak istemeyenlerin durumları teşbihe konu olup, muhataplar açısından durumları bilindiği için burada onların mevcut durumu vurgulu olarak güçlendirilmiştir.

Ayet:

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ

اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ.²⁶⁷

Meal:

“Hacılara su veren ve Mescid-i Harâm’ı imar işini üstlenen kimseleri, Allah’a ve ahiret gününe inanıp, Allah yolunda cihad eden kimseyle bir mi tutuyorsunuz? Bunlar Allah katında bir değildirler. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”

Teşbihin Tahlili:

Ayete muhatap olan kesimin kimler olduğu hususuna farklı rivayetler mevcuttur. Müslümanların kendi aralarında bu konu ile ilgili ihtilafları doğrultusunda ayetin indiğini ifade edenler olduğu gibi müşriklerin bu görevleri hayırlı ameller olarak görüp bu işlerin

²⁶⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakaiki Gavâmiidi’t-Tenzil*, II, 199; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Muhît*, V, 276; Ebüssuûd, *İrşâdu’l-Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, IV, 6; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, IX, 268; Dervîş, *İ‘rabü’l-Kur’ân ve Beyânuh*, III, 531; Sâfi, *el-Cedvel fî i‘râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, IX, 174; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 422, 425.

²⁶⁷ Tevbe: 9/19

faziletlerini Hz. Muhammed ve ashabına kıyas yaparak Yahudiler tarafından desteklemesi üzerine indiğini belirtenler de mevcuttur.²⁶⁸ Biz ayette muhatabın müminler olduğu görüşünden hareketle var olan teşbihi değerlendireceğiz.

Bu ayette teşbihin görünüşünde lafzen farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu doğrultuda iki türlü takdir yoluna gidilmektedir. Sulama ve imar etme mastarları Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimselere benzetilemeyeceği düşünüldüğünden bu iki kelimedenden herhangi birisinin başına muzaf ilave edilmektedir. Bu muzaflardan biri “kimseler” anlamına gelebilecek bir kelime şeklinde ortaya çıkmaktadır. Buna göre “Hacılara su veren ve Mescid-i Harâm’ı imar işini üstlenen kimseleri, Allah ve ahiret gününe inanıp, Allah yolunda cihad eden kimseler gibi mi kılıyorsunuz?” manası ortaya çıkar. Bu durumda benzeyen hacılara su veren ve mescidi imar eden kimseler olup kendisine benzetilen ise Allah’a ve ahirete iman edip onun yolunda cihat edenlerdir.

Diğer takdir muzafın müşebbehün bihin başına geçmesidir. Başka bir deyişle buradaki teşbih “Hacılara su verme ve Mescid’i imar işini, Allah’a ve ahiret gününe iman eden ve onun yolunda cihat edenin imanı gibi mi kılıyorsunuz?” şeklinde terettüp etmektedir.²⁶⁹ İşleri yapanların veya mastarların birbirine benzetilmesi tarzında ortaya çıkan her iki durumda da manada farklılık açısından bir tesiri olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Teşbih-i temsil kategorisinde ele aldığımız bu benzetmede²⁷⁰ Allah katında makbul olup diğerlerine göre üstün ve faziletli olan amellerin hangisi olabileceği veya bunları temelde değerli kılan etkenlerin ne olduğu gibi hususlar vech-i şebah olarak düşünülebilir. Nitekim Kâbe’yi ziyarete gelen hacılara su verme ve buranın bakım onarım gibi işlemleri her ne kadar faziletli ve değerli fiiller olsa da imandan yoksun olduğu zaman bu eylemlerin herhangi bir getirisi bulunmamaktadır. Bu durumda Allah nezdinde esas olarak kabul gören unsur müşebbehün bih olarak zikredilen amellerdir.

²⁶⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakâiki Ğavâmiidi’t-Tenzîl*, II, 256; İbn ‘Atıyye, *el-Muharreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, III, 16-17; Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, IV, 52; Merâğî, *Tefsîrû’l-Merâğî*, X, 77.

²⁶⁹ Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, IV, 52; Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî fî Tefsîr el-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb’u’l-Meşânî*, V, 261; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, X, 146.

²⁷⁰ Dervîş, *İ’rabü’l-Kur’ân ve Beyânuh*, IV, 71; Sâfi, *el-Cedvel fî i’râbi’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, X, 304; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefsîr*, I, 449.

Buradaki teşbihin amacı hayırlı olan işlere sevk ederek müşebbehün bih olan iman etme durumunu yüceltmedir.²⁷¹ Nitekim müşebbehün bih olan unsurun derece ve konum bakımından daha yüksek olması, teşbihin taraflarının Allah katında birbirlerine eşit olmaması²⁷² bu amacı güçlendirmektedir.

Ayet:

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَاسِطٍ كَفِّهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ

بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ.²⁷³

Meal:

“Dua edilmeye layık olan yalnızca O’dur. O’nun dışında dua ettikleri şeyler, onların hiçbir isteğini karşılayamazlar. Onlar ancak ağzına gelsin diye iki avucunu suya doğru açıp yalvaran kimse gibidir. Halbuki bu yoldan su asla onun ağzına gelecek değildir. Kâfirlerin duası hep boşa gider.”

Teşbihin Tahlili:

Kendisine ibadet edilme noktasında tek olan Allah, ayette bu durumu muhataplara bir benzetme yoluyla dile getirmektedir. Bu benzetme ile Allah’tan başka herhangi bir varlığa yapılacak dua vb. dini amellerin boşa gideceği bildirilmektedir.

Müşebbeh olan unsurun dua edip yalvaran kimseler olduğu düşünülebileceği gibi yalvaran kimselerin dualarına icabet edemeyen putlar, ilahlar olduğu da ifade edilmektedir. Birinci duruma göre müşebbehün bih olan unsur suya avuçlarını açan kimse olurken, ikinci duruma göre ise suyun hali, durumu müşebbehün bih olmaktadır.²⁷⁴

Allah’ın dışındaki ilah addedilen şeylere yalvarıp yakaranların durumu, bu şeylerin cansız, donuk, yalvaranların ihtiyaçlarını karşılayamama ve onlara cevap vermeye güç yetirememesi gibi ortak yönler hususunda avuçlarını açıp suyun ağzına gelmesini bekleyen kişinin durumuna benzemektedir. İçmek istediği su kendisinden uzakta olup donuk ve onun bu ihtiyacına da icabet edememektedir. Nitekim su, onun susuzluğunu

²⁷¹ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, X, 146.

²⁷² Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadîs*, IX, 374.

²⁷³ Ra‘d: 13/14

²⁷⁴ Dervîş, *İ‘rabü'l-Kur‘ân ve Beyânuh*, V, 102-103; Sâfî, *el-Cedvel fî i‘râbi'l-Kur‘âni'l-Kerîm*, XIII, 107; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsîr*, II, 574.

hissedemeyen bir unsurdur. Bu nedenle avuçlarını açmaktan ibaret olan bu gayreti ve çabası da boşa gitmiştir.²⁷⁵

Kâfirlerin uydurduğu ve kendisinden yardım umduğu ilahlar da kendisinden beklenen şeyleri yerine getirmekten acizdir. Çünkü onların herhangi bir şeyi yaratmaya veya insanların ihtiyaçlarını gidermeye kudreti yoktur. Bu nedenle suya ellerini açıp ağzına gelmesini bekleyen kimsenin hüsrana uğraması gibi, bu tarz ilahlara yalvarıp yakaranların da aynı sonuca uğrayacakları kaçınılmazdır.

Buradaki teşbihin amacı müşebbehin durumunu beyân etme olarak ifade edilebilir. Yapılan teşbih ile Allah'tan başkasına yalvaranların durumları izah edilerek açıklığa kavuşturulmaktadır.

Ayet:

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ

مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ

يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ.²⁷⁶

Meal:

“O gökten su indirdi. Vadiler de miktarınca aktı. Sel de üste çıkan köpüğü taşıdı. Yaktıkları ateşin üzerine koyup eriterek veya alet yapmak istedikleri madenlerden de üste böyle köpük çıkar. İşte Allah hak ile batıla böyle örnek verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeyler ise veryüzünde kalmaya devam eder. İşte Allah böyle misaller getirir.”

Teşbihin Tahlili:

Allah, ayet-i kerimede kendi hak dini ile batıl olan şeylerin arasının daima ayrılacağını ifade etmektedir. Bunu haber verirken bu iki unsuru bazı şeylere benzeterek bir örnek üzerinden bu durumu ortaya koymaktadır.

²⁷⁵ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaîkı Ğavâmiği't-Tenzîl*, II, 521; Ebüssuûd, *İrşâdu'l-Âkli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, V, 11; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIII, 109.

²⁷⁶ Ra'd: 13/17

Ayette hak, gökten indirilen su ve madenlere, batıl köpük ve kire benzetilmektedir. Gökten indirilen ve yeryüzünde kalmaya devam eden su ile insanların ihtiyaçlarını karşılayan ve çeşitli unsurlardan elde edilen madenler hakkı temsil etmektedir. Suyun içine girdiği vadilerin taşıdığı ve bir süre sonra suyun kenarlarından atılan köpük ile madenlerin elde edildikleri unsurlar eritildiklerinde üste çıkan kir ve pislik ise batılı ifade etmektedir.²⁷⁷

Gökten indirilen su, canlıların yaşam kaynaklarının temelini oluşturmakta ve bu unsur ile varlıklar hayatlarını idâme etmektedir. Allah'ın insanlar için gönderdiği hak din de onların yaşamlarını etrafında kurmalarının ve düzenlemelerinin gerekli olduğu temel ve vazgeçilmez kanundur.

Başta suyun kendi üzerinde taşımış olduğu köpük ise bir süre sonra vadinin kenarlarına doğru geçip, yanlarda bulunan ağaçlara yapışır. Ardından gelen rüzgarlar ise bu köpüğü hiç yokmuş gibi savurup ortadan kaldırır.²⁷⁸

Hak ise su gibi yeryüzünde kalıcı olmaya ve insanların kendisinden daima faydalanacağı bir gerçek olmaya devam edecektir. Batıl ise hakkın önüne geçmiş ya da ona üstün gelmiş gibi gözükse de bir zaman sonra yok olup ortadan kalkacaktır.

İnsanların kendilerinden faydalanıp kullanacakları çeşitli eşya, ziynet gibi birtakım süsler demir, bakır, kurşun, altın, gümüş gibi bazı madenlerden elde edilmektedir. Bu madenler insanların her zaman rağbet gösterdiği ve kaçınılmaz olarak faydalandığı şeylerdir. Bu madenlerin eritimi esnasında üstlerinde ortaya çıkan kir ve pislik ise kalıcı olmayıp, bunların kıymetine herhangi bir zarar vermemekte ve hemen ortadan kaldırılmaktadır.²⁷⁹

Hak ise madenler gibi insanların her zaman ilgi göstereceği ve kendisinden istifade edeceği bir şey iken, batıl ise madenleri eritirken üstte meydana gelen pislik ve kir gibi hemen zail olan bir unsur olmaya devam edecektir.

²⁷⁷ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaîkı Ğavâmiği't-Tenzîl*, II, 523; Dervîş, *İ'rabü'l-Kur'ân ve Beyânuh*, V, 112-113; Sâfî, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, XIII, 114; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 579.

²⁷⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, III, 90; Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, XIII, 88.

²⁷⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, III, 90; Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, XIII, 88-89.

Hak din ile su ve maden arasındaki benzetme yönleri olarak kendilerine sürekli rağbet edilmeleri ve ihtiyaç duymaları gibi özellikler söylenebilir. Batıl ile köpük ve kir arasındaki benzetme yönleri hakkında ise bu özelliklerin tersi olan hususlar zikredilebilir.

Burada yer alan teşbihin amacı daha öncesinde de bilinen müşebbehlerin durumunu kuvvetlendirme olarak nitelendirilebilir. Nitekim hak ile batıl, muhataplar tarafından bilinen hususlar olup yapılan benzetme ile malum durum güçlendirilmiştir.

Ayetteki teşbih-i tarafların çoklu olmasına göre yapılan sınıflandırma içerisinde teşbih-i cem bağlamında düşünmek mümkündür.²⁸⁰

Ayet:

حُفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا حَرَّمَ مِنَ السَّمَاءِ فَتَحَطُّهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ

سَحِيقٍ.²⁸¹

Meal:

“Bunları, Allah’ın birliğine -şirke sapmadan- iman etmiş olarak yapın. Allah’a ortak koşan kişi gökten düşüp parçalanan ve kuşların kapıştığı yahut rüzgârın ücra bir yere sürüklediği şey gibidir.”

Teşbihin Tahlili:

Allah’a başka varlıkları ortak koşan kimsenin günahına dair Kur’ân’da bazı haberler aktarılmaktadır. Ayette bu kimsenin durumu hakkında bir benzetme yapılarak akıbetine dair mesaj verilmektedir. Allah’a ortak koşan kimse, gökten düşüp parçalanan ve kuşların yediği bir kişiye ya da rüzgârın bir tarafa savurduğu bir nesneye benzetilmektedir. Vech-i şebahi birden fazla unsurdan oluşan bu teşbih, teşbih-i temsil olarak nitelenmektedir.²⁸²

Ayette yer alan teşbih ile ilgili kısım hakkında Zemahşerî’nin yaklaşımı ile iki görüş ortaya çıkmaktadır. Müşebbehün bih olan unsurların birleşik olan tek bir unsurdan mı yoksa iki ayrı unsurdan mı oluştuğuna göre farklı iki değerlendirme yapılmaktadır.²⁸³

²⁸⁰ bk. 42

²⁸¹ Hac: 22/31

²⁸² Dervîş, *İ’rabü’l-Kur’ân ve Beyânuh*, VI, 428; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, II, 754.

²⁸³ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakaiki Ğavâmiği’t-Tenzîl*, III, 155.

Bunun dışında ayette yer alan atıf harfinin tahyir veya çeşitlilik ifade edişine göre de farklı bir değerlendirme de mevcuttur.²⁸⁴

Birinci yaklaşıma göre Allah'a ortak koşan kişi, gökyüzünden düşüp de kuşların parçalara ayırdığı ve rüzgârın uçsuz bucaksız köşelere parçalarını savurduğu bir canlı gibidir. Onun imanı gökyüzüne çıkması gibi yüce olan bir şeye karşılık gelirken, düşüp parçalanması ve hiç olmamış gibi yok olması şirkine benzemektedir.²⁸⁵

Kişinin sahip olduğu iman onu yüceltse de bu imanına karıştırdığı şirk ve küfür gibi unsurlar onun hakiki olmayan imanını ortadan kaldırır. Gökyüzünden yeryüzüne çakılıp da kuşların kendisini parçaladığı ve fırtınanın bir kenara savurduğu bir nesne veya varlık nasıl ki yok oluyorsa, imanın içine karışan şirk de kişinin kurtuluşunun vesilesi olan bu hasleti izale etmekle hayırlı olabilecek akıbetini de ortadan kaldırmaktadır.

Müşebbeh ve müşebbehün bihler arasındaki benzetme yönü ise kişinin kurtuluşuna vesile olacak unsurların ortadan kalkması ile sonunun kötü şekilde bitmesidir.

İkinci yaklaşıma göre ise Allah, imanı, kişinin gökyüzüne yükselmesine, imanı terk eden ve Allah'a ortak koşanı, gökyüzünden düşen kimseye, kişinin düşüncelerini sarmalayan heva ve hevesleri, kapıp kaçan kuşa, insanı helâke sürükleyen şeytanı ise fırtınalı bir havada kişiyi farklı çukurlara savuran rüzgâra benzetmiştir.²⁸⁶

Bu şekildeki bir değerlendirmeye iman ile kişinin gökyüzüne çıkma eylemi arasında yücelik ve üstün olma, şirk ile gökyüzünden yere çakılıp düşme arasında akıbetin kötü sonuçlanması, heva-heves ile kuşlar arasında kişi üzerinde bazı şeylerin hakimiyet kurması, insanı yok oluşturan şeytan ile savuran rüzgâr arasında ise insan üzerinde etkiye sahip olan şeylerin onu istemediği şeylere maruz bırakması şeklinde bağlantı kurulabilir.

Tarafların çoklu olmasına göre ayetteki benzetme, teşbih-i mefruk bağlamında değerlendirilebilir.²⁸⁷

²⁸⁴ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîr el-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Meşânî*, IX, 143.

²⁸⁵ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaîkı Ğavâmiği't-Tenzîl*, III, 155; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, VII, 505; Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, XVII, 110; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVII, 255.

²⁸⁶ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaîkı Ğavâmiği't-Tenzîl*, III, 155; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, VII, 505; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVII, 254-255.

²⁸⁷ bk. 41

Ayette yer alan teşbihin amacı müşebbehi çirkin ve kötü göstermedir. İmanına şirk karıştıran kimsenin sonu, kendisine benzetilen tarafın durumu ile ilişki kurularak aktarılmakta ve bu durumun çirkinliği ifade edilmektedir.

Ayet:

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ

مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ

وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ.²⁸⁸

Meal:

“Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun örneği, içinde ışık bulunan bir kandilliktir. Işık cam içindedir. Cam ise parlak bir yıldız gibidir. Bu kandil doğuya ya da batıya ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nur üstüne nur. Allah nuruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor. Allah her şeyi bilendir.”

Teşbihin Tahlili:

Sâbûnî, ayetin bu kısmını teşbih-i temsil kapsamında ele alırken, Dervîş ve Sâfi ise teşbih-i mürsel olarak değerlendirmektedir.²⁸⁹ Vech-i şebahi birden fazla olduğu düşünüldüğünden dolayı, bu teşbih Sâbûnî’nin görüşü doğrultusunda ele alınacaktır. Bununla beraber her iki müellifinde kabul ettiği teşbih çeşidine dair aktarılan yorumlara da değinilecektir.

İlgili müelliflerin bu teşbihin çeşidi hususundaki ihtilaflarının kaynağının, kendilerinden önceki bilginlerin ittifak halinde olmamalarından kaynaklı olması ihtimal dahilindedir. Nitekim bu teşbihte bir durumun herhangi bir duruma benzetildiği veya ayrı ayrı bazı cüzlerin bazı cüzlere benzetildiği şeklinde iki ayrı görüş mevcuttur.²⁹⁰

Ayette yer alan nur kelimesine, Allah’ın doğru yola iletmesi, dini, kitabı, her şeyi yerli yerinde yapması gibi manalar verilmektedir. Buna göre Allah’ın hidayetinin, bütün

²⁸⁸ Nûr: 24/35

²⁸⁹ Dervîş, *İ’rabü’l-Kur’ân ve Beyânüh*, VI, 608-609; Sâfi, *el-Cedvel fî i’râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, XVIII, 264-265; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, II, 800.

²⁹⁰ Ebû Hâyyân, *el-Bahrü’l-Muhît*, VIII, 44; Dervîş, *İ’rabü’l-Kur’ân ve Beyânüh*, VI, 609.

mahlukat üzerindeki kesin ve yol gösterici delillerinin durumu, açık seçik olma, aydınlatma, karanlığı ortadan kaldırma gibi hususlarda içinde lambanın bulunduğu, duvarda asılı olan bir kandilliğin durumu gibidir.²⁹¹

Benzetme içerisinde yer alan lambanın aydınlatması ve ışığının yayılması içerisinde bulunduğu şeye göredir. Şayet lamba, kandilliğin üzerinde bulunan cam gibi dar bir alanda bulunursa, belli bir bölümü aydınlatması ve ışığını belli bir alana toplaması daha kuvvetli olur. Geniş mekânda ise lambanın ışığı yayılır ve etrafa saçılır. Kandillik de aydınlatmanın artmasını sağlayan unsurlardan biridir. Lambanın içerisinde yer alan cam da ne kadar temiz ve berrak olursa, aydınlatma da artacaktır.²⁹²

Allah'ın hidayeti ve kainattaki delilleri de bu durum gibidir. Karanlık bir alan içerisinde yer alan ışık, uygun ve elverişli durumda olabildiğince etrafı aydınlatır. Bu ise lambanın konumu ile ilgili olan bir durumdur. Bu tarz bir kandillik ile kişi içerisinde bulunduğu karanlık yerde yolunu bulacaktır.

Allah'ın hak yoluna ulaştıran alametlerinden ve işaretlerinden meydana gelen dini de kandillikteki lambanın karanlığı ortadan kaldırması gibi, kendisini dalaletin ve batılın kuşattığı alanları ortadan kaldırır. Bu dine tabi olan kimseler hakka muhalif ve aykırı olan şeylerden arınacak ve bu şekilde yolunu bulacaktır. Dinin açıklığı ve insanlar içerisinde yayılma durumunun hızlı olması ise kendisini batıl şeylerden arındırması, saf ve halis bir zemine oturtulması ile tam manada gerçekleşebilir.²⁹³

Ayette yer alan teşbih-i temsilin maksadı ise müşebbehi ilginç ve çekici kılma ya da müşebbehin durumunu açıklığa kavuşturma olarak ifade edilebilir. Nitekim benzeyen konumunda olan unsurun durumu, lamba, cam ve kandil ile oluşan bir teşbih ile dikkat çekici bir hale getirilmektedir.

Ayetin teşbih-i mürsel kapsamında değerlendirilmesi üzerine benzeyen ve kendisine benzetilen hakkında bazı yorumlar yapılmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber, kandilliğe benzetilirken, lamba, peygamberliği, cam, Hz. Peygamber'in kalbini, mübarek

²⁹¹ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, VIII, 44; İbn 'Atıyye, *el-Muḥarreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, IV, 184.

²⁹² Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Ḥaḳâiki Ğavâmiḍi't-Tenzîl*, III, 241; İbn 'Atıyye, *el-Muḥarreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, XVIII, 242.

²⁹³ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVIII, 243.

ağaç, vahyi ve görevli olan melekleri, zeytin ağacının yağı ise delilleri temsil etmektedir.²⁹⁴

Hiz. Peygamber ile kandil arasında bir unsuru üzerinde taşıma, lamba ile peygamberlik arasında karanlığı aydınlatma, cam ile Hiz. Peygamber'in kalbi arasında temiz ve kirlerden arınmış olma, ağaç ile vahiy ve görevli melekler arasında kandillikte taşınan unsurların kaynağı olma şeklinde bağlantı kurulabilir. Bu durumda bir önceki ayette olduğu gibi ayetteki benzetme tarafların çoklu olmasına göre teşbih-i mefruk şeklinde ifade edilebilir.

Ayet:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَغْمَالُهُمْ كَسْرَابٍ بِقَيْعَةٍ يَخْشِبُهُ الظُّلُمَانُ مَا هِيَ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمْ لَا يَجِدُوهُمْ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهُ عِنْدَهُ فَوْقَهُ حِسَابَهُ
وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ . أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُّجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا
أُخْرِجَ يَدُهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُّورٍ.²⁹⁵

Meal:

“İnkâr eden kimselerin amelleri, susamış kimsenin geniş düzlüklerde görüp zannettiği su gibidir. Nihayet onun yanına varınca orada bir şey bulamaz. Ancak Allah'ı yanında bulur. Allah da onun hesabını eksiksiz olarak görür. Yahut üzerinde bulutun olduğu dalga üstüne dalganın kendisini kuşattığı derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. Birbiri üzerine karanlıklar. Elini çıkardığında neredeyse onu göremeyecek. Allah bir kimseye ışık vermezse onun için aydınlık yoktur.”

Teşbihin Tahlili:

İman etmediği halde dünya hayatında amel işleyip, bunların karşılığını bekleyen kimselerin fiillerinin durumları, peş peşe gelen iki ayette birer benzetme yoluyla muhataplara bildirilmiştir. Her iki ayet de art arda gelip, teşbih-i temsil kapsamında ele alındığı için tek bir başlık altında değerlendirilecektir.²⁹⁶

²⁹⁴ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, VIII, 44; İbn 'Atıyye, *el-Muḥarreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, IV, 183.

²⁹⁵ Nûr: 24/39-40

²⁹⁶ Sâfi, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, XVIII, 271; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 800.

Birinci temsilde inkâr edenlerin amelleri, susayan kimsenin, öğle vaktinde güneş ışığından dolayı çöllerde ortaya çıkan su birikintisi tarzındaki serap olarak zannettiği şeye benzetilmektedir.²⁹⁷ Şiddetli bir şekilde suya ihtiyacı olan kimse umutla onun yanına ulaşmayı ve su zannettiği şeyin kendisine fayda vermesini bekler. Ancak yanına ulaştığında ise onun su olmadığını fark edip ihtiyacını gideremez.²⁹⁸

İman ve inancı olmamakla beraber, yaptıkları amellerin kendilerine fayda getireceğini uman kimselerin eylemleri de bunun gibidir. Onlara ahirette fayda verecek gibi gözükse de aslında bu kimseler için herhangi bir menfaat sağlamayacaktır. Bu kimselerin karşılığını göreceklerini umdukları bu amelleri esasında su birikintisi gibi gözükten bir serap gibidir. Herhangi bir varlığı ve faydası yoktur.

İkinci temsilde inkâr edenlerin amelleri, batıl ve boş olmaları hususunda derin bir denizde ışığın olmadığı karanlıklara benzetilmiştir. Bilginler, burada yer alan karanlıkların, fasit amellere ve yanlış inançlara benzetildiğini, derin denizin, kâfirin kalbine, dalgaların ise kâfirin kalbini kuşatan dalalet ve cehalete benzediği kanaatindedir.²⁹⁹

Karanlıkların, içi boş ve kendisinde kişiyi doğru yola götürecek bir ışık bulunmamaktadır. İnkâr edenlerin amelleri de fayda getirmeyen boş bir çabadan ibarettir. Karanlıkların içine dahil olduğu şey ise denizdir. Fayda vermeyen ameller ise bunun gibi kâfirin kalbinde yer almaktadır. Denizi kuşatıp çevreleyen dalgalar ise kâfirin kalbini saran dalalet gibidir. Kişi kurtulmak için elini çırpmaya çalışsa da karanlıklar sebebiyle elini dahi göremez ve denizin içinden çıkacağı yolu da bulamaz. Kâfir de Allah'ın azabından kurtulacağına dair amelleri olduğunu zannetse de ahirette bu boş amelleri yanında bulamayacaktır.

Her iki temsil için de vech-i şebah, kişinin yararına olup kurtulmasına vesile olacak çabaların, herhangi bir yarar sağlamayan, kişiyi güzel bir sona ulaştırmayan gereksiz uğraşlardan ibaret olduğu ve herhangi bir varlığının da bulunmadığı şeklinde ortaya çıkmaktadır.

²⁹⁷ Ebüssuûd, *İrşâdu'l-Âkîl's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, VI, 180; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 797.

²⁹⁸ Merâğî, *Tefsîrû'l-Merâğî*, XVIII, 113.

²⁹⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhîr*, VIII, 54; Merâğî, *Tefsîrû'l-Merâğî*, XVIII, 113; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVIII, 257.

Her iki temsilin amacı da kendisine benzetilenler ile çeşitlilik ve farklılık sağlanarak müşebbehin durumunu açıklığa kavuşturma, onu beyân etmedir. Nitekim inkar edenlerin amelleri ile ilgili durum, farklı örneklerle izaha kavuşturulmuştur.

Ayet:

أَشْحَةً عَلَيْكُمْ فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَإِذَا ذَهَبَ

الْخَوْفُ سَلَفُوكُمْ بِاللَّيْسَةِ حِدَادٍ أَشْحَةً عَلَى الْخَيْرِ أُولَئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَخْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا.³⁰⁰

Meal:

“Size karşı kıskançlık içinde olanları Allah bilir. Tehlike geldiğinde ölümden dolayı kendinden geçip gözü kaymış kimse gibi sana baktıklarını görürsün. Tehlike geçtiğinde hayra karşı kıskançlık içinde size sivri dillerini uzatırlar. Bunlar iman etmemişlerdir. Allah da onların amellerini geçersiz saymıştır. Bu Allah’a kolay olan bir şeydir.”

Teşbihin Tahlili:

Ayette Hz. Peygamber ile hendek savaşına çıkan münafıklar hakkında bir benzetme yapılmaktadır. Bu münafıkların savaş hakkındaki durumları, ölüm anındaki kişinin yüzünde beliren duruma benzetilmekte, savaşı istememeleri bu şekildeki bir teşbihle aktarılmaktadır. Buradaki benzeteme, vech-i şebihin birden fazla unsurdan oluşması ve bir durumun başka bir duruma benzetilmesi sebebiyle teşbih-i temsil kategorisinde incelenmektedir.³⁰¹

Teşbihin tarafları arasındaki ilişki ile ilgili olarak korkulu ve endişeli olan kimsenin, kendisine musibetlerin geleceği tarafa, yöne veya sebeplere gözlerini çevirmesi ve onda meydana gelen haller ifade edilebilir. Gözün kaymasının manası ise, gözün, kendisini kuşatan yönler içerisinde hızlı bir şekilde göz kapağının içerisinde titreyip yukarı aşağı hareket etmesidir. Ölüm anındaki kişinin endişesi sebebiyle göz bebekleri titremekte, göz kapağının içinde dönmektedir.³⁰²

Savaş esnasındaki münafıklar korku, kaygı, endişe, canları hususundaki tedirginlikleri gibi durumlar oluştuğunda, Hz. Peygamber’e, ölüm esnasındaki kişinin

³⁰⁰ Ahzâb: 33/19

³⁰¹ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 947-948.

³⁰² İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXI, 297.

gözleri titrer bir halde ölüme doğru baktığı gibi bakarlar. Bu kimselerin ve sekerât halindeki kişinin esasında kendilerine gelebilecek tehlike sebebiyle gözlerindeki durum aynıdır. Göz bebekleri, yaşadıkları korku sebebiyle titrer ve sürekli dönme halindedir.³⁰³

Burada yer alan teşbih-i temsilin amacı müşebbehin durumunu açıklığa kavuşturma olarak ifade edilebilir. Nitekim münafıkların ilgili savaştaki durumu, insanlar tarafından görülen bir kimseye benzetme yapılarak belirgin hale getirilerek beyân edilmiştir.

Ayet:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا
سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى
عَلَى سَوْقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا.³⁰⁴

Meal:

“Muhammed Allah’ın elçisidir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah’ın lütuf ve rızasını isteyerek hep rükû ve secde halinde görürsün. Secdenin tesiriyle yüzlerine simaları oturmuştur. Tevrat’ta onlar için yapılan benzetme budur. İncil’deki misalleri ise bir ekin gibidir. Çiftçileri sevindirmek üzere filiz verir, onu güçlendirir, kalınlaşır ve kendi kökleri üzerinde durur. Onlardan dolayı kâfirler öfkelerinden kahrolsunlar diye böyle olmuştur. Onlar arasından iman edip dünya ve ahirete yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül vaat etmektedir.”

Teşbihin Tahlili:

Allah, Hz. Peygamber ile beraber bulunan ashabı üzerinden benzetme yolu ile anlatım yapmaktadır. Ashab-ı kiramın bir ekinin durumuna benzetildiği bu teşbih, teşbih-i temsil kapsamında olup vech-i şebhi birden fazla unsurdan oluşmaktadır.³⁰⁵

Ayette yer alan müşebbehün bih toprağa ekilen bir ekindir. Ekinin zaman içerisinde filizlenip kök salması ve gövdesi üzerinde kendi kendine duracak duruma gelmesi bu ekinin gücünü ve oraya yerleştiğini göstermektedir. Hz. Peygamber, ekini toprağa salan

³⁰³ Merâğî, *Tefsîrû'l-Merâğî*, XXI, 144; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 947.

³⁰⁴ Fetih: 48/29

³⁰⁵ Sâfî, *el-Cedvel fî'râbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, XXVI, 272; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1198.

çiftçiye, ilk Müslümanlar, ekinin tanelerine, bu Müslümanlara destek verenler, ekinin filizlerine benzemektedir.³⁰⁶ İslâm'ın da zaman içerisinde etrafa yayılması ve yerleşmesi, güçlenip kendi dibine kök salan bu ekinin durumuna benzer.

Başka bir görüşe göre Hz. Ebû Bekir, ekinin filizlerine, Hz. Ömer, onun güçlenişine, Hz. Osman, ekinin sağlam ve kalın olmasına, Hz. Ali, ekinin kendi kökü üzerinde durmasına benzemektedir.³⁰⁷ Her iki yorum da esasında asr-ı saadet döneminden başlayan İslâm'ın gelişim evresini göstermektedir.

Teşbihte yer alan temel anlam İslâm dininin zayıf olarak başlangıcı, gün be gün güçlenişi, kuvvetlenip yükselmesi ve zamanla düşmanlarına galip gelmesidir.³⁰⁸ İslâm'ın bu durumu, Müslümanları temsil eden çiftçileri sevindirip mutlu ederken, düşmanları olan kâfirleri hüsrana uğratmaktadır. Teşbihte yer alan benzetme yönü ise bir şeyin gelişme noktasında adım adım ilerlemesi, azlıktan çokluğa yönelmesi, kuvvetlenip güçlenmesidir.³⁰⁹

Teşbih-i temsil kapsamında ele alınan bu benzetmenin amacı, müşebbehin durumunu süsleme ve onu güzel göstermedir. İslâm'ın gelişim evresi, dibine kök salıp büyüyerek gelişip güzelleşen ekinin durumu ile aktarılmaktadır.

Ayet:

فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ.³¹⁰

Meal:

“Gök yarılıp gül kırmızısı bir yağ gibi olduğu zaman.”

Teşbihin Tahlili:

İlgili ayette yer alan teşbih çeşidi bakımından farklı değerlendirmeler mevcuttur. Sâbûnî, burada gökyüzünün güle benzetildiğinde hareketle teşbih-i belîğ görüşünü savunurken, Dervîş ve Mahmud Sâfi ise gökyüzünün durumunun, gülün durumuna, gülün durumunun ise yağın durumuna benzetildiğinden ve benzetme yönlerinin de birden çok

³⁰⁶ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 209-210.

³⁰⁷ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Haqâiki Gavâmiği't-Tenzîl*, IV, 348.

³⁰⁸ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Haqâiki Gavâmiği't-Tenzîl*, IV, 348; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 209; Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, XXVI, 116.

³⁰⁹ Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, XXVI, 272.

³¹⁰ Rahmân: 55/37

unsurdan oluştuğu düşüncesiyle teşbih-i temsil fikrini benimsemişlerdir.³¹¹ Aktarılan mealde ise gökyüzü kırmızı gül ve yağa benzetilmektedir. Her bir görüşe göre teşbihler değerlendirilecektir.

Müşebbeh olan gökyüzü, dikenleri bulunan güle benzetilmektedir. Burada hazfedilen benzetme yönü ise şiddetli kırmızılık ve parçalanıp yarılmaların çokluğudur.³¹² Diğer bir deyişle kıyamet günü gökyüzü, bürüneceği kırmızılık ve paramparça olması hususunda bir güle benzetilmektedir. Rengi kabarık olan bir kırmızı gül ve dalları koparılan bir gülde bulunan durum gökyüzünde de var olacaktır.

İkinci müşebbehün bih olan ve “yağ” ifadesi ile çevrilen kısımda gökyüzünün kıyamet gününde zeytinyağının tortusuna benzetilmesi söz konusudur. Zeytinyağının dalgalanması, berraklık ve erime durumundaki ortaya çıkan hali ve görüntüsünün benzeri kıyamet gününde gökyüzünde de bulunacaktır.³¹³ Gökyüzü de o günün dehşetinden dolayı bir yağın erimesi gibi eriyecektir.³¹⁴

Tek bir müşebbeh ve müşebbehün bihlerin iki unsurdan oluştuğu düşünüldüğünde ortaya çıkabilecek benzetme durumu bu şekilde meydana gelmektedir. Ancak Derviş ve Mahmud Sâfi'ye göre burada gökyüzü, gül rengine, gül rengi ise yağ ve yağın farklı renklere bürünmesine benzetilmektedir.

Yağ, kendi saf halinde sarı renge çalan bir görüntüye sahiptir. Kızartıldığında ise kırmızı renge bürünmeye başlar. İyice kızardıktan sonra ise artık yağ ortada kalmaz ve üstünde köpüren tanecikler ile bir süre sonra duman olup yok olur. Gül de ilkbaharda sarımtırak bir şekle sahip iken soğuk havalar hâkim olunca kendisinde kırmızı renk meydana çıkar. Kırmızı renkten sonra da artık toz olup savrulmaya yüz tutar ve ortadan kalkar.³¹⁵

Çeviri ile tek müşebbeh ve iki ayrı müşebbehün bihin oluşmasından hareketle kıyamet gününde gökyüzünün durumu, güle ve yağa benzemesindeki duruma dönüşecektir. Gökyüzü çatlar, tertip ve düzeni bozulur, rengi kırmızıya dönüşür ve

³¹¹ Derviş, *İ'rabü'l-Kur'an ve Beyânuh*, IX, 411; Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, XXVII, 100; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, III, 1264.

³¹² İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVII, 261.

³¹³ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVII, 261; İbn 'Atıyye, *el-Muḥarreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, V, 231; Cezâiri, *Eyseru't-Tefâsir*, V, 230.

³¹⁴ İbn 'Atıyye, *el-Muḥarreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, V, 231.

³¹⁵ Derviş, *İ'rabü'l-Kur'an ve Beyânuh*, IX, 411; Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, XXVII, 100.

erimeye başlar. Gökyüzündeki her bir nesne dağılıp saçılır ve yok olur.³¹⁶ Bu görüşe göre ayetteki benzetmeyi teşbih-i cem bağlamında görmek mümkündür.³¹⁷

Burada yer alan benzetmenin amacı müşebbehin durumunu açıklığa kavuşturma ve onu beyân etmedir. Nitekim muhataplar tarafından durumu bilinmeyen ve benzeyen konumunda yer alan unsur, kendisine benzetilen öğeler tarafından izah edilmiştir.

Ayet:

اعْلَمُوا أَنَّ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَهُوَ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ

نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيْجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعٌ

الْعُرُورِ.³¹⁸

Meal:

“Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, eğlence, gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlatta bir çokluk yarışından ibarettir. Dünya hayatının durumu tıpkı bir yağmurun durumu gibidir ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çerçöp haline gelmiştir. Ahirette ise çetin bir azap veya Allah’ın rızası ve bağışlaması vardır. Dünya hayatı ise aldatıcı bir geçimlilikten ibarettir.”

Teşbihin Tahlili:

Ayette yer alan belâgat sanatı Dervîş ve Mahmud Sâfî tarafından istiâre kapsamında ele alınmaktadır. Sâbûnî ise bu sanatı teşbih-i temsil olarak değerlendirmektedir.³¹⁹ Her iki görüş arasındaki farklılığı belirleyen etken ise müşebbehin varlığıdır. Nitekim biz de Sâbûnî’nin görüşü bağlamında müşebbehin mukadder olduğundan hareketle teşbih-i temsil kapsamında ele almaya çalışacağız.

Dünya hayatı ile bitkilerin durumları arasındaki benzetme yönü hakkında farklı açıklamalar yapılmıştır. Bir değerlendirmeye göre dünya hayatı, hızlıca bitip tükenmesi, kişiye sağladığı fayda ve katkının az olması, insanlara süslü ve güzel gözükmesi gibi

³¹⁶ Merâğî, *Tefsîrû'l-Merâğî*, XXVII, 120.

³¹⁷ bk. 42

³¹⁸ Hadîd: 57/20

³¹⁹ Dervîş, *İ'rabü'l-Kur'ân ve Beyânuh*, IX, 470; Sâfî, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, XXVII, 156; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1291.

hususlarda bitkinin bu durumuna benzetilmektedir.³²⁰ Dünya hayatı kişiye her ne kadar hoş gözükse de aslında farkında olmaksızın çabucak bitip tükenen ve yararlı bir şekilde kullanılmadığında kişiye fayda sağlamayan bir yerdir.

Bu ayette bir durumun başka bir duruma benzetildiği gözükmeyle birlikte cüzler arasında bir benzerlik ilişkisi kurularak da teşbih durumu izah edilmiştir. Dünya hayatının başları ve ona yönelmek, yağmur akabinde ortaya çıkan bitkiye, dünyadan faydalanan insanlar, sevinen çiftçilere, hayatın olgunluk ve erişkinlik çağına erme durumu, ekinin kuruyup olgunlaşmasına, kişinin yaşlanması ve işleri yerine getirmekten aciz kalması, ekinin sararması ve yok olmaya yüz tutmasına, gücünü ve malını kaybetmesi ise, ekinin çöp olup savrulmasına benzetilmiştir.³²¹

Burada yapılan teşbihin amacı müşebbehin durumunu beyân etme ve onu açıklığa kavuşturma şeklinde ifade edilebilir. Yapılan benzetme ile müşebbeh konumunda bulunan dünya hayatının durumu beyân edilmiştir.

Ayet:

كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيباً ذَاتُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ . كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ

قَالَ إِنِّي بِرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ.³²²

Meal:

“Onların durumu, kendilerinden az öncekilerin durumu gibidir. Onlar yaptıklarının cezasını tatmışlardı. Ve onlar için elem verici bir azap vardır. Onların durumu tıpkı şeytanın durumu gibidir. Hani O, insana “İnkâr et” der; o inkâr edince de, “Bilesin ki benim seninle ilgim yok ben alemlerin rabbi olan Allah’tan korkarım” der.”

Teşbihin Tahlili:

15. ayette yer alan benzetmede müşebbeh ve müşebbehün bihin ne olduğu hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Nitekim Mahmud Sâfi bu konuda bir değerlendirme

³²⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakaiki Gavâmiidi’t-Tenzil*, IV, 478; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVII, 404; Merâğî, *Teftîrû’l-Merâğî*, XXVII, 177; Dervîş, *İ’rabü’l-Kur’ân ve Beyânüh*, IX, 470; Sâfi, *el-Cedvel fî i’râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, XXVII, 156.

³²¹ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVII, 406.

³²² Haşr: 59/16-17

yapmazken, Dervîş ve Sâbûnî benzer açıklamalar yapmıştır.³²³ Şevkânî ise birinci temsilin Yahudilere, ikinci temsilin ise münafıklara özel olduğunu ifade etmektedir.³²⁴

Her iki müellife göre de burada müşebbeh, Yahudilerden olan Nadiroğulları, müşebbehün bih ise bedir savaşındaki müşrik olan Mekkeliler'dir. Başka bir deyişle zelil ve rezil olmanın kendilerinde ortaya çıktığı Nadiroğullarının durumu, hezimete uğramanın ve esir düşmenin daha önce kendilerinde ortaya çıktığı bedir savaşındaki müşriklerin durumu gibidir.³²⁵ Bu şekildeki bir benzetmede her iki unsur arasındaki benzetme yönü ise mağlup olma ve yenilme durumları ile beraber ortaya çıkan aşağılık olma ve hakir konuma düşmedir.

Bu görüşün dışında müşebbehin Nadiroğulları, müşebbehün bihin ise Kaynukaoğulları olduğu şeklinde bir görüş de olmakla beraber,³²⁶ benzeyen unsurun münafıklar ve Yahudiler olduğu, kendisine benzetilenin ise müşrik olan Mekke ehli olduğu da ifade edilmektedir.³²⁷ Unsurların farklı olduğunu ifade eden bu rivayetlerde de benzetme yönü olarak imanı terk etme ve Hz. Peygamber'e savaş açma gibi hususlar da aktarılmaktadır.³²⁸

Bu ayette yer alan teşbihin amacı müşebbehin durumunu beyân etme ve onu açıklığa kavuşturma şeklinde ifade edilebilir. Nitekim bu teşbih ile Nadiroğulları'nın durumu muhataplar tarafından bilinir hale gelmiştir.

16. ayette ise ağırlıklı olarak münafıklar hakkında bir benzetmenin yapıldığı aktarılmaktadır. Münafıklar, Yahudileri savaşa karşı kışkırtma, teşvik etme, onlara yardım edeceğini söyleyip ardından onları terk etme, yalnız bırakma ve onlara muhalefet etme gibi ortak yönler hususunda şeytana benzetilmektedir.³²⁹ Nitekim şeytan da ayetin devamında bildirildiği gibi insanı Allah'a ortak koşmaya davet eder, onu kışkırtır, ardından insana muhalefet ederek onu yapayalnız bırakır.

³²³ Dervîş, *İ'rabü'l-Kur'an ve Beyânuh*, X, 51-52; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1311.

³²⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, V, 244.

³²⁵ Dervîş, *İ'rabü'l-Kur'an ve Beyânuh*, X, 51-52; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1311.

³²⁶ Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, XXVIII, 51.

³²⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, V, 244.

³²⁸ Cezâiri, *Eyseru't-Tefâsîr*, V, 314.

³²⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaiki Gavâmiidi't-Tenzil*, IV, 507; İbn 'Atıyye, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, V, 290; Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, XXVIII, 51; Dervîş, *İ'rabü'l-Kur'an ve Beyânuh*, X, 52; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1311.

Bu ayette yer alan teşbihin amacı önceki ayette olduğu gibi müşebbehin durumunu beyân etme ve açıklığa kavuşturma olarak ifade edilebilir. Münafıkların vasfı ve niteliği şeytana yapılan benzetme ile izah edilmiştir.

Ayet:

مَثَلُ الَّذِينَ خُلُوا الثَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا

يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ.³³⁰

Meal:

“Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah’ın ayetlerini yalanlayan kavmin durumu ne kötüdür. Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”

Teşbihin Tahlili:

Ayette, Tevrat ile sorumlu tutulan ve içindeki şeylerle muhatap kılınan zümre, üzerinde yükler dolusu kitap taşıyan eşeğe benzetilmektedir. Vech-i şebahi birden fazla olan bu teşbih, teşbih-i temsil kapsamında değerlendirilmektedir.³³¹

Tevrat’ı okuyup onun içinde bulunan şeylerle amel etmesi istenen kimseler, onda yer alan hükümleri uygulamadıkları ve günlük hayatlarında Tevrat’ı benimsemedikleri için üzerine ciltler dolusu kitapların bindirildiği merkep gibidir.³³² Tevrat ile amel etmeyenler ve merkep arasındaki ortak yön gerçekleşmesi beklenen faydanın hasıl olamaması ve ortadan kalkmasıdır.³³³ Bu fayda ise taşınan şeylerin kıymetini idrak edebilme ve içinde bulunan şeyleri benimseyip hayata geçirmedir.

Benzetmenin yönleri arasındaki diğer dikkat çekici husus faydanın hasıl olamamasın sebebi açısındanadır. Her iki unsur da esasında taşımakla sorumlu tutuldukları şeylerin önemini ve değerini idrak edememektedir. Bu idrak edemeyiş Tevrat ile sorumlu

³³⁰ Cuma: 62/5

³³¹ Derviş, *İ’rabü’l-Kur’ân ve Beyânuh*, X, 91; Sâfi, *el-Cedvel fi i’râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, XXVIII, 246; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 1334-1335.

³³² Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakaiki Gavâmiidi’t-Tenzil*, IV, 530; Merâğî, *Tefsîrü’l-Merâğî*, XXVIII, 98; Derviş, *İ’rabü’l-Kur’ân ve Beyânuh*, X, 91; Sâfi, *el-Cedvel fi i’râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, XXVIII, 246; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 1334-1335.

³³³ Derviş, *İ’rabü’l-Kur’ân ve Beyânuh*, X, 91; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 1335.

tutulanlarda daha hakir konumdadır. Nitekim merkepte herhangi bir akıl olmasa da Tevrat ile amel etme gereklilikleri olanlarda akıl ile idrak ve anlama kabiliyeti mevcuttur.³³⁴

Burada yapılan teşbihin amacı müşebbehi çirkin gösterme ve onu kötülemedir.³³⁵ Benzeyen konumundaki kimselerin sergiledikleri tutum ve davranışların yanlışlığını ortaya koymak için bu şekilde bir teşbih yapıldığı düşünülebilir.

2.2.2. Teşbih-i Belîğ

Kendisinde teşbih edatının ve benzetme yönünün bulunmadığı teşbihlere denilmektedir.³³⁶ Tespit edilen teşbih-i belîğ içerikli ayetler bu kısımda değerlendirilecektir.

Ayet:

صُمُّكُمْ عَمِّي فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ.³³⁷

Meal:

“Onlar sağırlardır, dilsizlerdir ve körlerdir. Bu yüzden geri de dönemezler.”

Teşbihin Tahlili:

İlgili ayetteki belâgat sanatını teşbih ve istiare kapsamında değerlendirenler vardır.³³⁸ Çalışmamızın birinci bölümünde ayeti teşbih kapsamında değerlendirenlerin görüşünü kabul ettiğimizi ve bu kapsamda değerlendirdiğimizi belirtmiştik. Buna göre ayet içerisinde takdiri olarak “onlar” ifadesinin düşünülmesi sebebiyle bu ayet teşbih kapsamında incelenmiştir.³³⁹

İlgili ayet münafıklar hakkında yapılan ikinci teşbihi içermektedir. Allah onları sağır, dilsiz ve kör kimselere benzetmektedir. Burada mahzuf olan vech-i şebah ise münafıkların, kendisine benzetilen kimselerin işlevsiz olup kullanamadıkları bu duyu organları ile faydalanamaması durumudur. Yani onlar sağır kimseler gibidirler, bu yüzden hayra kulak veremezler. Dilsiz kimseler gibidirler, kendilerine fayda verecek şeyleri

³³⁴ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Haqâiki Gavâmiği’t-Tenzil*, IV, 530; Merâğî, *Tefsîrü’l-Merâğî*, XXVIII, 98.

³³⁵ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVIII, 214.

³³⁶ s. 35

³³⁷ Bakara: 2/18

³³⁸ Sâfi, *el-Cedvel fi i’râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, I, 64-65.

³³⁹ s. 32

konuşamazlar. Kör kimseler gibidirler, hidayeti göremezler ve hidayet yolunu takip edemezler.³⁴⁰

Ayette müşebbeh ile müşebbehün bih arasındaki ilişki fazlasıyla ilgi çekicidir. Buna göre sağır, dilsizler ve körler açısından yeterli olmayan duyu organları, münafıklar tarafından da hidayet ve hak yolu için kullanılmayınca onlar da bu kimseler gibi olurlar. Yani münafıklar bu duyu organlarının işlevleriyle faydalanmadıklarında sanki bu organları kaybetmiş gibidirler. Kulağın faydası ancak nasihat edenin nasihatine kulak vermayla ortaya çıkar. Dilin menfaati söz ile doğru yolun kendisine gösterilmesini talep etmekle, akledilen ve şüpheli şeylerin ortaya çıkması için delilleri istemekle kendini gösterir. Gözün ayrıcalığı ise hidayetin ve basiretin artması için idrak etme ve ibret almayla belirir. Bunları kullanamayan kimse onları kaybetmiş gibidir.³⁴¹

Teşbihin taraflarının çokluğuna göre değerlendirildiğinde, bu benzetmeyi teşbih-i cem içerisinde görmek mümkündür. Nitekim benzeyen bir unsurdan, kendisine benzetilen birden fazla unsurdan oluşmuştur.³⁴² Burada yer alan teşbihin amacı müşebbehin durumunu beyân etme olarak nitelendirilebilir. Nitekim münafıkların durumuna dair başka bir özellik ikinci benzetme sonucunda kendisine benzetilenler ile ortaya çıkmaktadır.

Ayet:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ.³⁴³

Meal:

“İman eden ve iyi işler yapanlara, kendileri için zemininden ırmaklar akan cennetler bulunduğu müjdesini ver. Onlara cennetteki meyvelerden biri rızık olarak her sunulduğunda, “Bu daha önce de bize rızık olarak verilendir” derler. O kendilerine benzer şekilde verilmiştir. Ayrıca orada kendileri için tertemiz eşler vardır ve orada onlar sonsuza kadar kalıcıdır.”

³⁴⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 30,32.

³⁴¹ Merâğî, *Tefsîrû'l-Merâğî*, I, 58.

³⁴² s. 42

³⁴³ Bakara: 2/25

Teşbihin Tahlili:

İlgili ayette müminlere cennetin bahşedileceğinden ve orada onlara verilecek olan nimetlerden bahsedilmektedir. Onlar kendilerine orada verilen bir meyveyi gördüklerinde o meyveyi dünyada iken yemiş oldukları meyvenin aynısı olarak görmektedir. Bu nedenle “Bu daha önce bize verilendir” demektedirler.

Onlar her ne kadar aynısı olarak görse de esasında dünyada kendilerine verilen nimetin benzeridir. Kendilerine cennette sunulan nimet, dünyadaki nimetin şekil, görüntü hususunda benzeri konumundadır. Bundan dolayı burada takdire gidilerek “Bu daha önce yani dünyada bize verilen nimetin bir benzeridir” şeklinde açıklama yapılarak teşbihe gidilmektedir.³⁴⁴ Bu şekilde buradaki teşbih çeşidi teşbih edatı ve vech-i şebihin bulunmamasından dolayı teşbih-i belîğ olarak değerlendirilir.

Esasında benzetme yapılan husus fiziki olarak görüntüden kaynaklı bir durumdur. Nitekim müfessirlerden bazıları dünyadaki meyveler ile cennetteki meyveler arasında yalnızca isim açısından bir benzerlik olduğunu belirtirken, bazıları ise renk ve görüntü itibariyle benzerlik bulunduğunu, tat hususunda bir benzerlik olmadığını ifade etmektedir.³⁴⁵ Esasında iki meyve arasındaki benzerliğin ağır gelmesinden dolayı cennettekilerin de adeta iki meyveyi de aynı görmesi de bu durumun göstergelerinden biridir.

Buradaki teşbihin amacı da müşebbehin halini beyân etme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Benzetme ile müşebbeh konumunda olan cennetteki meyve, dünyadaki meyve ile ilişki kurularak bilinir hale gelmiştir.

Ayet:

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمُّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ.³⁴⁶

³⁴⁴ Sâfi, *el-Cedvel fî i 'râbi 'l-Kur 'âni 'l-Kerîm*, I, 83; Sâbûnî, *Safvetü 't-Tefâsîr*, I, 35-36.

³⁴⁵ Sâbûnî, *Safvetü 't-Tefâsîr*, I, 36.

³⁴⁶ Bakara: 2/171

Meal:

“İnkarcılara seslenenin durumu bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen hayvana haykıran çobanın durumuna benzer. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler; çünkü onlar düşünmezler.”

Teşbihin Tahlili:

İlgili ayetin birinci kısmındaki teşbih değerlendirmesini teşbih-i temsil başlığı altında değerlendirmiştik. Ayetin ikinci kısmındaki teşbih sanatı ise aynı sûrenin 18. ayeti ile aynı kategori içerisinde. İki ayet arasındaki temel fark ise 18. ayet münafıklar ile ilgili iken, bu ayet kâfirlerle alakalıdır. Yani iki ayet yalnızca müşebbehler hususunda farklılık içermektedir.

Bu şekilde ortaya çıkan bir durumda şöyle bir teşbih görünümü ortaya çıkmaktadır: Onlar yani kâfirler hakkı işitmeme hususunda sağır, hidayeti görmeme durumunda kör, Kur’ân’ın nuru ile faydalanmama konusunda ise dilsiz kimseler gibidirler.³⁴⁷

Ayet:

أَحَلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ هُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُمْ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُوا الصَّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُمْ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْرُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ.³⁴⁸

Meal:

“Oruç gecesinde kadınlarınızla birleşmek size helal kılındı. Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz. Sizin kendinizi sıkıntıya sokmakta olduğunuzu Allah bilmiş, tövbenizi kabul etmiş ve sizi bağışlamıştır. Şimdi artık onlarla birleşin ve Allah’ın sizin için yazdığını isteyin. Fecrin beyaz ipi siyah ipinden sizin için ayırt edilir hale gelinceye kadar yiyin için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın. Mescitlerde ibadete çekilmişken kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayın. Bunlar Allah’ın koyduğu

³⁴⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 98.

³⁴⁸ Bakara: 2/187

sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın. Allah ayetlerini insanlar için işte böyle açıklar. Umulur ki sakınırlar.”

Teşbihin Tahlili:

Ayetin teşbih içerikli kısmı “fecrin beyaz ipi siyah ipinden sizin için ayırt edilinceye kadar” şeklinde çevirdiğimiz taraftır. İlgili yer hakkında istiare ve teşbih şeklinde iki görüş mevcuttur. Sâbûnî bunu istiare olarak ele alırken³⁴⁹, Zemahşerî, Dervîş, Sâfi ise bunu teşbih olarak değerlendirmektedir.³⁵⁰ İbn Âşur ise burada açık bir teşbihin yer almadığını ifade eder.³⁵¹ Biz burada Dervîş ve Sâfi’nin görüşünü kabul edip bu ifadeyi teşbih-i belîğ kısmı içerisine ilave ettik.

Teşbih olarak ele aldığımız bu durumda ayrı ayrı olarak iki müşebbeh, iki müşebbehün bih mevcuttur. Buna göre ufukta yatay olarak uzanan fecrin ilk anı, uzatılıp yayılmış beyaz ipe benzetilirken, uzanıp genişleyen gecenin karanlığı ise uzatılıp yayılmış siyah ipe benzetilmiştir. Gecenin karanlığı ifadesi ayette takdiri olarak yer almaktadır. Şayet “feci” ifadesi zikredilmeseydi bu durum, müşebbeh hazf olup, müşebbehün bih zikredildiğinden istiare-i tasrihiyyeye dönüşecekti. Feci ifadesinin varlığı ise bu duruma engel olmaktadır.³⁵²

Ayette teşbih edatı ve vech-i şebah hazf olduğu için teşbih-i belîğ ortaya çıkmaktadır. Vech-i şebah ise ortaya çıkan beyaz ve siyah rengidir. Buradaki teşbihin amacı müşebbehin durumunu beyân etme şeklinde tezahür etmektedir. Nitekim teşbih ile ayette ifade edilen fecrin ilk anı ve akşam vaktinde ortaya karanlık belirgin hale gelmektedir.

Teşbihin taraflarının çoklu olmasına göre ayetteki benzetme teşbih-i mefruk şeklinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim teşbihte müşebbeh ve müşebbehün bihler peş peşe gelmektedir.³⁵³

³⁴⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 104.

³⁵⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hâkâiki Ğavâmiği't-Tenzîl*, I, 231; Dervîş, *İ'rabü'l-Kur'ân ve Beyânüh*, I, 273; Sâfi, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 382.

³⁵¹ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 183.

³⁵² Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hâkâiki Ğavâmiği't-Tenzîl*, I, 231; Dervîş, *İ'rabü'l-Kur'ân ve Beyânüh*, I, 273; Sâfi, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 382-383.

³⁵³ s. 41

Ayet:

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ

اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ.³⁵⁴

Meal:

“Hac bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse, bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur. Ne hayır işleseniz Allah onu bilir. Azık edinin; kuşkusuz azığın en hayırlısı takvadır. Öyleyse bana saygı duyun, ey akıl sahipleri!”

Teşbihin Tahlili:

Ayet içerisinde konumuzla ilgili olan kısım “azığın en hayırlısı takvadır” şeklinde çevrilen bölümdür. Bu ifadeyi Dervîş ve Mahmud Sâfi teşbih kapsamında kabul etmektedir.³⁵⁵ Sâbûnî ise herhangi bir belâgat sanatını burada ifade etmemektedir.³⁵⁶

Ayetteki söz konusu ifadeyi teşbih kapsamında değerlendiren müellifler burada takvanın azığa benzetildiğini ifade etmektedir. Burada vech-i şebah ve teşbih edatı yer almamaktadır. Bundan dolayı bu teşbih, teşbih-i belîğ kapsamında değerlendirilmektedir.

İki unsur arasında hazfedilen benzetme yönü güçlendirme, esaretten kurtulma ve haramlardan uzaklaşma olarak ifade edilmektedir.³⁵⁷ Benzetme yönlerine göre değerlendirildiğinde takva kişinin manevi olarak bedenini güçlendirirken, azık ise maddi olarak bedenini güçlendirmektedir. Takva kişiyi nefsinin esaretinden kurtarıırken, azık ise başka insanlara muhtaç olma esaretinden kurtarmaktadır. Takva ve azığın her ikisi de kişiyi haramlardan alıkoymaktadır.

Ayette teşbihin yapılmasındaki amaç müşebbehin durumunu beyân etmedir. Benzeyen konumundaki takvanın vasfı ve niteliği, teşbih ile açıklığa kavuşturulmuştur.

³⁵⁴ Bakara: 2/197

³⁵⁵ Dervîş, *İ'rabü'l-Kur'ân ve Beyânuh*, I, 294; Sâfi, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 410.

³⁵⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 109-111.

³⁵⁷ Dervîş, *İ'rabü'l-Kur'ân ve Beyânuh*, I, 294.

Ayet:

نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنِّي شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ.³⁵⁸

Meal:

“Kadınlar sizin ekeneginzidir. Ekeneginize nasıl isterseniz öyle yaklaşın. Kendiniz için önceden hazırlık yapın. Allah’tan sakının ve bilin ki ona kavuşacaksınız. Müminleri müjdele.”

Teşbihin Tahlili:

Ayet, erkekler ve eşleri arasındaki cinsi münasebeti teşbih yoluyla belirtmektedir. Kadınlar, benzetme ile ekin yeri olarak ifade edilmektedir.³⁵⁹ Erkeklerin eşleri ile ilişkiye girmelerinden bahsedilen ayette dolaylı olarak ekin yoluyla çocuklara da işaret vardır. Nitekim ekinin ekildiği arazi, şartları elverişli olduğunda mahsulünü verdiği gibi, erkeklerin eşleri ile olan ilişkileri de gelecek nesillerin meydana gelmesinde etkili olan unsurdur.

Ayetteki benzetme çeşidi teşbih-i belîğ olarak nitelenmektedir. Nitekim teşbih edatı ve vech-i şebihin bulunmayışı bu durumu göstermektedir. Buradaki teşbihin amacı ise nezaketen dolaylı kastedilen örtülü manayı teşbih yoluyla tercih etme olabilir.³⁶⁰

Ayette kadınlar ekin yerlerine benzetildiği için alimler tarafından bir muzâfın hazfedildiği belirtilmektedir. Buna göre kadınlar ekin yerlerine yani toprağa benzetilirken, onların rahimlerine atılan nutfe ile toprağa atılan tohum arasındaki ilişki üzerinden benzetme yapılmaktadır. Nitekim her ikisinin de benzetme yönü, iki unsurdan da birtakım şeylerin hasıl olmasıdır.³⁶¹ Dolayısıyla kadınlar çocuklar için kaynak iken, toprak ise bitkiler ve mahsuller için aynı özelliği taşır.³⁶²

³⁵⁸ Bakara: 2/223

³⁵⁹ Derviş, *İ‘rabü’l-Kur‘ân ve Beyânuh*, I, 333; Sâfi, *el-Cedvel fi i‘râbi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, II, 466; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 121.

³⁶⁰ Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘arabiyye*, 170.

³⁶¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hâkâiki Ğavâmiidi’t-Tenzîl*, I, 266; Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, I, 223; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, I, 260.

³⁶² Merâğî, *Tefsîrü’l-Merâğî*, II, 155.

Ayet:

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا

أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ.³⁶³

Meal:

“De ki: “Ey Ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze gelin: Yalnız Allah’a tapalım, ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah’ı bırakıp da içimizden bazıları diğer bazılarını rab edinmesin.” Eğer yine yüz çevirirlerse, “Şahit olun ki biz Müslümanlarız” deyin.”

Teşbihin Tahlili:

Dervîş ve Sâfî ayet içerisinde herhangi bir ifadeyi teşbih kapsamında görmezken, Sâbûnî, “içimizden bazıları diğer bazılarını rab edinmesin” ifadesini teşbih kapsamında değerlendirmektedir. Bunun yanı sıra buradaki teşbih çeşidinin ne olduğunu ise belirtmemektedir.³⁶⁴

Ona göre buradaki ifade içerisinde teşbih yer almaktadır. Buna göre ayette ehl-i kitabın önderlerine, ileri gelenlerine bir şeyleri helal veya haram kılmaya dair emirlerinde itaat edilmesi, asıl olan ilaha karşı yapmaları gereken ibadete benzetilmiştir. Nitekim ehl-i kitaptan bazı kimseler, din adamlarının ve hahamlarının kendilerine helal ve haram kıldığı şeyler hususunda onlara itaat etmişlerdir. Bu nedenle onlara yapılan itaat, ibadete layık olan Allah’a karşı yapılan itaate benzetilmektedir.³⁶⁵

Allah’a ibadet, ortağının olmamasını ve ondan başkasının rab edinilmemesini içerir. Ancak ehl-i kitap Allah’tan başkasına ibadet etmeye sınıksız sarılarak bu konuda aşırıya gitmiştir. Çünkü onlar din adamlarını helallerde, haramlarda ve onlara secde etme hususunda ilah edinmişlerdi.³⁶⁶ Nitekim bu hususlar benzetmenin her iki tarafında da ortak olarak yer almaktadır.

Ayette teşbih edatı ve benzetme yönü hafzedildiğinden dolayı buradaki benzetme sanatı teşbih-i belîğ kategorisinde değerlendirilir. Buradaki teşbihin amacı ise

³⁶³ Âl-i İmrân: 3/64

³⁶⁴ Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, I, 178.

³⁶⁵ Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, I, 177-178.

³⁶⁶ Ebû Hâyyân, *el-Bahrü’l-Muhîr*, III, 196.

müşebbehin durumunu beyân etmedir. Çünkü ehl-i kitabın din adamlarına olan davranışlarının durumu benzetme ile açıklanmaktadır.

Ayet:

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ.³⁶⁷

Meal:

“Rabbinizin mağfiretine mazhar olmak ve takva sahipleri için hazırlanmış olup gökler ve yer kadar geniş olan cennete girmek için yarışın!”

Teşbihin Tahlili:

Ayet-i kerimenin öncesinde müminlerin faizden ve cehennemden sakınmaları emredilmektedir. Bu uyarının peşine Allah’a ve elçisine itaat etmeleri buyrulmaktadır. Bu ayette ise müminlerin cennete girmek için çalışmaları cennet üzerinden yapılan bir benzetme yoluyla ifade edilmektedir.

Ayette cennetin genişliği göklerin ve yerin genişliğine benzetilmektedir. Bu benzetmede teşbih edatı ve vech-i şebeh yer almadığından dolayı teşbih-i belîğ olarak isimlendirilmektedir.³⁶⁸ Teşbih edatının hazfedildiğine Hadîd sûresinde yer alan ayet de işaret etmektedir.³⁶⁹ Teşbihin tarafları arasındaki hazfedilen vech-i şebah ise genişlik ve yayılmış olma hususlarıdır.

Burada yapılan teşbihin amacı alimlere göre cenneti, genişlik ve yayılmış olmasıyla vasıflamaktır. Bundan dolayı insanların, yaratılmışlar içerisinde bildiği en geniş şey olan gökler ve yer ile benzetme yapılmıştır. Genişliğin özellikle zikredilmesi mübalağa yapmak içindir. Çünkü genişlik örfte uzunluktan daha aşağı ve alt bir konumdur.³⁷⁰

Göklerin ve yerin zikredilmesi, esasında Arapların bir şeyin genişliğinin şiddeti hususundaki temsillerine göre gelmiştir. Cennet ise genişlik hususunda son derece zirve

³⁶⁷ Âl-i İmrân: 3/133

³⁶⁸ Dervîş, *İ‘rabü’l-Kur‘ân ve Beyânuh*, II, 55; Sâfi, *el-Cedvel fî i‘râbi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, IV, 310; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 195, 197.

³⁶⁹ Hadîd: 57/21

³⁷⁰ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakaîkı Ğavâmiği’t-Tenzîl*, I, 415; İbn ‘Atıyye, *el-Muharreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, I, 509; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Muhît*, III, 345; Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Âklî’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, II, 85; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, IV, 89.

bir noktada olunca gökler ve yerler ile ifade edilmiştir.³⁷¹ Örfte uzunluktan daha alt bir konumda yer aldığı da düşünülünce genişliği bu kadar olan bir şeyin uzunluğu ne kadar olabilir şeklinde merak içerikli bir soru akıllara gelmektedir.

Ayet:

هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بِصِيرٍ بِمَا يَعْمَلُونَ.³⁷²

Meal:

“Onlar Allah katında derece derecedir. Allah onların yaptıklarını görmektedir.”

Teşbihin Tahlili:

Ayet siyakı ile ilişkili olup, Allah’ın rızasını elde edenler ve Allah’ın gazabına uğrayanların onun katında konumlarının farklı farklı olduğundan bahsetmektedir. Dervîş ayeti teşbih kapsamında ele alırken, Mahmud Sâfi, bir görüşe göre teşbih olduğunu belirtmektedir. Sâbûnî ise ayeti icaz kısmında kabul etmektedir.³⁷³

Ayeti teşbih kapsamında değerlendirenler bu iki grubun bizatihi derecelerin kendisi olduğundan hareket etmektedir. Onlara göre Allah bu iki gruptan oluşan kimseleri, sevap ve ceza hususunda aralarında bulunan farklılıkta, mübalağa yoluyla ortaya koymak için onları dereceler gibi kılmıştır.³⁷⁴

Ebüssuûd Efendi buradaki benzetme durumunun zati yönden gerçekleştiği kanaatindedir. Nitekim ona göre bu kimseler Allah’ın ilminde ve hükmünde farklı tabakalardır. Onlar, mübalağa yapma ve aralarındaki zata mahsus farklılığı bildirmek için durumlarının farklılığı ve birbirlerine benzememesi hususunda derecelere benzetilmiştir.³⁷⁵

Teşbih edatı ve benzetme yönü yer almadığı için buradaki teşbih, teşbih-i belîğ kapsamına girmektedir. Derecelerin ve kademelerin, yüksekte-aşağıda olmaları açısından birbirlerinden farklı oluşlarından dolayı, bu kimseler de Allah katında farklı farklı

³⁷¹ İbn ‘Atıyye, *el-Muḥarreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, I, 509; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, IV, 89.

³⁷² Âl-i İmrân: 3/163

³⁷³ Dervîş, *İ‘rabü’l-Kur‘ân ve Beyânuh*, II, 94; Sâfi, *el-Cedvel fî i‘râbi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, IV, 360; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefsîr*, I, 205.

³⁷⁴ Âlûsî, *Rûḥu’l-Me‘ânî fî Tefsîr el-Kur‘âni’l-‘Azîm ve’s-Seb‘u’l-Meşânî*, II, 324; Dervîş, *İ‘rabü’l-Kur‘ân ve Beyânuh*, II, 94; Sâfi, *el-Cedvel fî i‘râbi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, IV, 360.

³⁷⁵ Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Âklî’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, II, 107.

konumdadırlar. Teşbihte yer almayan benzerlik yönü ise konum itibariyle oluşan farklılıktır.

Ortaya çıkan teşbihteki amaç müşebbehin durumunu beyân etmedir. Allah katında her iki grubun durumu, kendisine benzetilen konumundaki unsur ile ilişkilendirilmesiyle açıklanmaktadır.

Ayet:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ

الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ.³⁷⁶

Meal:

“Herkes ölümü tadacaktır. Yaptıklarınızın karşılığı size eksiksiz olarak ancak kıyamet gününde verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılır da cennete konursa artık kurtulmuştur. Dünya hayatı zaten aldatıcı şeylerden ibarettir.”

Teşbihin Tahlili:

Ayette içerisinde yaşadığımız dünya hayatının gelip geçici olduğu, ona gerektiğinden fazla değer vermememiz gerektiği, dolaylı bir yolla dünya hayatının, aldatıcı bir geçimliliğe, eşyaya benzetilmesiyle haber verilmektedir.

Ayette teşbih adına yer alan vurgu, dünyanın, satıcının müşteriyi dolandırması ile müşterinin aldanıp satın aldığı, sonrasında kötülüğü ve bozukluğu kendisi için ortaya çıkan bir eşyaya benzetilmesidir.³⁷⁷ Müşteri, fazla bir değeri olmadığı halde satıcının kandırması ve kendisine aşırı düşkünlüğünden dolayı aldanarak satın aldığı bu eşya ile hakikatte asıl kaybeden kişi olduğu gibi, şeytanın vesveseleri ve aldatmalarına uyarak esas olan ahiret yerine dünyaya düşkünlük gösteren, olduğundan fazla kendisine kıymet kişi de esasen kazanan değil kaybedendir. Bu kişinin de dünya hayatı için elde ettiklerinin kendisi için zarar olduğu ahirette ortaya çıkacaktır.

³⁷⁶ Âl-i İmrân: 3/185

³⁷⁷ Dervîş, *İ‘rabü’l-Kur’ân ve Beyânüh*, II, 125; Sâfi, *el-Cedvel fî i‘râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, IV, 401; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 212.

Müşebbehün bihte yer alan bu durum dünya hayatını ahirete tercih eden kimseler için geçerlidir.³⁷⁸ Dünya hayatının sevilen bir dış yüzü olmakla beraber çirkin olan bir iç yüzü vardır. İşte bu şekilde olan bir dünya, dışardan müşterinin hoşuna gidip onu ilgisini cezbeden ve üzerine alışveriş yapılan bir mal gibidir.

Değerlendirmesi yapılan teşbih, edat ve benzetme yönüne sahip olmadığından teşbih-i belîğ olarak ifade edilebilir. Müşebbeh ile müşebbehün bih arasındaki benzerlik yönü ise her iki unsurun da geçici ve ilgi çekici oluşudur. İfade edilen teşbihin amacı ise müşebbehin durumunu beyân etmedir. Nitekim dünya hayatının özelliği, satın alınan eşyada bulunan vasıflar ile açıklanmaktadır.

Ayet:

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَأَنَا كُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ

أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ.³⁷⁹

Meal:

“Bir zamanlar Musa kavmine şöyle demişti: “Ey kavmim! Allah’ın size lutfettiği nimeti hatırlayın. Zira o, içinizden peygamberler çıkardı, sizi hükümdarlar kıldı ve alemlerde hiçbir kimseye vermediğini size verdi.”

Teşbihin Tahlili:

Hiz. Musa, kavmi ile kutsal topraklara girme üzerine çıktıkları yolda Allah’ın kendilerine olan nimetlerini onlara haber verip, onları dirayetli kılmaya çalışmaktadır. Bu nimetlerin içerisinde onları hükümdar kıldığını ifade etmektedir. Bu ifade müellifler tarafından hakiki anlamda yorumlandığı gibi bunun teşbih içerikli bir ifade olduğunu belirtenler de vardır.³⁸⁰ Biz de bu ifadede teşbih anlamına giderek değerlendirmeyi uygun gördük.

Teşbih anlamına giden müelliflere göre ayette yer alan “sizi krallar (hükümdarlar) kıldı” ifadesi “sizi krallar gibi kıldı” şeklinde yorumlanmalıdır. Buna göre İsrâiloğulları

³⁷⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Haqâiki Gavâmiği’t-Tenzil*, I, 449; Ebüssuûd, *İrşâdu’l-Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, II, 123.

³⁷⁹ Mâide: 5/20

³⁸⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Haqâiki Gavâmiği’t-Tenzil*, I, 620; Ebüssuûd, *İrşâdu’l-Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, III, 22; Şevkânî, *Fethu’l-Kâdir*, II, 32; Merâğî, *Tefsîrü’l-Merâğî*, VI, 89.

krallar gibi yaşıyorlardı. Onların krallara benzeme yönü, kendi nefislerine sahip olma ve onları yönetme ile kıptilerin, üzerlerinde kurmuş oldukları kölelik esaretinden kurtulmalarıdır.³⁸¹

Sâbûnî de benzer minvalde yorum yaparak İsrâiloğulları'nın müreffeh bir hayat, huzur ve sükûnet içerisinde yaşadıklarını ve bu yaşam biçiminde krallara benzediklerini ifade etmektedir.³⁸²

İzahı yapılan bu teşbihin çeşidi ise teşbih edatı ve vech-i şebihin bulunmamasından dolayı teşbih-i belîğ olarak adlandırılmaktadır. Bu teşbihin amacı müşebbehin durumunu beyân etme olabilir. Benzeyen konumundaki İsrâiloğulları'nın durumu, krallara yapılan benzetme ile açıklanmıştır.

Ayet:

وَقَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِمَا

بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ.³⁸³

Meal:

“Ardından o peygamberlerin yolu üzere, kendinden önce gelmiş olan Tevrat’ı tasdik edici olarak Meryem oğlu İsa’yı gönderdik. Ona da içinde hidayet ve nur bulunan, kendinden önce gelmiş olan Tevrat’ı tasdik edici, takva sahipleri için bir yol gösterici ve bir öğüt olarak İncil’i verdik.”

Teşbihin Tahlili:

Dervîş ve Mahmud Sâfi burada İncil’in hidayet ve nura benzetildiği kanaatindedir. Onlara göre burada benzetme yönü ile beraber hidayet ve nurun bizatihi İncil’in kendisi yapılması ile mübalağa amacıyla teşbih edatı da hazf olmuştur. Bu nedenle bu teşbihi teşbih-i belîğ kapsamında görmektedirler. Sâbûnî ise burada herhangi bir teşbih değerlendirmesi yapmamaktadır.³⁸⁴

³⁸¹ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, VI, 161; Merâğî, *Tefsîrû'l-Merâğî*, VI, 89.

³⁸² Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 286.

³⁸³ Mâide: 5/46

³⁸⁴ Dervîş, *İ'rabü'l-Kur'ân ve Beyânuh*, II, 492; Sâfi, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, VI, 367; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 293-295.

Hidayet kelimesi maksada ulaştıran şey anlamına gelirken, nur kelimesi yürüyen kişinin kendisi ile amacına ulaştığı şeyi ifade etmektedir.³⁸⁵ Bu doğrultuda hidayet ile takva sahibi olan kul nasıl ki esas gayesini elde ederse, Hz. İsa'ya indirilen tahrif edilmemiş İncil ile de hakiki muradı elde eder. Nur ile takva sahibi olan kişi nasıl ki amacına ulaşıyorsa İncil ile de Allah'ın emrettiği doğru yola ulaşmaya çalışır.

Takva sahibi kullar bağlamında düşünöldüğönde, hidayet ve nur ile doğru yola ulaşıldığı gibi, İncil'de de bu kimseler için Allah'a giden yolda yüröme adına tastamam bir yeterlilik ve hayatlarında öğüt alacakları tam bir nasihat vardır.³⁸⁶

Burada hazfedilen benzetme yönlerinin bu değeriendirme doğrultusunda oluşacağı kanaatindeyiz. Buna göre hidayet ile İncil arasındaki benzetme yönü hakiki ve Allah'ın emrine uygun olan bilgiyi elde etme durumudur. Nur ile İncil arasındaki benzerlik yönü ise bu bilgiye ulaşmada kullanılan vasıta oluşlarıdır.

Var olan teşbihin amacı müşebbehin durumunu açıklamadır. Nitekim teşbih ile bozulmamış İncil'in özelliği beyân edilmektedir.

Ayet:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ.³⁸⁷

Meal:

“Sana da kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve onları koruyucu olarak bu kitabı hak ile indirdik. Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen bu gerçeği bırakıp da onların isteklerine uyma. Her birinize bir şeriat ve yol yöntem verdik. Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat size verdikleriyle sizi denemek istedi. Öyleyse hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Allah size hakkında ayrılığa düştüğöünüz şeyleri haber verecektir.”

³⁸⁵ Cezâiri, *Eyseru't-Tefâsir*, I, 635.

³⁸⁶ Cezâiri, *Eyseru't-Tefâsir*, I, 637.

³⁸⁷ Mâide: 5/48

Teşbihin Tahlili:

Mahmud Sâfi ayette yer alan شَرْعَةً lafzı üzerinde teşbih olduğu kanaatindedir. Ona göre din, şariat anlamına gelen bu kelimeye benzetilmiştir. Teşbih edatı ve vech-i şebih de yer almadığı için buradaki benzetme sanatının çeşidi belîğ teşbih olarak isimlendirilmektedir.³⁸⁸ Dervîş ve Sâbûnî burada herhangi bir teşbih sanatına değinmemektedir.

Şir‘at kelimesi bir nehir, vadide bulunan çok su veya suya götüren, ulaştıran yol anlamına gelmektedir.³⁸⁹ Araplar çoğu kez su ve suyun hallerine bazı benzetmeler yapmıştır. Onlardan biri olan bu misalde din kelimesi teşbih yoluyla şariat diye isimlendirilmiştir. Nitekim kim gerçek anlamda din yoluna girerse doygunluğa ulaşır ve temizlenir. Başka bir deyişle dinin teşbih yoluyla şariat diye isimlendirilmesindeki temel etken insanların şifasının dinde bulunmasından dolayıdır.³⁹⁰

İki lafız arasındaki teşbih bağlantısında ortaya çıkabilecek benzetme yönü, hedefe ulaşma noktasında edinilmesi gereken araç oluşlarıdır. Buna göre su geçici olan hayatın idamesi için gerekli olan bir unsur iken din de ebedi hayatın sebebi olan şeye ulaştıran temel bir gösterge, yol rehberidir.³⁹¹ Suyu giden yol dikkatli bir şekilde takip edilip o yoldan çıkılmadığında yolun suya ulaştırması gibi din de kendisini esas ediniş uyan kulların hedeflediği şeye onları ulaştırır.

Burada yer alan teşbihin amacı ise müşebbehin durumunu beyân etme olarak ifade edilebilir. Din, teşbih yoluyla suya benzetilirken suyun özelliğinin dinde de bulunduğu bu şekilde açıklanmıştır.

³⁸⁸ Sâfi, *el-Cedvel fî i‘râbi‘l-Kur‘ânî‘l-Kerîm*, VI, 372.

³⁸⁹ Ebüssuûd, *İrşâdu‘l-‘Âkli‘s-Selîm ilâ Mezâyâ‘l-Kitâbi‘l-Kerîm*, III, 45; Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, II, 56; Âlûsî, *Rûhu‘l-Me‘ânî fî Tefsîr el-Kur‘ânî‘l-‘Azîm ve‘s-Seb‘u‘l-Meşânî*, III, 321; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve‘t-Tenvîr*, VI, 223.

³⁹⁰ Âlûsî, *Rûhu‘l-Me‘ânî fî Tefsîr el-Kur‘ânî‘l-‘Azîm ve‘s-Seb‘u‘l-Meşânî*, III, 321; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve‘t-Tenvîr*, VI, 223.

³⁹¹ Ebüssuûd, *İrşâdu‘l-‘Âkli‘s-Selîm ilâ Mezâyâ‘l-Kitâbi‘l-Kerîm*, III, 45; Âlûsî, *Rûhu‘l-Me‘ânî fî Tefsîr el-Kur‘ânî‘l-‘Azîm ve‘s-Seb‘u‘l-Meşânî*, III, 321; Sâfi, *el-Cedvel fî i‘râbi‘l-Kur‘ânî‘l-Kerîm*, VI, 372.

Ayet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ

يُغْنِيكُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِن شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ.³⁹²

Meal:

“Ey iman edenler! Müşrikler pislik gibidirler. Artık onlar bu yıllarından sonra Mescid-i Harâm’a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız dilerse Allah sizi lütfundan zengin kılar. Allah bilendir, hikmetle yönetendir.”

Teşbihin Tahlili:

Sûre içerisinde Müslümanların müşriklerle karşı yerine getirmesinin gerekli olduğu tavırlardan biri de bu ayette yer almaktadır. Bu yasaklamanın öncesinde müşriklerin birer pislik olduğu müminlere bildirilmekte, nehye giriş bu şekilde başlamaktadır.

Ele alınan kaynaklar doğrultusunda alimler genel olarak ayette yer alan pislik ifadesine yoğunlaşarak bu kelimenin, izafe edildiği kimselerde zahiren mi batını olarak mı bulunduğu üzerinde durmuşlardır. Onların pislik sahibi kimseler olduğunu ifade edenler, bunların şirke sahip olmalarından dolayı temizlenmediklerini ve pisliklerden uzak kalmadıklarını belirtirler. Bazılarına göre ise köpek ve domuz gibi zatı itibariyle müşrikler pistir. Bir görüşü göre de müşriklerle tokalaşan abdest almalıdır.³⁹³

Cumhur’un ve mezheplerin çoğunluğunun görüşü ise buradaki izafet, zati bir pislik durumunu ifade etmeyip, manevi ve hükmi anlamdadır.³⁹⁴ Bu durumda müşriklerin pislik sahibi kimseler olduğundan hareketle mübalağa amacıyla mastar ile vasıflanmışlardır. Başka bir deyişle pislik sahibi olan müşrikler pisliğin bizzat kendileri gibi kılınmıştır.³⁹⁵

Cumhur’un bu yaklaşımı ile buradaki teşbih değerlendirildiğinde teşbih edatı ve vech-i şebihin bulunmamasından dolayı bu benzetme teşbih-i belîğ kapsamında yer

³⁹² Tevbe: 9/28

³⁹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hâkâiki Ğavâmiği’t-Tenzîl*, II, 261; Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, IV, 57; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, II, 398-399; Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî fî Tefsîr el-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb’u’l-Meşânî*, V, 269.

³⁹⁴ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, II, 399; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, X, 159; Derveze, *et-Tefsîrü’l-Hadîs*, IX, 393.

³⁹⁵ Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, IV, 57; Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî fî Tefsîr el-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb’u’l-Meşânî*, V, 269; Sâfî, *el-Cedvel fî i’râbi’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, X, 319; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefsîr*, I, 453.

almaktadır.³⁹⁶ Müşrikler ile pislik kavramı arasındaki benzetme yönü ise her ikisinin de içerisinde bulunduğu unsurları kirli kılıcı olması, onlardan uzaklaşmayı ya da bunlar sebebiyle temizlenmenin gerekli oluşudur. İnsanlar açısından kendisinde pisliğin bulunduğu bir eşya veya varlığın bu yönlerdeki durumu, müminler tarafından müşriklerin sahip olduğu şirk durumunda da tezahür etmektedir. Nitekim müminler için şirk de pislik gibi kendisinden kaçınmayı, ona sahip olanın ondan temizlenip arınmasını gerektirmektedir.

Ele alınan teşbihin amacı müşebbehi çirkin gösterme ve onu kötüleme olarak ifade edilebilir. Müşriklerin sahip olduğu şirk vasfının çirkinliği, kendisine benzetilenin de çirkin olmasıyla ifade edilmektedir.

Ayet:

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنٌ خَيْرٌ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ.³⁹⁷

Meal:

“Onlardan peygamberi inciten ve “O bir kulaktır” diyenler var. De ki: “O, Allah’a inanıp, müminlere güven veren ve içinizden iman edenler için rahmet olan bir hayır kulağıdır. Allah’ın resulünü incitenler için elem verici bir azap vardır.”

Teşbihin Tahlili:

Araplar, kınama ve yerme kastıyla mübalağa yaparak kendisine söylenen her sözü işitip, tasdik eden kimseye “O bir kulaktır” demişlerdir.³⁹⁸ Hz. Peygamber’i alaya almaya, onu küçük düşürüp ve ona eziyet etmeye çalışan kimseler ise onun kendisine söylenen her şeyi doğru-yanlış, hak-batıl ayırt etmeksizin aldığını, önüne gelen herkesi dinlediğini³⁹⁹ bu tarz bir benzetme ile iddia etmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’i tahkir etmek amacıyla bu şekilde bir benzetme yapıldığını söylemek mümkündür.

³⁹⁶ Sâfi, *el-Cedvel fî i ‘râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, X, 318; Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, I, 455.

³⁹⁷ Tevbe: 9/61

³⁹⁸ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, II, 428.

³⁹⁹ Ebüssuûd, *İrşâdu’l-Âklı’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, IV, 77; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, II, 428; Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî fî Tefsîr el-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Seb’u’l-Mesânî*, V, 315; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, X, 242.

Allah'ın elçisi, ayetin haklarında nazil olduğu söylenen münafıkların yapmış oldukları kötülüklerle, işlemiş oldukları suçlarla onlara yönelip misliyle karşılık vermiyor, yumuşak bir tavırla müsamaha gösteriyordu. Onlar da onun bu davranışını kalbinin saflığına hamledip, onun için her şeyi dinleyen bir kulaktır ifadesini kullanıyorlardı.⁴⁰⁰

Onların Hz. Peygamber'i kötölemek amacıyla yapmış oldukları bu teşbih, belîğ teşbih kapsamındadır. Buradaki teşbihin tarafları arasında söylenilebilecek vech-i şebih ise her şeyi dinleme ifadesidir. İşitme özelliğine sahip olan kulak her şeyi dinlediği gibi onlara göre Hz. Muhammed de önüne gelen her şeye kulak vermektedir.

Ayet:

حُدِّ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةٌ تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلَّى عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ.⁴⁰¹

Meal:

“Mallarından kendisiyle onları arındıracağın ve temize çıkaracağın sadaka al ve onlara dua et. Muhakkak ki senin duan onlar için huzur kaynağıdır. Allah işiten ve bilendir.”

Teşbihin Tahlili:

Sâbûnî ayette yer alan “senin duan onlar için bir huzurdur” ifadesinde teşbih olduğu kanaatindedir. Ona göre mübalağa yoluyla burada Peygamber'in duası sükûnete benzetilmiştir.⁴⁰² Dervîş ve Mahmud Sâfi ilgili kısım için herhangi bir teşbih değerlendirmesi yapmamaktadır.⁴⁰³

Teşbih-i belîğ kapsamında ele alınan ayetin ilgili kısmında teşbih edatı ve vech-i şebih yer almamaktadır. Duanın, sükûnet ve mutmain olmaya benzetildiği bu yerde benzetme yönü olarak kişiyi sakinleştirme, onu rahatlatma ve ona huzur verme gibi hususlar düşünülebilir. Sükûnet ve mutmain olma durumunda kişinin iç dünyasında bir ferahlık, rahatlık ve huzur bulma gibi durumlar meydana gelmektedir. Ayette

⁴⁰⁰ Ebüssuûd, *İrşâdu'l-Âkîlî's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, IV, 77; Şevkânî, *Fethu'l-Kâdir*, II, 428.

⁴⁰¹ Tevbe: 9/103

⁴⁰² Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 480.

⁴⁰³ Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'ân ve Beyânuh*, IV, 165-168; Sâfi, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, XI, 25-26.

Peygamber'in onlara yapacağı duanın da böyle bir yönünün bulunduğu benzetme yoluyla aktarılmakta ve Peygamber'in duası sükûnete benzetilmektedir.

İbn Âşur, teşbih-i belîğ olarak ele aldığımız kısmı mecâz-ı mürsel bağlamında değerlendirmektedir. Ona göre Peygamber'in duasının onlar için sükûnet kaynağı olması Peygamber'in onlara dua etmesinin emredilişinin gerekçesidir. Başka bir deyişle ona göre Peygamber'in duası onların sükûnet bulmasının sebebidir.⁴⁰⁴

Buradaki teşbihin amacı müşebbehin durumunu beyân etme olarak ifade edilebilir. Hz. Peygamber'in duasının özelliği benzetme ile açıklanmaktadır.

Ayet:

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَفَرَحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ.⁴⁰⁵

Meal:

“Allah dilediği kimselere rızkı bollaştırır, dilediğine de daraltır. Onlar dünya hayatıyla seviniyorlar. Oysa ahiretin yanında dünya hayatı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir.”

Ayet hakkındaki teşbih değerlendirilmesi Âl-i İmrân sûresinin 185. ayeti bağlamında ele alınmıştır.⁴⁰⁶

Ayet:

يَوْمَ تَرَوْهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَارَىٰ

وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ.⁴⁰⁷

Meal:

“Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutacak, her gebe karnındaki çocuğu düşürecektir. Ve insanları sarhoş olmadıkları halde sarhoş gibi göreceksin; çünkü Allah'ın azabı çok çetindir.”

⁴⁰⁴ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, XI, 23.

⁴⁰⁵ Ra'd: 13/26

⁴⁰⁶ s. 105-106

⁴⁰⁷ Hac: 22/2

Teşbihin Tahlili:

Ayette, Kur'ân-i Kerim'de yer alıp kıyamet sahnesini içeren durumlardan biri haber verilmektedir. Teşbih ile ilgili olan kısımda insanların o gün sarhoş gibi görülecekleri bildirilmektedir. Akabinde onlarda hakiki bir sarhoşluğun bulunmadığı ifade edilmektedir.

Teşbih-i belîğ olarak değerlendirilen ilgili kısımda teşbih edatı ve vech-i şebah yer almamaktadır.⁴⁰⁸ Kıyamet günü hakkında yapılan bu tasvirde insanlar, sarhoş olan kimselere benzetilmektedir. Sarhoş olan kimse akli melekelerini, idrak yetisini ve temyiz gücünü yeterli bir şekilde kullanamamakta ve bunlardan yoksun bir konumda bulunmaktadır. Bunun temel sebebi ise sarhoş edici özelliğe sahip olan içeceğin kişinin bu yetilerini götürmesidir. Kıyamet gününde ise insanlar hakiki sarhoş olmasa da Allah'ın azabının korkusu insanların bu özelliklerini götürmekte ve onlar da sarhoş olan kimselerin durumu gibi bir özelliğe bürünmektedir.⁴⁰⁹

Müşebbeh ile müşebbehün bih arasındaki benzetme yönü ise akıl ve temyiz gücünün ortadan kalkmasıdır. Nitekim buna sebebiyet veren şeyler farklı olsa da esasen her iki taraf arasındaki ortak nokta, kişinin düşünme gücünün ortadan kalkmasıdır.

Burada yer alan teşbih-i belîğin amacı müşebbehin durumunu açıklığa kavuşturmadır. Kıyamet gününde insanlarda bulunacak bir durum, benzetme yapılarak bilinen bir durum ile beyân edilmektedir.

Ayet:

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ

مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ

وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ.⁴¹⁰

⁴⁰⁸ Dervîş, *İ'rabü'l-Kur'ân ve Beyânüh*, VI, 388-389; Sâfi, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, XVII, 82-83; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 748.

⁴⁰⁹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaiki Ğavâmiği't-Tenzîl*, III, 142-143; Ebû Hâyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, VII, 482; Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, XVII, 85.

⁴¹⁰ Nûr: 24/35

Meal:

“Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun örneği, içinde ışık bulunan bir kandilliktir. Işık cam içindedir. Cam ise parlak bir yıldız gibidir. Bu kandil doğuya ya da batıya ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nur üstüne nur. Allah nuruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor. Allah her şeyi bilendir.”

Teşbihin Tahlili:

Altı çizili kısım hakkında Muhyiddin ed-Dervîş, teşbih değerlendirmesinde bulunmaktadır. Dervîş, her ne kadar teşbih ifadesini kullansa da herhangi bir değerlendirme yapmayıp daha önceki müelliflerin yorumlarını aktarmaktadır.⁴¹¹ Mahmud Sâfi ve Sâbûnî ise ilgili yer için herhangi bir teşbih ifadesi kullanmamaktadır.

Edat ve benzetme yönü bulunmadığından dolayı ayetin bu kısmı teşbih-i belîğ kapsamında değerlendirilmektedir. Allah’ın herhangi bir cevhere ya da araza hakiki anlamda bir benzeyişi mümkün olmadığından dolayı mecazi olarak bir benzetme olabileceği üzerinden bazı yorumlar ifade edilmektedir.⁴¹²

Teşbih olarak değerlendirildiği takdirde bunun zihne yaklaştırma ya da övme amacıyla yapılmış olabileceği kanaati hakimdir.⁴¹³ Birinci yaklaşıma göre gökteki ve yerdeki ışıklar onun kudreti ile aydınlanmış, her iki katmanın da işleri yerli yerinde olmuştur. Çünkü gözle görülen şeylerin ışıkla ortaya çıkması gibi, varlık sahnesinde olan unsurlar da Allah ile, yani onun tarafından meydana gelmiştir.⁴¹⁴ Bu benzetmeye göre vech-i şebah idrak edilemeyen şeyleri fark edilmesini sağlama olarak ifade edilebilir.

Diğer yaklaşıma göre buradaki esas amaç övme, herhangi bir şeyin şanını yüceltmedir. Bir kimsenin, ayrıcalığını ve ön planda oluşunu ifade etme adına herhangi bir topluluğun yıldızı, güneşi olarak adlandırılması veya bir şahsın cömertliğini ifade etmek için onu denize benzetme gibi bir amaç arzu edilerek böyle bir teşbihin yapıldığı

⁴¹¹ Dervîş, *İ‘rabü’l-Kur‘ân ve Beyânuh*, VI, 608.

⁴¹² İbn ‘Atıyye, *el-Muharreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, IV, 183; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XVIII, 231.

⁴¹³ İbn ‘Atıyye, *el-Muharreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, IV, 183; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Muhît*, VIII, 43; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, IV, 38; Dervîş, *İ‘rabü’l-Kur‘ân ve Beyânuh*, VI, 608.

⁴¹⁴ İbn ‘Atıyye, *el-Muharreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, IV, 183; Dervîş, *İ‘rabü’l-Kur‘ân ve Beyânuh*, VI, 608.

ifade edilmektedir.⁴¹⁵ Bu şekildeki bir yoruma göre Allah ile nur kavramı arasında karanlıktan aydınlığa sevk etme gibi bir ortak yön ortaya çıkmaktadır.

Nur denilen ışık kaynağı ile varlıklar yönlerini bulup ihtiyaç duydukları şeylere kolayca ulaştığı gibi, Allah'ın yerde ve gökte yer alan alametleri, işaretleri ve delilleri ile de aynı şekilde varlık sahnesinde yer alan canlılar kendileri için gerekli olan şeylere yönelmektedir.

Ayet:

التَّيُّ أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا.⁴¹⁶

Meal:

“Peygamber müminlere daha yakındır. Eşleri de onların anneleridir. Aralarında kan bağı bulunanlar Allah'ın kitabında birbirlerine diğer müminlerden ve muhacirlerden daha yakındır. Dostlarınıza lütufta bulunmanız müstesna. Bu hüküm kitapta yazılmıştır.”

Teşbihin Tahlili:

Ayette Hz. Peygamber'in hanımlarının, müminlerin anneleri olduğu bildirilmektedir. Hakiki anlamda böyle bir durum mevcut olmadığından dolayı burada bir benzetme olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu teşbih de müminlerin öz annelerine benzetilmesi şeklinde belirmektedir. Ayetin ilgili kısmı, edat ve vech-i şebihin bulunmamasından ötürü teşbih-i belîğ kapsamında değerlendirilmektedir.⁴¹⁷

Teşbih yoluyla iki taraf arasında ortaya çıkan benzetme yönleri hakkında farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Diğer bir deyişle haram olma, saygı duyma, hürmet ve ta'zim gösterme hususunda Hz. Peygamber'in hanımları, müminlerin annelerine benzetilmektedir.⁴¹⁸ Buna göre mümin kimselere burada verilen mesaj, kendi annelerine

⁴¹⁵ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, VIII, 43.

⁴¹⁶ Ahzâb: 33/6

⁴¹⁷ Dervîş, *İ'rabü'l-Kur'ân ve Beyânuh*, VII, 603; Sâfi, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, XXI, 131; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsîr*, II, 948.

⁴¹⁸ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaîka Gavâmiği't-Tenzîl*, III, 523; Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, XXI, 130-131; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXI, 268.

karşı gösterdikleri mahremiyet, anneleri ile evlenmelerinin haram oluşu, onlara saygı duyma gibi hususlarda Hz. Peygamber'in eşlerine de göstermelerinin gerekli olduğudur.

Burada yer alan teşbihin amacı müşebbehin durumunu açıklığa kavuşturma şeklinde ifade edilebilir. Yapılan teşbih ile Hz. Peygamber'in hanımlarının benzetme yönlerinde bulunan özellikleri beyân edilmiştir.

Ayet:

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ

لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا.⁴¹⁹

Meal:

“Evlerinizde oturun ve daha önceki Cahiliye döneminin açılıp saçılması gibi açılmayın, namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah ve resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”

Teşbihin Tahlili:

İlgili teşbih kısmında Hz. Peygamber'in hanımlarına hitaben bir uyarı yapılmakta, bu uyarı bir benzetme yoluyla ifade edilmektedir. Edat ve vech-i şebehten yoksun olan bu teşbih, Sâbûnî tarafından teşbih-i belîğ kapsamında ele alınmaktadır.⁴²⁰ Dervîş ve Mahmud Sâfî ise ilgili kısım için herhangi bir değerlendirmede bulunmamaktadır.

Peygamber'in hanımlarının nezdinde bütün Müslüman kadınları da kapsayan ilgili yasaklama⁴²¹ İslâmiyet'in gelmesinden önceki dönemde bulunan kadınların yaşantı tarzlarına dair bir benzetme ile dile getirilmektedir. Benzetmede dile getirilen o dönemdeki kadınlar hakkında giydikleri kıyafetlerle yolun ortasına geçip kendilerini erkeklere göstermeye çalışmaları,⁴²² erkeklerin şehvet duygusunu ortaya çıkaracak

⁴¹⁹ Ahzâb: 33/33

⁴²⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 955.

⁴²¹ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXII, 12.

⁴²² Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaiki Gavâmiği't-Tenzîl*, III, 537; Ebüssuûd, *İrşâdu'l-Âkli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, VII, 102.

şekilde güzelliklerini ortaya çıkarmaları, başörtülerini bağlamayıp kendilerini süsleyen unsurları erkeklere göstermeleri şeklinde rivayetler mevcuttur.⁴²³

Hangi rivayet olursa olsun iki taraf arasındaki benzetme yönü herhangi bir unsuru açığa çıkarma, dışarıya gösterme gibi durumlardır.⁴²⁴ Başka bir deyişle buradaki teşbih ilişkisi şu şekilde de ifade edilebilir: “Kendinizi ve sizde bulunan şeyleri başkalarına gösterme ve ortaya çıkarma hususunda önceki Cahiliye döneminde bulunan kadınlarının açılıp saçılması gibi açılmayın.”⁴²⁵

Burada var olan teşbihin amacı müşebbehin durumunu kuvvetlendirme, onu güçlü kılma olarak ifade edilebilir. Nitekim Hz. Peygamber’in eşleri, ilgili yasaklama emri geldiğinde de bu tarz bir işlemi yapmaktan sakınmaktaydı. Burada var olan yasak onların mevcut durumları üzerinde devamlı olmalarına dair mesaj niteliğindedir.⁴²⁶

Ayet:

427 يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا . وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا.

Meal:

“Ey peygamber! Seni tanık, müjdeci, uyarıcı, izniyle Allah’a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik.”

Teşbihin Tahlili:

Ayet-i kerimede Hz. Peygamber’in insanlığa gönderilme vasıfları bildirilmektedir. Bu özelliklerden biri de Allah’ın elçisinin aydınlatan bir ışık olmasıdır. Sâbûnî’ye göre ilgili kısım bir benzetme özelliği taşımakta, edat ve vech-i şebihin bulunmamasından dolayı da teşbih-i belîğ kategorisinde yer almaktadır.⁴²⁸

Hız. Peygamber ve ışık arasındaki benzetme yönü, karanlık olan veya insanların kendisi üzerinde yürüyeceği yerlerin onlara gösterilmesidir. İnsanlar gözün görmediği yerlerde kendileri ile taşıdıkları ışıklarla yönlerini ve ulaşacakları mekanları bulur. Hız.

⁴²³ Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî fî Tefsîr el-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb’u’l-Me’ânî*, XI, 189; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefsîr*, II, 954.

⁴²⁴ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefsîr*, II, 955.

⁴²⁵ Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Âklî’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, VII, 102; Merâğî, *Tefsîrû’l-Merâğî*, XXII, 6.

⁴²⁶ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXII, 12.

⁴²⁷ Ahzâb: 33/46

⁴²⁸ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefsîr*, II, 959, 961.

Peygamber de ışığın görevi gibi insanları dalalet ve sapkınlık noktasından alıkoyup hidayet, irşat ve kurtuluş yoluna sevk eden bir elçi ve yol gösterici konumundadır.⁴²⁹ İnsanlar ışık ile maddi alemde yollarını bulurken, Hz. Peygamber'in yaşantısı ve öğretileri ile de dini ve manevi açıdan yolunu bulmaktadır.

Burada yer alan teşbihin amacı müşebbehin durumunu açıklığı kavuşturmaktır. Nitekim Hz. Peygamber'de bulunan bu vasıf, benzetme ile beyân edilmiştir.

Ayet:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ.⁴³⁰

Meal:

“Müminler ancak kardeşirler, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan sakının ki size merhamet edilsin.”

Teşbihin Tahlili:

Ayette Allah müminlerin kardeş olduklarını haber vermektedir. Bilginler, bu kardeşliği, hakiki anlamda olmayıp farklı hususlara hamletmektedir. Mahmud Sâfi ve Sâbûnî burada bir teşbihin olduğunu ifade ederek edat ve vech-i şebehin olmamasından dolayı bu ifadeyi teşbih-i belîğ kapsamında ele almaktadır.⁴³¹

Müellifler, ayette hazfedilen vech-i şebeh hakkında farklı görüşler ileri sürmektedir. Bir görüşe göre tek bir asla yani iman duygusuna intisap etmeleri açısından müminler kardeşler gibidir. Başka bir deyişle müminler din birliği konusunda kardeşler gibidir.⁴³²

Bir diğer görüşe göre buradaki benzetme yönü birbirine merhamet etme, yardımlaşma, dayanışma gibi hususlardır. Diğer bir deyişle müminler birbirine karşı merhametli olma ve yardımlaşma hususunda kardeşler gibidir.⁴³³

⁴²⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Haqâiki Ğavâmiği't-Tenzil*, III, 547; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîr el-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Meşânî*, XI, 223; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXII, 54.

⁴³⁰ Hucurât: 49/10

⁴³¹ Sâfi, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, XXVI, 284; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1207.

⁴³² Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîr el-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Meşânî*, XIII, 303; Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, XXVI, 131; Sâfi, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, XXVI, 284; Cezâiri, *Eyseru't-Tefâsîr*, V, 127.

⁴³³ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1207.

Burada yer alan teşbihin amacı ise müminleri temsil eden müşebbehin durumunu beyân etme ya da kuvvetlendirme olabilir. Nitekim İbn Âşur, bir önceki ayetle ilişki kurarak müminler arasındaki kardeşlik duygusunu daha fazla kuvvetlendirmek için böyle bir teşbihin yapıldığı kanaatindedir.⁴³⁴

Ayet:

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنْثُورًا.⁴³⁵

Meal:

“Her birinin etrafında ölümsüz gençler pervane olur. Onları gördüğünde etrafa saçılmış inciler zannedersin.”

Teşbihin Tahlili:

Ayette yer alan benzetme Dervîş ve Mahmud Safî tarafından ele alınmamakla birlikte, Sâbûnî tarafından teşbih-i bedî‘ olarak isimlendirmektedir.⁴³⁶ Kendisinde vech-i şebihin ve teşbih edatının bulunmamasından dolayı bu benzetme, teşbih-i belîğ kapsamında ele alınmaktadır.

Cennetliklere hizmet etmekle görevlendirilen kişileri temsil etmek için yapılan benzetmede müşebbehün bih olarak saçılmış inciler ifadesi yer almaktadır. Hazfedilen benzetme yönü ise dağılmalarıyla beraber görüntüde ortaya çıkan güzellik ve zarafettir.⁴³⁷ Nitekim inciler etrafa dağılıp saçıldığında, her birinin ışığı birbiri üzerine yansıdığı için görüntü açısından daha zarif ve hoş görülmektedir.⁴³⁸ Cennetliklere de etrafa saçılmış inciler gibi hizmet eden görevliler ise her bir tarafa dağılmış, güzellikleri birbirine yansıyan ve yüzleri parlayan kimselerdir.⁴³⁹

Burada var olan teşbihin amacı ise müşebbehin durumunu güzelleştirme ve onu süslemektir. İnsanlar tarafından henüz görülmemiş ve bilinmeyen bir durum, bilinen ve görülmüş olan güzel bir şeyle ilişkilendirilerek süslü hale getirilmiştir.

⁴³⁴ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, XXVI, 243.

⁴³⁵ İnsan: 76/19

⁴³⁶ Sâbûnî, *Safvetü 't-Tefâsîr*, III, 1341.

⁴³⁷ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, XXIX, 397.

⁴³⁸ Sâbûnî, *Safvetü 't-Tefâsîr*, III, 1338.

⁴³⁹ Ebüssuûd, *İrşâdu 'l-Âklı's-Selîm ilâ Mezâyâ 'l-Kitâbi 'l-Kerîm*, IX, 74.

2.2.3. Teşbih-i Mürsel

Benzetme edatının bulunduğu teşbihlere teşbih-i mürsel denilmektedir.⁴⁴⁰ Aşağıda aktarılabak örnekler bu çeşit içerisinde ele alınacaktır.

Ayet:

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا

لَمَا يَشَقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ.⁴⁴¹

Meal:

“Bundan sonra kalpleriniz yine katılaştı; artık kalpleriniz taş gibi, hatta daha da katıdır. Taşın öylesi var ki ondan ırmaklar kaynar; öylesi de var ki çatlayıp bağrından su fıskırır; bazı taşlar da var ki Allah korkusuyla yuvarlanıp düşer. Allah yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir.”

Teşbihin Tahlili:

Ayet-i kerimenin öncesinde İsrâiloğulları’nın bir şahsı öldürmelerinden sonra sığırın bir parçası ile öldürölene vurmalarıyla gerçekleşen mucize aktarılmaktadır. Akabinde onların kalplerinin Allah’ın mucizelerine ve öğütlerine karşı tekrardan kaskatı kesildiği burada bildirilmektedir.

Ayette Allah onların kalplerini, taşlara benzetmektedir. Buradaki teşbih çeşidi ise teşbih edatının zikredilip, vech-i şebihin bulunmamasından dolayı teşbih-i mürsel mücmel olarak da ifade edilebilir.⁴⁴² Hazfedilen benzetme yönü ise sertlik ve katılıktır.⁴⁴³

Ebû Hayyan, kalplerin sertlik hususunda taşlara benzetilmesine farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Ona göre taş, öğüt ve nasihatten etkilenmez. Onların kalpleri taşın sert bir şekilde yaratılması gibi katı ve serttir. Mucizeler onların kalplerini sarsıp derinden etkilemez.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ s. 33

⁴⁴¹ Bakara: 2/74

⁴⁴² Derviş, *İ‘rabü’l-Kur‘ân ve Beyânuh*, I, 128; Sâfi, *el-Cedvel fî i‘râbi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, I, 167; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 58.

⁴⁴³ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Haqâiki Ğavâmiidi’t-Tenzîl*, I, 155; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, I, 563; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 58.

⁴⁴⁴ Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Muhît*, I, 423.

Kendileri için ortaya çıkan mucizelerden sonra kalplerinin daha fazla yumuşaması gerekirken aksine daha çok sertleşmiştir. Bu durum onların haktan ve ibretlerden uzaklaşmaları, nasihatlerden yüz çevirmeleri ve ders çıkarmamalarından meseldir.⁴⁴⁵

Buradaki teşbihin amacı kendilerinin durumları olan kalplerinin kaskatı kesilmesi halinin bildiriminden sonra taşla benzetmekle müşebbehin durumunun miktarını ortaya koyma şeklinde düşünülebilir. Nitekim sertlik hususunda eşyalar içerisinde en çok bilinen şey taştır. Sertlik zikredildiğinde teşbih, taş ile meydana gelir.⁴⁴⁶

Ayet:

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ.⁴⁴⁷

Meal:

“Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Yine içlerinden bir grup bile bile gerçeği saklıyorlar.”

Teşbihin Tahlili:

Ayette ehl-i kitabın, peygamber olarak gönderilmeden önce Hz. Peygamberi tanıdıkları teşbih yoluyla aktarılmaktadır. Buna göre onların Hz. Peygamberi tanımaları, kendi oğullarını tanımalarına benzetilmiştir. Buradaki teşbih durumu “Onlar Hz. Muhammed’i kendi köklerinden olan çocuklarını tanımaları gibi açık bir şekilde onu tanırırlar.” şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Sâbûnî, buradaki benzetmeyi teşbih-i mürsel mufassal olarak tanımlamaktadır. Bu durumda ayette takdiri olarak vech-i şebihin bulunduğunu düşünmektedir ki o da kesinlik, yakınlık, şek ve şüphenin olmaması durumudur.⁴⁴⁸ Sâbûnî vech-i şebihin var olduğunu ifade etse de ayette benzetme yönü yer almamaktadır. Buradaki teşbihin amacı ise aynı şekilde müşebbehin durumunu açığa kavuşturmadır. Nitekim Hz. Peygamber’in ehl-i kitap tarafından bilinir olması yapılan benzetme ile beyân edilmiştir.

⁴⁴⁵ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Haikâikı Ğavâmiği’t-Tenzîl*, I, 155.

⁴⁴⁶ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, I, 563.

⁴⁴⁷ Bakara: 2/146

⁴⁴⁸ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 88-89.

Zemahşerî, onların kendi çocukları ile başkalarının çocuklarını karıştırmamaları gibi aynı şekilde peygamberi tanıyıp onunla başkalarının arasını ayırt edebildiklerini ifade etmektedir.⁴⁴⁹

İbn ‘Atıyye, müşebbehün bih hakkındaki durumun, hakiki olarak nesep itibariyle olmayıp kişinin evladının yüzünü ve ayırıcı vasıflarını tanıması şeklinde ifade etmektedir. Ona göre Allah, kişiye, kendisi daha bitişik olmasına rağmen oğullar ifadesini özellikle zikretmiştir. Çünkü kişiye öyle bir zaman gelir ki o vakitte kişi kendisini tanıyamaz ancak ona hangi vakit gelirse gelsin o vakitte çocuğunu tanır.⁴⁵⁰ Ebussuûd Efendi ise kızlar yerine erkek çocuklar zikredilmesindeki hikmeti onların erkek çocuklarını kızlardan daha çok sevmesine bağlamaktadır.⁴⁵¹

Ayet:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَاداً يُحِبُّوهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرْوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ.⁴⁵²

Meal:

“İnsanlardan kimi vardır ki, Allah’tan başka bazı varlıkları Allah’a denk tanrılar sayar da bunları Allah’ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah’ı severler. Keşke zalimler azapla yüz yüze geldiklerinde anlayacakları gibi bütün kuvvetin Allah’a ait olduğunu ve Allah’ın azabının çok şiddetli olduğunu anlasalardı.”

Teşbihin Tahlili:

Ayette, Allah ile beraber başka tanrıları da ilah edinen kimseler hakkında yapılan benzetme yer almaktadır. Buna göre müşriklerin Allah dışındaki ilahlara olan sevgileri Allah’a karşı olan sevgilerine benzetilmektedir. Teşbih edatı zikredilip vech-i şebih hazfedildiğinden dolayı teşbih-i mürsel mücmel olarak ifade edilmektedir.⁴⁵³ Hazfedilen benzetme yönü ise yüceltme, itaat etme, boyun eğme ve tapma olarak düşünülebilir.⁴⁵⁴

⁴⁴⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakaiki Gavâmiidi’t-Tenzil*, I, 204.

⁴⁵⁰ İbn ‘Atıyye, *el-Muharreru’l-Vecîz fî Tefsiri’l-Kitâbi’l-Azîz*, I, 223.

⁴⁵¹ Ebussuûd, *İrşâdu’l-Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, I, 176.

⁴⁵² Bakara: 2/165

⁴⁵³ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 94-95.

⁴⁵⁴ Ebussuûd, *İrşâdu’l-Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, I, 185; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 94.

“Allah’ı sevmeleri” şeklinde izafet tamlamasıyla gelen ifadedeki sevmeye işini yapanların müşrikler ya da müminler olduğu ifade edilmektedir. Bu takdirde mana “Müşrikler Allah’ı sevmeleri gibi taptıklarını severler” veya “Müşrikler müminlerin Allah’ı sevmeleri gibi taptıklarını severler” şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁴⁵⁵ Müşebbehün bih, bu takdirlere göre farklılaşmış olur.

Zemahşerî buradaki benzetmeyi müşriklerin Allah’ı sevip, ta‘zim ettikleri ve ona boyun eğdikleri gibi taptıklarını da sevip, yüceltip, onlara itaat ettikleri şeklinde yorumlamaktadır.⁴⁵⁶ Ebüssuûd Efendi ise yücelik ve itaat konusunda Allah ile taptıkları şeylerin arasını benzer kabul edip bir tuttuklarını ifade etmektedir.⁴⁵⁷

Ayetteki teşbihin amacı müşebbehin halini güçlendirme olarak düşünülebilir. Nitekim bu teşbihten önce de müşriklerin taptıklarına olan sevgileri, itaatleri bilinmekle beraber bu teşbihler onların sevgilerinin vardıgı nokta ifade edilip güçlendirilmiştir.

Ayet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ.⁴⁵⁸

Meal:

“Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı.”

Teşbihin Tahlili:

Allah ayette müminlerin üzerine orucun farz kılındığını bildirirken bunu bir benzetme yoluyla dile getirmektedir. Yapılan teşbih, orucun kendilerinden öncekilere farz kılındığı gibi kendilerine de farz kılınmasıdır. Ayette vech-i şebah bulunmayıp teşbih edatının yer almasından dolayı buradaki teşbih sanatı teşbih-i mürsel mücmel olarak isimlendirilmiştir.⁴⁵⁹

Ayetteki benzetme yönü orucun nasıl tutulacağı veya keyfiyeti değil, farziyetidir. Buradaki teşbihten kasıt da orucun farz oluşunun bu ümmette olduğu gibi daha önceki

⁴⁵⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Haqâiki Ğavâmiği’t-Tenzil*, I, 211; Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, I, 185-186; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 94.

⁴⁵⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Haqâiki Ğavâmiği’t-Tenzil*, I, 211.

⁴⁵⁷ Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, I, 185.

⁴⁵⁸ Bakara: 2/183

⁴⁵⁹ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 104.

ümmetlerde olduğudur. Benzetmede esas vurgu orucun şeklinin ve vasfının ne olduğu değildir.⁴⁶⁰

İlgili duruma dikkat çeken Mustafa el-Merâğî de buradaki teşbihin amacının orucun farzietini güçlendirme, ona teşvik etme, orucun zor bir ibadet olmasından dolayı muhatapların nefislerini sakinleştirme olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶¹

Ayet:

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ.⁴⁶²

Meal:

“Allah nezdinde İsa’nın durumu Adem’in durumu gibidir. Onu topraktan var etti; sonra ona ol dedi ve oluverdi.”

Teşbihin Tahlili:

Ayet, iki peygamber arasındaki ortak durumdan bahsetmektedir. Müşebbeh konumunda olan Hz. İsa, müşebbehin bih konumunda olan Hz. Adem’e benzetilmiştir.⁴⁶³ Teşbih edatı zikredildiğinden dolayı buradaki benzetme teşbih-i mürsel olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte ayetin devamında iki unsur arasındaki benzetme yönüne de açıkça olmasa da işaret yapılmaktadır. Bu ise “Adem’i topraktan yarattı” ifadesi ile belirtilmiştir.⁴⁶⁴

Hız. Âdem ve Hız. İsa’nın durumları bilindiği için bu ifadenin dolaylı olarak ortaya çıkan benzetme yönü her ikisinin de babasının olmamasıdır. Edatın yer almasından dolayı buradaki benzetme teşbih-i mürsel olarak ifade edilmektedir.

Şayet müşebbehün bih, müşebbehten daha ilginç ve tuhaf, şaşırtma bakımından daha büyük, durum bakımından daha acayip ise müşebbehün bihin teşbihte fazlalık ile kapsayıcı bir şekilde gelmesinin bir zararı olmaz. Nitekim bu örnekte de Hız. Adem’in annesinin de olmaması müşebbehün bihte yer alan bir fazlalıktır.⁴⁶⁵

⁴⁶⁰ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, II, 156; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 102,104.

⁴⁶¹ Merâğî, *Tefsîrû’l-Merâğî*, II, 68.

⁴⁶² Âl-i İmrân: 3/59

⁴⁶³ Dervîş, *İ’rabü’l-Kur’ân ve Beyânüh*, I, 523; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 175.

⁴⁶⁴ Ebüssuûd, *İrşâdu’l-Âkîlî’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, II, 45; Merâğî, *Tefsîrû’l-Merâğî*, III, 173.

⁴⁶⁵ Şevkânî, *Fethu’l-Kâdir*, I, 397.

Hristiyanlar, Hz. Peygamber ile İsa (a.s.) hakkında tartışmaya girip Hz. Muhammed'in ona ilah demeyip Allah'ın kulu demesini kabullenmemektedirler. "Sen hiç babasız bir insan gördün mü? Onun insanlardan bir babası olmadığını kabul ettiğine göre Allah'ın, onun babası olması gerekir" şeklindeki sözlerine karşın ayet nazil olmuş, Hz. Peygamber de Hz. Adem'in annesi ve babası olmadığı halde Allah'ın oğlu olmadığı, dolayısıyla babası olmayan Hz. İsa'nın da oğlu olmayacağını belirtmiştir.⁴⁶⁶

Allah bu teşbih ile onlara, iddia ettikleri şeye layık olanın-böyle bir şey şayet olsa bile- babası ve annesi olmayan Hz. Âdem olduğunu, onun dahi böyle bir durumu yok iken sadece babasız yaratılan Hz. İsa'nın Hz. Adem'den mahluk olmaya daha layık olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶⁷

Ayetteki teşbihin amacı müşebbehin durumunu beyân etmedir. Hz. İsa'nın ilah olmama durumu, Hz. Adem'e benzetilerek açıklığa kavuşturulmuştur.

Ayet:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ
النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كُتِبَتْ عَلَيْنَا الْقِتَالُ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ
خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا.⁴⁶⁸

Meal:

"Kendilerine, "Elinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin" denilen kimseleri görmedin mi? Sonra onlara savaş farz kılınca bir de gördün ki, içlerinden bir grup Allah'tan korkar gibi, hatta daha fazla bir korkuyla insanlardan korkuyorlar da "Rabbimiz! Savaşı bize niçin yazdın, bize bir süre daha mühlet verseydin!" diyorlar. Onlara de ki: "Dünya menfaati önemsizdir, Allah'tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır ve size zerre kadar haksızlık edilmez."

Teşbihin Tahlili:

Müslümanlar içerisinde bazı kimseler Mekke'de iken kendilerine savaş konusunda izin verilmesini arzuluyordu. Ancak Mekke'de onlara savaş hususunda izin

⁴⁶⁶ Ebüssuûd, *İrşâdu'l-Âklı's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, II, 45.

⁴⁶⁷ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, III, 263.

⁴⁶⁸ Nisâ: 4/77

verilmemişti. Medine dönemine geçildiğinde kendilerine savaş farz kılınca bu kimseler savaştan geri durmaya çalışmışlardı.⁴⁶⁹ Ayet bu duruma binaen nazil olmuş, bu kimselerin savaştan geri durup insanlardan korkmaları Allah'tan korkmalarına benzetilmiştir.

Burada var olan teşbih durumu, savaşın kendilerinin üzerine farz kılındığı kimselerden bazılarının Allah'tan korktukları gibi insanlardan korkmalarıdır. Teşbih edatı bulunup vech-i şebah bulunmadığından dolayı buradaki benzetmeye teşbih-i mürsel mücmel denilmektedir.⁴⁷⁰

Müslümanlar içerisinde yer alan bu kimseler Medine'ye hicret gerçekleştikten sonra savaşma zamanı gelince geriye çekilip korkuya kapıldılar. Onların bu korkusu din hakkında var olabilecek şüphe ve ondan yüz çevirme gibi durumlar sebebiyle olmayıp kendi canlarına tehlikelerin gelmesinden hoşlanmama ve ölümden korkma sebebiyledir.⁴⁷¹ Bu nedenle Allah tarafından başlarına bir ceza ve azabın gelmesinden korktukları gibi, müşrikler tarafından da aynı şekilde meydana gelecek bir ceza ve şiddetin kendilerine isabet etmesinden kokmuşlardı.⁴⁷² Dolayısıyla burada vech-i şebah, ölüm korkusu ve nefse isabet edecek tehlikelerdir.

Ayette yer alan bu teşbihten muradın müşebbehin durumunu beyân etme olduğunu ifade etmek mümkündür. Müşebbeh konumunda olan kimselerin hali benzetme yapılarak açıklanmaktadır.

Ayet:

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ

اللَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا.⁴⁷³

Meal:

“Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında adil davranmaya güç yetiremezsiniz. Bari birine büsbütün kapılıp da diğerini askıda kalmış gibi bırakmayın.

⁴⁶⁹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Haqâiki Ğavâmiği't-Tenzil*, I, 535; Şevkânî, *Fethu'l-Ķadîr*, I, 564.

⁴⁷⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 245, 248.

⁴⁷¹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Haqâiki Ğavâmiği't-Tenzil*, I, 535; Ebüssuûd, *İrşâdu'l-Âkîli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, II, 203; Şevkânî, *Fethu'l-Ķadîr*, I, 564.

⁴⁷² Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, V, 95.

⁴⁷³ Nisâ: 4/129

Eğer arayı düzeltir ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır,engin merhamet sahibidir.”

Teşbihin Tahlili:

Ayet, birden fazla eşe sahip olma durumunda kişinin, eşleri arasındaki meselelerde adaleti tam anlamıyla sağlayamayacağını ifade etmektedir.⁴⁷⁴ Bu doğrultuda kişiye düşen kendisine daha az rağbet gösterdiği eşini yalnız bırakılmış, terk edilmiş bir durumda bırakmamasıdır. Ayette kadının böyle bir durumda bulunacağı pozisyon benzetmeyle açıklanmaktadır.

Burada yer alan teşbihte vech-i şebah bulunmayıp teşbih edatı bulunduğu için teşbih-i mürsel mücmel kategorisi içerisinde değerlendirilmektedir.⁴⁷⁵ Ayette yer alan muallaka ifadesinin anlamı ise koca sahibi olmayan, aynı zamanda boşanmamış olan kadın demektir.⁴⁷⁶

Teşbih ilişkisini göz önüne aldığımızda şu şekilde yorum yapabilmek mümkündür: Kadınlar içerisinde daha az rağbet ettiğiniz kişiden büsbütün yüz çevirip onu kocası olmayan ve boşanmamış kadın gibi kılmayın. Bu kadın gök ile yer arasında asılı kalmış şey gibidir. O asılı şey ne yeryüzünde sabit kalıp yerleşir ne gökyüzüne oturup mekân tutar. İkisi arasında kalır. Bu kadın da gök ile yer arasında asılı kalan şey gibidir. Ne kocası vardır ne de boşanmış bir kadındır.⁴⁷⁷ Bu durumda ortaya çıkan vech-i şebah ise sabit bir yerin bulunmaması, bir yere aidiyetin olmaması, iki durum arasında kalınmasıdır.

İnceleme konusu edinilen teşbihin amacı ise müşebbehin durumunu beyân etmedir. Kendisine daha az değer verilen kadının durumu, benzetmeye konu olan diğer unsurdaki özellik ön plan çıkarılarak açıklanmıştır.

⁴⁷⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakkâiki Ğavâmiği't-Tenzîl*, I, 572; İbn 'Atıyye, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, II, 120; Ebû Hâyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, IV, 88; Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, V, 173.

⁴⁷⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 261.

⁴⁷⁶ Ebüssuûd, *İrşâdu'l-'Âklî's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, II, 240; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 602; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, V, 518.

⁴⁷⁷ İbn 'Atıyye, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, II, 121; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 602; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 260.

Ayet:

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي

حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنْ كُنْتُمْ إِذًا مِثْلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا.⁴⁷⁸

Meal:

“O size kitapta şunu indirmişti: Allah’ın ayetlerinin inkâr edildiğini yahut onların alaya alındığını işittiğiniz zaman, onlar başka bir söze geçmedikçe kendileriyle beraber oturmayın; aksi takdirde şüphesiz siz de onlar gibi olursunuz. Allah elbette münafıkların ve kâfirlerin tamamını cehennemde bir araya getirecektir.”

Teşbihin Tahlili:

Allah mümin kullarına yapmış olduğu uyarıda; kendi ayetleri ile dalga geçip onları inkâr eden ve hafife alan kâfirler ve münafıkların bu hal üzere oldukları sürece aynı mecliste bulunup onlarla sohbet etmemelerini bildirmektedir. Aksi bir durumda ortaya çıkacak tablo, müminlerin de bu kimseler gibi olmasıdır. Burada var olan teşbih durumu, yapılan emre uyulmaması durumunda müminlerin bu davranışıyla kâfirlere ve münafıklara benzetilmesidir.⁴⁷⁹

Mekke’de müşrikler toplantı yerlerinde bir araya gelip Kur’ân ayetlerini alay konusu edinirlerdi. Medine’de ise Yahudi din adamları müşriklerin yaptıklarının aynısını yaparlardı. Bundan dolayı Müslümanlar bu tarz bir ortamda onlarla birlikte oturmaktan alıkonuldular. Bu yasağa uyulmadığı takdirde Müslümanların da küfür konusunda bu kimseler gibi olacağı belirtildi.⁴⁸⁰

Teşbih içerisinde edat olmakla beraber benzetme yönü yer almamaktadır. Müellifler buradaki benzetme yönü hakkında farklı görüşler bildirmektedir. Buradaki vech-i şebihin küfür olduğunu belirten müelliflere göre müminler onlarla beraber bu şekilde oturduklarında küfür konusunda onlara benzemiştir. Allah’ın ayetlerini hafife alıp

⁴⁷⁸ Nisâ: 4/140

⁴⁷⁹ Derviş, *İ‘rabü’l-Kur’ân ve Beyânüh*, II, 355; Sâfi, *el-Cedvel fi’l-râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, V, 210; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefsîr*, I, 263.

⁴⁸⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hâkâikı Gavâmiği’t-Tenzil*, I, 578; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Muhît*, IV, 102; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, I, 607; Âlûsî, *Rûhu’l-Me‘ânî fî Tefsîr el-Kur’âni’l-‘Azîm ve’s-Seb‘u’l-Meşânî*, III, 167; Merâğî, *Tefsîrü’l-Merâğî*, V, 183-184.

onlarla alay etmek küfürdür. Küfre rıza göstermek de icmâen küfür olarak kabul edilmiştir.⁴⁸¹

Bazı müellifler buradaki benzetme yönünün küfür değil günah, ceza, suçlara bürünme gibi hususlar olduğu kanaatindedir. Onlara göre mümin kişi bu şekilde bir ortamda onlarla oturduğunda münafık bir kimseye dönüşmemekte, işlenilen suç ve bunun cezası açısından onlara benzemektedir.⁴⁸²

Açıklaması yapılan bu teşbihin amacı, müşebbehte korku ve tehlike durumunu harekete geçirme şeklinde ifade edilebilir.⁴⁸³ Müminlerin, yasaklanan duruma düşmemeleri için teşbih yoluyla bu şekilde bir uyarı yapılmıştır.

Ayet:

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ

وَعِيسَى وَيُؤُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَأَتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا.⁴⁸⁴

Meal:

“Biz Nuh’a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a, torunlarına, İsa’ya, Eyyûb’a, Yunus’a, Harun’a ve Süleyman’a vahyettik. Davud’a da Zebur’u verdik.”

Teşbihin Tahlili:

Ayetin nüzul sebebi olarak ehl-i kitabın Hz. Muhammed’den (sas) kendilerine gökten bir kitap indirmesini talep etmeleri rivayet edilmektedir.⁴⁸⁵ Allah, ehl-i kitabın peygamberden bu isteklerine karşı onlara teşbih yoluyla cevap vermekte, Hz. Peygamber’e vahyetmesini, diğer peygamberlere vahyetmesine benzetmektedir. Teşbih

⁴⁸¹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Hâkâikî Ğavâmiği’t-Tenzil*, I, 578; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Muhît*, IV, 103; Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Akli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, II, 245; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, I, 607; Âlûsî, *Rûhu’l-Me‘ânî fî Tefsîr el-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb’u’l-Meşânî*, III, 167; Merâğî, *Tefsîrû’l-Merâğî*, V, 184.

⁴⁸² Âlûsî, *Rûhu’l-Me‘ânî fî Tefsîr el-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb’u’l-Meşânî*, III, 167; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, V, 236; Cezâiri, *Eyseru’t-Tefâsîr*, I, 559.

⁴⁸³ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, V, 236.

⁴⁸⁴ Nisâ: 4/163

⁴⁸⁵ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Hâkâikî Ğavâmiği’t-Tenzil*, I, 590; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Muhît*, IV, 136; Âlûsî, *Rûhu’l-Me‘ânî fî Tefsîr el-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb’u’l-Meşânî*, III, 191.

edatı bulunup vech-i şebah yer almadığından dolayı bunu teşbih-i mürsel mücmel olarak ifade etmek mümkündür.⁴⁸⁶

Burada hazfolan benzetme yönü genellikle vahyin bizatihi kendisi olarak yorumlanmaktadır. Diğer bir deyişle Allah, vahyetme hususunda, bu işin Hz. Peygambere yapılma durumunu diğer peygamberlere yapılma durumuna benzetmektedir.⁴⁸⁷ Bu doğrultuda ehl-i kitabın inkâr edecek bir şeyi kalmayıp kendi peygamberlerine vahiy gelmesini kabul ettikleri gibi aynı konumda olan Hz. Peygamber’e gelen vahyi de kabul etmeleri gerekmektedir. Bunun ortaya çıkaracağı şey ise hiçbir kimsenin onun peygamberliğinden şüphe etmemesidir.

İbn ‘Atıyye, burada mevcut olmayan vech-i şebahin vahyin gönderiliş şekli olduğu kanaatindedir. Nitekim ona göre Allah vahyi Cebrail aracılığıyla peygamberlere bildirmektedir. Dolayısıyla buradaki teşbihte hazf olan benzetme yönü elçinin aracılığı ifadesi olmalıdır.⁴⁸⁸

Buradaki teşbihten maksadın müşebbehin durumunu kuvvetlendirme olduğu kanaatindeyiz. Nitekim ehl-i kitap, daha önce de ifade edildiği gibi kendi oğullarını tanıyıp bildikleri gibi Hz. Peygamber’in de peygamberliğini bilmekteydiler. Bunu sadece dil ile ifade etmiyorlardı. Burada ise taraflar açısından daha öncesinde malum olan bir durum bu şekilde teşbih ile kuvvetlendirilmiştir.

Ayet:

كَذَلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ لِيَتْلُوا عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَنِ قُلْ هُوَ رَبِّي

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَاب.⁴⁸⁹

Meal:

“İşte seni de kendilerinden önce nice benzerlerinin gelip geçtiği bir ümmete gönderdik ki sana vahyettiğimizi onlara okuyasın. Onlar ise Rahman’ı inkâr ediyorlar.

⁴⁸⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 273.

⁴⁸⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Haqâiki Gavâmiidi’t-Tenzil*, I, 590; Ebüssuûd, *İrşâdu'l-Âkli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, II, 254; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 620; Âlûsî, *Rûhu'l-Me‘ânî fî Tefsîr el-Kur‘ânî'l-Azîm ve’s-Seb‘u'l-Meşânî*, III, 191; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, VI, 31.

⁴⁸⁸ İbn ‘Atıyye, *el-Muḥarreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, II, 136.

⁴⁸⁹ Ra‘d: 13/30

De ki: “Benim rabbim O’dur. O’ndan başka ilah yoktur. Sadece ona güvenip dayandım. Dönüş de yalnızca O’nadır.”

Teşbihin Tahlili:

Sâbûnî, كَذَلِكَ ifadesinde teşbih-i mürselin bulunduğunu ifade ederken, Dervîş ve Mahmud Sâfi ise bu bağlamda bir teşbih değerlendirmesi yapmamaktadır. Müellif, aynı zamanda vech-i şebihin de bulunmamasından dolayı teşbih-i mürsel mücmel olarak da bunu tanımlamaktadır.⁴⁹⁰

Müşebbehün bihin ne olduğu hususunda müellifler genellikle iki görüş ortaya koymaktadırlar. Birinci görüşe göre burada kendisine benzetilen şey diğer peygamberlerin de gönderilmesidir. Başka bir deyişle Hz. Peygamber’in gönderilmesi, kendisinden önceki peygamberlerin gönderilmesine benzetilmiştir. Bu takdire göre müşebbehün bihe delalet eden şey ayette “daha önce geçen ümmetler” ifadesidir.⁴⁹¹ Bu duruma göre hazfedilen benzetme yönü peygamberlerin toplumlara gönderilişi olarak ortaya çıkmaktadır.

İkinci yoruma göre burada kendisine benzetilen şey, aynı sûrenin 28. ayetinde yer alan, Allah’ın dilediğini saptırma ve dilediğini de hidayete erdirmeye eylemidir. Diğer bir deyişle Hz. Peygamberin gönderilme işi, Allah’ın dalalet ve hidayeti gerçekleştirme eylemine benzetilmiştir.⁴⁹² Bu değerlendirmeye göre ise vech-i şebih Allah’ın bir fiili dilediği gibi meydana getirmesi şeklinde gözükmemektedir.

Her iki değerlendirmeye göre de burada yer alan teşbihin amacı müşebbehin durumunu açıklığa kavuşturma olarak nitelenebilir. Müşebbeh olan Hz. Peygamber’in gönderilmesi, teşbihe konu olan diğer taraf ile beyân edilmiştir.

Ayet:

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ.⁴⁹³

Meal:

⁴⁹⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 582.

⁴⁹¹ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, VI, 387; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIII, 139; Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, XIII, 103; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 578.

⁴⁹² Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, VI, 387; İbn 'Aţîyye, *el-Muḥarreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, III, 312.

⁴⁹³ Ra'd: 13/37

“Biz Kur’ân’ı işte böyle Arapça bir hüküm ve hikmet olarak indirdik. Sana bu ilim geldikten sonra, eğer onların arzularına uyarsan, Allah tarafından senin ne bir dostun ne de bir koruyucun olur.”

Teşbihin Tahlili:

Sâbûnî, yukarıdaki ayetin değerlendirmesinde olduğu gibi bu ayette de teşbih-i mürsel mücmel olduğu kanaatindedir. Önceki değerlendirmede de olduğu gibi bu ayette de كَذَلِكَ ifadesi üzerinden teşbih ilişkisini kurmaktadır.⁴⁹⁴

Bu ayette ise teşbih ilişkisi Kur’ân’ın ve diğer semavi kitapların indirilmesi arasında kurulmaktadır. Buna göre Kur’ân’ın Arapça olarak indirilmesi, önceki kitapların indirilmesine benzetilmiştir. Yani “Kur’ân’ı senin ve kavminin dili olan Arapça lisan ile indirmemiz, önceki elçilere kendi dilleri üzerine kitaplarını indirmemiz gibidir” şeklinde bir teşbih durumu ortaya çıkmaktadır.⁴⁹⁵ Buna göre hazfedilen vech-i şebeh her bir kitabın kendi kavminin lisanı üzerine indirilmesidir.

Buradaki teşbihin amacı da bir önceki ayette olduğu gibi müşebbehin durumunu açıklığa kavuşturmadır.

Ayet:

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ

مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ

وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ.⁴⁹⁶

Meal:

“Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun örneği, içinde ışık bulunan bir kandilliktir. Işık cam içindedir. Cam ise parlak bir yıldız gibidir. Bu kandil doğuya ya da batıya ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nur üstüne nur. Allah nuruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor. Allah her şeyi bilendir.”

⁴⁹⁴ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 582.

⁴⁹⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, III, 105; Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, XIII, 113; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 581.

⁴⁹⁶ Nûr: 24/35

Teşbihin Tahlili:

Ayet içerisinde üç teşbih çeşidi yer almaktadır. Teşbih-i temsili olarak ele alınan bu ayet içerisinde altı çizili olan kısım ayrı bir teşbih çeşidini ifade etmektedir. Bu da teşbih-i mürsel olarak ifade edilmektedir. Nitekim kendisinde edat bulunup vech-i şebah yer almamaktadır.

Ayette ışığın içerisinde yer alan cam, bir yıldızla benzetilmektedir. Benzetme yönü hakkında berraklık, temizlik veya parlaklık gibi hususlar ifade edilmektedir.⁴⁹⁷ Müellifler yıldız şeklinde tercüme edilen lafzın, en meşhur ve parlaklık bakımından en önde gelen yıldız çeşitlerinden olduğu ifade etmektedir.⁴⁹⁸ Bu nedenle ışığın içerisinde yer aldığı cam, parlaklık ve berraklık hususunda, gökte yer alıp ışıltı ışıltı parlayan bir yıldızla benzetilmektedir. Her ikisi de ışığı net bir şekilde dışarıya yansıtmaktadır.

İbn Âşur, burada camın berraklık ve parlaklık konusundaki şiddetli vasfını göstermek için teşbih-i temsil içerisinde ayrıca bir teşbih yapıldığını ifade etmektedir.⁴⁹⁹ Burada yer alan teşbihin amacı müşebbehi süsleme ve onun durumunu güzelleştirme olarak da ifade edilebilir.

Ayet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَى فَبَرَّاهُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا.⁵⁰⁰

Meal:

“Ey iman edenler! Musa’ya eziyet edenler gibi olmayın. Allah onu, onların söylediklerinden uzak kıldı. Allah katında da şerefli bir kimse idi.”

Teşbihin Tahlili:

Hiz. Musa’ya eziyet edenlerin yaptıklarının neler olduğu hususunda farklı rivayetler mevcuttur.⁵⁰¹ Birçok farklı rivayetin içeriğindeki değişik bilgiler konumuzla ilgili olmamakla beraber Mustafa Merâği’nin ifadesi ile burada vech-i şebah, İsrâiloğulları’nın

⁴⁹⁷ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Haqâiki Ğavâmiği’t-Tenzîl*, III, 241; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Muhît*, VIII, 45; İbn ‘Atıyye, *el-Muharreru’l-Veciz fi Tefsiri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, IV, 184; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XVIII, 239.

⁴⁹⁸ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Haqâiki Ğavâmiği’t-Tenzîl*, III, 241; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Muhît*, VIII, 45.

⁴⁹⁹ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XVIII, 239.

⁵⁰⁰ Ahzâb: 33/69

⁵⁰¹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Haqâiki Ğavâmiği’t-Tenzîl*, III, 563; Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, VII, 117; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, IV, 353.

sözlü ve fiili olarak Hz. Musa'ya yaptıkları düşünülebilir.⁵⁰² Dervîş ve Mahmud Sâfi burada herhangi bir benzetme değerlendirmesi yapmazken, Sâbûnî burada teşbih-i mürsel olduğu kanaatindedir.⁵⁰³

Müminlere, Hz. Peygamber'i rahatsız edecek her türlü sözlü ve fiili davranışlardan uzak tutulması durumu teşbih yoluyla ortaya konulmakta ve Allah'ın elçisine karşı sergilenebilecek kötü tavır ve davranışlar, Hz. Musa'ya yapılan eziyete benzetilerek yasaklanmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan benzetme yönü, her türlü eziyet edici sözlü ve fiili davranışlardır.

İbn Âşur da ayetteki vech-i şebah hakkında, eziyet edenler gibi olmayın ifadesini esas alarak genel bir düşünceye gitmektedir. Nitekim Hz. Peygamber müminlerden kendisini temize çıkarmaya sevk edecek derecede bir eziyet görmemişti. Bu nedenle ayetin devamında gelen kısmı Hz. Musa ile ilgili bahse uygunluk ve ilave olarak görmektedir.⁵⁰⁴

Ayette yer alan teşbihin amacı müşebbehin durumunun çirkinliğini ortaya koymadır. Hz. Peygamber'e karşı eziyet verecek davranışlar müminler tarafından sergilenmemekle birlikte bu şekilde bir teşbih ile müşebbehte olabilecek durumun kötülüğünü ortaya koyma vardır.⁵⁰⁵

Burada yer alan teşbihin amacı olarak müşebbehin durumunu kuvvetlendirme ifadesi de kullanılabilir. Nitekim müminlerin, Hz. Peygamber'e karşı kötü davranışlar sergilememesi bilinmekle birlikte burada teşbih yapılarak bu durum güçlendirilmiştir.

Ayet:

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا

تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ.⁵⁰⁶

⁵⁰² Merâgî, *Tefsîrû'l-Merâgî*, XXII, 43.

⁵⁰³ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 968.

⁵⁰⁴ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXII, 120.

⁵⁰⁵ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXII, 119.

⁵⁰⁶ Muhammed: 47/12

Meal:

“Muhakkak ki Allah iman eden ve salih amel işleyenleri altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. İnkâr edenler ise faydalanırlar, hayvanların yedikleri gibi yerler. Cehennem onların barınağıdır.”

Teşbihin Tahlili:

Allah, mümin ve kâfirlerin akıbetlerini haber verdiği ilahi buyruğunda kâfirler hakkında teşbih yoluyla bir durumu anlatmaktadır. Kâfirlerin, dünya hayatında istedikleri gibi yiyip içmelerini, hayvanların aynı şekildeki durumlarına benzetmektedir. Vech-i şebihin yer almaması ve edatın bulunmasından dolayı burada yer alan benzetme teşbih-i mürsel mücmel kapsamında değerlendirilmektedir.⁵⁰⁷

Kâfirlerin yemesi ile hayvanların yemesi arasında ayette kurulan ilişki hakkında bilginler genel anlamda benzer yorumlar yapmaktadır. Buna göre hayvanlar boğazlanmaktan ve kesilmekten habersiz bir şekilde otlaklarında yerler, kâfirler de akıbetlerinin ne olduğundan gafil ve bilgisiz bir şekilde dünya hayatında yiyip içerler. Her ikisinin de yeme noktasındaki ortak yönleri düşünme, anlama ve tefekkür gibi kabiliyetlerinin olmamasıdır.⁵⁰⁸

Benzetmenin tarafları arasındaki ilişki cüzi bir açıdan olup, genel bir münasebet mevcut değildir. Nasıl ki bir kimseye “hayvan gibi yaşıyorsun” şeklinde bir ifade kullanıldığında bu söz yaşamın geneline değil de bir bölümüne sınırlandırılıyorsa buradaki benzetme de bu yöndedir.⁵⁰⁹

Burada yer alan teşbihin amacı müşebbehi çirkin gösterme ve onun durumunu kötülemedir. Kâfirler, düşünme ve anlama gibi özelliklere sahip olmakla beraber bu vasıfların kendisinde hiç bulunmadığı hayvanlara benzetilerek aşağılık konuma düşürülmüştür.

Ayet:

⁵⁰⁷ Sâfi, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, XXVI, 216.

⁵⁰⁸ İbn 'Atıyye, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, V, 113; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhîr*, IX, 465; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîr el-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Meşânî*, XIII, 202; Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, XXVI, 55.

⁵⁰⁹ İbn 'Atıyye, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, V, 113; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhîr*, IX, 465; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîr el-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Meşânî*, XIII, 202.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ

أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ.⁵¹⁰

Meal:

“Ey iman edenler! Sesinizin peygamberin sesinin üstüne yükseltmeyin ve birbirinize bağırduğunuz gibi ona bağırmayın. Aksi takdirde farkında olmaksızın amelleriniz boşa gider.”

Teşbihin Tahlili:

Mümin kimselerin takınması gereken temel davranışlardan biri de Hz. Peygamber’e hitap etme şekli ve üslubudur. Müminlerin kendi aralarında geçen konuşma ve seslenme tarzıyla Allah’ın elçisine karşı yaklaşmamaları emredilmektedir. Bu yasaklanan davranış, müminlerin birbirleri arasında geçen konuşma şekli ve yöntemine benzetilerek ifade edilmektedir. Vech-i şebihin bulunmadığı ve teşbih edatının yer aldığı bu benzetme teşbih-i mürsel mücmel kategorisinde değerlendirilmektedir.⁵¹¹

Teşbihte hazfedilen benzetme yönü olarak kabalık, sertlik, çok fazla konuşup yanındaki kimseyi konuşturmama, isimle veya lakapla bir kimseye seslenme gibi unsurlar zikredilebilir.⁵¹² Başka bir deyişle müminler, kendi aralarında birbirlerine seslenmedeki sertlik, isimle, lakap takmayla hitap etme veya çok fazla konuşup karşısındaki kişiye söz hakkı vermeme gibi hususlarda Hz. Peygamber’e karşı bu şekilde sergilenebilecek bir davranıştan alıkonulmuştur.

Burada yer alan teşbihin amacı müşebbehi sakındırmadır. Ayetteki teşbihte müminlerin kendi aralarında olan bu gibi durumların, müşebbehün bih konumundaki Hz. Peygamber’e gösterilmemesi hedeflenmektedir.

Ayet:

كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ.⁵¹³

⁵¹⁰ Hucurât: 49/2

⁵¹¹ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1206.

⁵¹² İbn ‘Atıyye, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, V, 145; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 70; Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, XXVI, 121; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1201.

⁵¹³ Rahmân: 55/58

Meal:

“Onlar yakut ve mercan tanesi gibidirler.”

Teşbihin Tahlili:

Allah, ayetin sibakında cennete girecek olan kimselere orada bahşedilen nimetleri haber verirken, yalnızca onların yanında yer alacak cennette bulunan kadınları vasıflandırmıştır. Bu niteleme yakut ve mercan üzerinden yapılan benzetme yoluyla gerçekleştirilmektedir. İlgili teşbih, benzetme yönü bulunmadığı için teşbih-i mürsel mücmel kapsamında ele alınmaktadır.⁵¹⁴

Ayette bahsi geçen kadınlar, yakut ve mercana benzetilmiştir. Müşebbehün bihin iki unsurdan oluştuğu bu benzetmede vech-i şebahler de farklı farklıdır. Nitekim onların yakuta benzetilmesindeki vech-i şebah durumu kırmızılıktır. Başka bir deyişle kadınlar, yanaklarındaki kırmızılık hususunda, yakuta benzetilmiştir. Yakutta bulunan kırmızılık bilginler tarafından beyaz bir cam içerisine doldurulan kırmızı bir şarabın rengi gibi değerlendirilmektedir.

Mercan bilginler tarafından incinin küçüğü olarak açıklanmaktadır. Kadınların mercana benzetilmesindeki yön ise tenin ve cildin berraklığı, duruluğu ve beyazlığıdır. Nitekim burada anlatılan kadınlar, incide bulunan beyazlık ve açıklık hususunda benzetmeye tabi tutulmaktadır.⁵¹⁵

İncelenen benzetme, teşbihin taraflarının çoklu olmasına göre yapılan taksim içerisinde teşbih-i cem olarak değerlendirilmektedir. Nitekim benzeyen bir unsurdan, kendisine benzetilen birden fazla unsurdan oluşmaktadır.⁵¹⁶ Ayette yapılan benzetmenin amacı ise müşebbehi süsleme ve onun durumunu güzelleştirmedir. Benzeyen konumundaki unsurun güzelliğinin ifade edilmesi için kendisine benzetilen durumundaki ögeler benzetmede kullanılmıştır.

⁵¹⁴ Derviş, *İ‘rabü’l-Kur‘ân ve Beyânuh*, IX, 416; Sâfi, *el-Cedvel fi i‘râbi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, XXVII, 103; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 1262.

⁵¹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakkâiki Ğavâmiği’t-Tenzîl*, IV, 453; Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, VIII, 185; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVII, 270; Sâfi, *el-Cedvel fi i‘râbi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, XXVII, 103; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 1262.

⁵¹⁶ s. 42

Ayet:

وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ.⁵¹⁷

Meal:

“Denizde yelkenlerini dağlar gibi açarak süzülüp giden gemiler O’nundur.”

Teşbihin Tahlili:

Ayette, yelkenleri açık olan gemiler dağlara benzetilmektedir. Kendisinde vech-i şebihin bulunmadığı, benzetme edatının ise yer almasından dolayı bu tarz bir benzetme teşbih-i mürsel mücmel bağlamında ele alınmıştır.⁵¹⁸

Teşbihte hazfedilen benzetme yönü büyüklük ve yüksekliktir. Büyük ve yüksek olan gemiler büyük dağlara benzetilmektedir. Başka bir deyişle denizlerde seyreden gemiler yükseklik bakımından büyük dağlara benzetilmiştir.⁵¹⁹ Dağlar ile ilişki kurulmasındaki temel gaye, gemilerin büyüklüğündeki durumun son noktasını ifade etmek içindir.⁵²⁰

Teşbihte gemilerin dağlar gibi büyük olan şeylere benzetilmesindeki amaç hakkında farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. İnsanoğlunun gemiyi yapma fikrinin aklına gelmesi ve bu gemiye olan minnet ve ihtiyacı bunlardan biridir.⁵²¹ İnsanların gemiler ile bir yerden başka bir yere yolculuk yapması, yiyecek, giyecek vb. eşyalarını bu gemiler ile götürmesi bunların başlıcalarıdır.⁵²²

Ayet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَكْسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَكْسُ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ

الْقُبُورِ⁵²³

⁵¹⁷ Rahmân: 55/24

⁵¹⁸ Derviş, *İ‘rabü’l-Kur‘ân ve Beyânuh*, IX, 404; Sâfi, *el-Cedvel fî i‘râbi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, XXVII, 93; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 1264.

⁵¹⁹ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 1264.

⁵²⁰ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVII, 252.

⁵²¹ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVII, 252.

⁵²² İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVII, 252; Merâğî, *Tefsîrü’l-Merâğî*, XXVII, 113.

⁵²³ Mümtahine: 60/13

Meal:

“Ey iman edenler! Allah’ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinmeyin. Onlar, inkarcıların kabirdekilerden ümit kestikleri gibi ahiretten ümit keserler.”

Teşbihin Tahlili:

Ayetteki gazap edilen topluluğun Yahudiler olduğu ifade edilmekle birlikte her türlü kâfir grubun olduğunu belirtenler de vardır.⁵²⁴ Ancak bütün kâfirlerin olacağı düşünülürse bu takdirde bir şey kendisine benzetileceğinden dolayı burada faydasız bir teşbih meydana gelecektir.⁵²⁵ Bu doğrultuda Yahudilerin, kabirde ölü bulunan kimselerden ümidini kesen kişilere benzetildiği görüşü daha uygun gözükmektedir. Bu benzetme, vech-i şebihin bulunmamasından ötürü teşbih-i mürsel mücmel bağlamında değerlendirilmektedir.⁵²⁶

Yahudilerin benzeyen olduğu düşünülünce, Hz. Peygamber’in vasıflarını inkâr etmeleri ve bu hususta inatçı davranmalarından dolayı ahirette kendileri için bir pay olmasından ümidini kesen Yahudiler, ölen yakınlarının bir daha dirilmeyeceğinden ümidini kesen inkârcı kimselere benzetilmiştir.⁵²⁷

Müşebbehün bihin ölen inkarcıların bizzat kendilerinin olduğu görüşü de ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle, ahirette kendilerine sevap kazandıracak hususları inkâr eden Yahudiler, kabre girdikten sonra durumları ve kötü sonları kendilerine ayan beyân olan ve kabirden çıkıp doğru yola girme hususunda ümidi kalmayan kimselere benzetilmektedir.⁵²⁸

Her iki değerlendirme de var olan benzetme yönü ahiretten müspet anlamda yararlanma, fayda sağlama durumunun gerçekleşmemesi ve bir şeyin meydana

⁵²⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hâkâiki Ğavâmiği’t-Tenzîl*, IV, 521; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVIII, 169; Merâğî, *Tefsîrü’l-Merâğî*, XXVIII, 77.

⁵²⁵ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVIII, 169.

⁵²⁶ Sâbüni, *Safvetü’t-Tefsîr*, III, 1320.

⁵²⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hâkâiki Ğavâmiği’t-Tenzîl*, IV, 521; İbn ‘Atıyye, *el-Muharreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, V, 300; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVIII, 169; Cezâiri, *Eyseru’t-Tefsîr*, V, 332-333.

⁵²⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hâkâiki Ğavâmiği’t-Tenzîl*, IV, 521; Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, VIII, 241; Âlûsî, *Rûhu’l-Me‘ânî fî Tefsîr el-Kur‘ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb‘u’l-Meşânî*, XIV, 275; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXVIII, 170.

gelmeyeceğine artık kanaat getirmedir. Değerlendirilmesi yapılan teşbihin amacı, müşebbehin durumunu çirkin gösterme ve onu kötülemedir.⁵²⁹

Ayet:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُورٌ.⁵³⁰

Meal:

“Allah kendi yolunda sağlam örülmüş bir duvar gibi saflar halinde çarpışanları sever.”

Teşbihin Tahlili:

Allah yolunda cihat eden kimseler, sağlamlaştırılan bir duvara benzetilmektedir. Şahısların bir nesneye benzetildiği bu teşbih, Sâbûnî tarafından teşbih-i mürsel mufassal kapsamında ele alınırken, Dervîş ve Mahmud Sâfi ise ayette yer alan benzetme sanatı hakkında bir değerlendirme yapmamaktadır.⁵³¹

Sâbûnî’nin teşbih-i mürsel ifadesine mufassal kaydını eklemesi pek doğru gözükmemektedir. Teşbih-i mufassal, kendisinde vech-i şebihin zikredildiği teşbihlere denilmektedir. Ancak ayette vech-i şebih bulunmamaktadır.

Benzetme yönü olarak genellikle sımsıkı olma, birbirine yapışık olma gibi durumlar zikredilmektedir. Diğer bir deyişle Allah yolunda savaşan kimseler, düzensizlik, bozulma ve araları açık olmaksızın, birbirine sımsıkı yapışma ve kenetlenme hususunda, birbiri üstüne koyulup sıkıştırılan ve kuvvetlendirilen bir binanın duvarı gibidir.⁵³²

Aktarılan benzetme yönlerinin yanı sıra metanetli, sabır ve sebat üzere olma gibi durumlar da zikredilmektedir.⁵³³ Bu şekildeki benzetmede binanın duvarını oluşturan taşlar birbirine geçirildiğinde nasıl ki duvarı sağlam kılıyorsa, birbirine kenetlenmesi gereken bir ordunun da bu şekilde manevi kuvvetinin artacağı manası yer almaktadır.⁵³⁴

⁵²⁹ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVIII, 169-170.

⁵³⁰ Saff: 61/4

⁵³¹ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1328.

⁵³² Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmiidi't-Tenzil*, IV, 523; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhîr*, X, 165; Ebüssuûd, *İrşâdu'l-Âkli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, VIII, 243; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîr el-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'u'l-Meşânî*, XIV, 279.

⁵³³ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVIII, 176; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 1328.

⁵³⁴ Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, XXVIII, 81.

Burada yer alan benzetmenin amacı müşebbehin durumunu beyân etmedir. Kendisine benzetilen konumundaki unsur ve onda bulunan özellikler ile benzeyen durumundaki şahısların durumu açıklığa kavuşturulmuştur.

Ayet:

وَإِذَا رَأَوْهُمْ تَعْجَبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّكُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَاحِبَةٍ عَلَيْهِمْ هُمْ

الْعَدُوُّ فَاحْذَرُهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَتَى يُؤْفَكُونَ.⁵³⁵

Meal:

“Onlara baktığında dış görünüşleri sana hoş gelir. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Onlar sanki bir yere dayanmış kütükler gibidir. Her gürültüyü kendilerine yönelik zannederler. Onlar düşmanın ta kendileridir. Onlardan sakın. Allah onları kahretsin. Nasıl da haktan yüz çeviriyorlar.”

Teşbihin Tahlili:

Münafıkların özelliklerinden bahsedilen ayet-i kerimede, kendileri, bir yere yaslandırılan tahtalara ve kütüklere benzetilmektedir. Yukarıda yer alan misalde olduğu gibi şahısların nesneye benzetildiği ilgili teşbih, müellifler tarafın teşbih-i mürsel bağlamında değerlendirilmektedir.⁵³⁶

Teşbihin tarafları arasında hazfedilen benzetme yönü, iman, ilim ve hayır gibi fayda sağlayacak şeylerden hâli olmadır. Münafıklar, Hz. Peygamber’in meclisine geldiklerinde bir duvara yaslanıp onun karşısında otururken, dış görünüşleri her ne kadar Hz. Peygamber’e güzel gözüксе de hakiki anlamda kendilerini kurtaracak ve onlara yarar sağlayacak şeylerden uzak ve boş haldedirler.

Bahse konu olan münafıklar, bir çatının veya duvarın kuvvetlendirilmesi ya da bir yerin desteklenmesi için fayda sağlamakla beraber, herhangi bir yere yarar sağlama özelliğini kaybedip, bir şeye yaslandırılan kütükler ve tahtalar gibidir. Her iki taraf

⁵³⁵ Münâfikun: 63/4

⁵³⁶ Dervîş, *İ’rabü’l-Kur’ân ve Beyânuh*, X, 99-100; Sâfi, *el-Cedvel fî i’râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, XXVIII, 256; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 1341.

arasındaki benzetme yönü hakikat itibariyle temelde fayda sağlayacak şeylerden uzak bir konumda bulunmalarıdır.⁵³⁷

Başka bir deyişle onların güzel gözüken dış görünüşleri ve kulağa hoş gelen sözleri, fayda sağlamaktan berî olan kütükler gibi, menfaat ve yarardan hâlidir. Onlar için yararlı olan şeyler, benzetmenin her iki tarafında da bulunmamaktadır.⁵³⁸ Kendilerine fayda verecek hakiki iman duygusunun bulunmadığı münafıklar, adeta içi kemirilen ve hiçbir faydası olmayacak bir yere dayandırılan tahtalar gibidir.⁵³⁹

Burada yer alan teşbihin amacı, müşebbehin durumunu kötüleme olarak nitelendirilebilir. Nitekim müşebbehün bihteki faydasızlık ve yararsızlık halinin bir benzeri müşebbehte bulunup teşbihle benzeyen konumunda yer alan şahısların durumu çirkin gösterilmektedir.

2.2.4. Teşbih-i Maklub

Teşbihte esasen müşebbeh olan unsuru müşebbehün bih, müşebbehün bih olanı ise müşebbeh yaparak ortaya çıkan bir teşbih çeşididir.⁵⁴⁰ İlgili müelliflerin görüşleri doğrultusunda tespit edilen tek teşbih-i maklub örneği aşağıdaki gibidir.

Ayet:

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ.⁵⁴¹

Meal:

“Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi delilikten kalkarlar. Bunun sebebi onların, “Alım satım da faiz gibidir” demeleridir. Halbuki Allah

⁵³⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Haqâiki Gavâmiidi t-Tenzil*, IV, 540; Ebû Hayyân, *el-Bahrü l-Muhît*, X, 180; Ebüssuûd, *İrşâdu l- ‘Akli s-Selîm ilâ Mezâyâ l-Kitâbi l-Kerîm*, VIII, 252; Şevkânî, *Fethu l-Kadîr*, V, 275; Âlûsî, *Rûhu l-Me ‘ânî fî Tefsîr el-Kur ‘ânî l- ‘Azîm ve s-Seb ‘u l-Meşânî*, XIV, 306; Dervîş, *İ ‘rabü l-Kur ‘ân ve Beyânüh*, X, 99-100; Sâfi, *el-Cedvel fî i ‘râbi l-Kur ‘ânî l-Kerîm*, XXVIII, 256.

⁵³⁸ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve t-Tenvîr*, XXVIII, 240.

⁵³⁹ Merâğî, *Tefsîrû l-Merâğî*, XXVIII, 108.

⁵⁴⁰ s. 37

⁵⁴¹ Bakara: 2/275

alım satımı helal, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah'tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişte yaptığı kendisine aittir, işi de Allah'a kalmıştır. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir.”

Teşbihin Tahlili:

Ayet içerisindeki ikinci teşbih “Alım satım da faiz gibidir” ifadesinde yer almaktadır. Buradaki teşbih, belâgat alimleri tarafından teşbih-i maklûb olarak belirtilmektedir. Vech-i şebihin müşebbehte daha kuvvetli ve açık olduğu iddiasıyla müşebbehi müşebbehün bih yapma gayesi ile yapılan bir teşbih türüdür. Başka bir deyişle teşbihin taraflarının yerlerini değiştirme ile gerçekleşen benzetmedir. Buradaki amaç ise mübalağa yapmadır.⁵⁴²

Cahiliye dönemindeki Araplar faizi ve alışverişi tek bir şey gibi kılmışlar, faizi yalnızca alışveriş olarak anlamışlardı. Bundan dolayı faizi asıl kılıp alışverişi onun bir yan unsuru olarak görüp mübalağa yoluyla alışverişi faize benzetmişlerdir. Diğer bir deyişle onlara göre süre bitiminde fark olmaksızın yapılan alışveriş, helal olma hususunda, süre bitiminde fark alınan alışveriş gibidir.⁵⁴³

Onların inançlarında faiz, helallik hususunda bir esas ve kanun hükmündedir. Bu nedenle bu konudaki temel dayanakları ise alışveriş ve faizin arasını eşit görme ve bir tutmadır.⁵⁴⁴

İncelenen teşbih, benzetme edatının varlığı ve vech-i şebihin yokluğundan dolayı teşbih-i mürsel mücmel şeklinde ifade edilebilir.

Esas alınan kaynaklar doğrultusunda tespit edilen teşbihler ve bu teşbihlerin incelenmesi ile ortaya çıkan benzetme yönleri bu şekildedir. Ortaya çıkan vech-i şebihler ile birlikte teşbihin tarafları arasındaki ilişki ve teşbihin yapılma amacı ayetlerdeki manaların ortaya çıkarılması için önemlidir.

⁵⁴² Dervîş, *İ‘rabü’l-Kur’ân ve Beyânüh*, I, 429-430; Sâfi, *el-Cedvel fî i‘râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, III, 74; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 148.

⁵⁴³ Şevkânî, *Fethu’l-Kâdir*, I, 339.

⁵⁴⁴ Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Muhît*, II, 707; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 148.

SONUÇ

Kur'ân'da, muhatap kitlelere verilmek istenen mesaj ve haberler, çeşitli yöntemler ile dile getirilmektedir. Bu çalışma, Medenî sûreler bağlamında teşbih ve çeşitlerini ele almıştır. Teşbih, sözlük ve terim anlamı açısından değerlendirilmiş, Cahiliye-İslâm dönemlerindeki varlığı, kısımları, amaçları ele alınmış, genel kabule göre Medenî olan sûrelerdeki teşbihler, çeşitleri ve benzerlik yönü esas alınarak anlam boyutu açısından tahlil edilmiştir.

Teşbih yöntemiyle dinleyici ve okuyuculara aktarılacak bilgi; çarpıcı, ilgi çekici ve merak uyandırıcı bir tarzda başka unsurlar ile ilişki kurularak verilmektedir. Bu sayede hedef kitle hem ana konuyu hem de benzetme ile ortaya çıkan unsuru derin bir şekilde düşünmekte ve çıkarımlar yapmaya çalışmaktadır. Bu da Kur'ân'ın, insanı tefekküre ve düşünmeye sevk ettiğini gösteren unsurlardan biridir.

Esas alınan kaynaklara göre çalışma içerisinde anlam boyutu ile incelenip değerlendirilen teşbih sayısı yetmiş beştir. İhtilaflı olan yedisi ise farklı belâgat sanatları kapsamında düşünüldüğünden dolayı ele alınmamıştır. Teşbih çeşitlerinin kısımlara göre tasnif edilmesinde ise çoğunluğun yaklaşımı esas alınmıştır. Bu yaklaşıma göre çeşit itibariyle %40 oranında teşbih-i temsil, %32 oranında teşbih-i belîğ, %26,6/7 oranında teşbih-i mürsel ve %1,3/4 oranında teşbih-i maklûb şeklinde bir sıralama oluşmaktadır.

Çeşitlerine göre taksim edilmesi sûretiyle ele alınan teşbihlerde benzetme yönünün bulunmaması hepsinde yer alan temel ortak noktadır. Bunun yanı sıra sûrelerin genelinde teşbih sanatı yer almakla beraber Mücâdele, Talâk, Beyyine, Zilzâl, Tahrîm, Tegâbün ve Nasr sûrelerinde teşbih bulunmadığı tespit edilmiştir.

Tespit edilen teşbihlerde, genellikle şahsın şahsa, durumun duruma, nesnenin nesneye benzetildiği tespit edilmiştir. Zaman zaman şahsın nesneye, durumun nesneye, şahsın niteliğe veya vasma, uzvun nesneye, şahsın uzva benzetildiği de gözlemlenmiştir. Bu durum, teşbihin tarafları olan benzeyen ve kendisine benzetilende aynı niteliklerin bulunması gibi bir özelliğin gerekli olmadığını göstermektedir.

İncelenen teşbihlerde konular; inanç, ibadet, aile hayatı, muamelat ve ahiret temellidir. Teşbihler, insan hayatının önemi ve değeri, ibadetlerde gösteriş yapmama ve halis niyet sahibi olma, iyiliğin karşılığı, Allah'a ortak koşma, hak-batıl mücadelesi,

kıyamet gününün ahvali, amellerin kabulünde imanın etkisi, Allah'ın hidayeti, mucizesi, dünya hayatının geçiciliği, peygamberlerin vasfı ve durumu, onlara karşı müminlerin davranışlarının ne olması gerektiği, ibadetler, âdâb-ı muâşeret ve cennetliklerin mükafatları gibi alt konular ekseninde şekillenmektedir.

İlgili durum konuların farklılığına rağmen teşbih yönteminin hepsinde uygulandığını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, Cahiliye dönemindeki teşbihte; aşk, kadın, kahramanlık, savaş, cömertlik ve tabiat ağırlıklı olan konu merkezinin, Kur'ân'da daha farklı bir yapıya büründüğünü de göstermektedir.

Ele alınan teşbihlerde konu edinilen kitleler; münafıklar, müşrikler, kâfirler, müminler, Yahudiler, Hz. Peygamber ve ashabı, Hz. Musa ve kavmi, Hz. Âdem ve Hz. İsa, geçmiş kavimler, cennetteki hizmetliler, mümine kadınlardan oluşmaktadır. Bu durum, ağırlıklı olarak inanç ve ibadet merkezli olan bu sûrelerin birer yansıması olarak göze çarpmaktadır.

Medenî sûrelerde yer alan teşbihlerde var olan cisim ve unsurlar ise; ateş, yağmur, gökyüzü, hayvanlar, tohum tanesi, ekin, kayalık, bahçe, rüzgâr, su, kuş, yıldız, kırmızı gül, ışık, taş, inci, mercan, gemi, dağ, merkep, duvar ve kütük gibi nesnelerden oluşmaktadır. Bu unsurlar, Kur'ân'da yer alan konu merkezlerinin-nadiren benzerlik göstermekle birlikte-İslâm öncesi Arap edebiyatındaki duruma nazaran farklılık göstermesine rağmen teşbihte kullanılan öğeler açısından iki dönem arasında da belli noktalarda benzerliğin bulunduğunu göstermektedir.

Çalışmada ele alınan teşbihler, amaçları itibariyle birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu durum, bazen bir ayette birden fazla amacın ortaya çıkmasıyla da gerçekleşmektedir. Bu ise manaya zenginlik katmanın yanı sıra, okuyucuları, verilmek istenen mesajın gayesini irdelemeye de sevk etmektedir.

Teşbihe konu olan taraflarının değişmesi ile kimi yerlerde manaya tesiri olduğu ve bu durumun teşbih yöntemi ile bir ifadeden farklı manaların çıkarılabileceğini, ilişki ve irtibat noktalarının değişmesiyle anlam zenginliğini ortaya çıkaracağını göstermektedir.

İnceleme konusu edinilen teşbih içerikli ayetlerin hiçbirinde teşbihin rükûnlarının tamamı beraber bulunmamaktadır. Aynı zamanda vech-i şebeh denilen benzetme yönü de hiçbir ayette yer almamaktadır. Bu durum ayetleri okuyup anlamaya çalışan muhatapların, ilgili yerleri daha fazla tefekkür etmesine ve düşünmesine de vesile

olmaktadır. Bu ise benzerlik ilişkisi kurulan tarafları daha detaylı irdelemekle gerçekleşecektir. Nitekim açıklaması yapılan teşbihlerde, benzetme yönlerinin birden fazla olarak sunulması bu durumun göstergelerinden biridir.

Kur'ân'da hâkim olan her bir edebi sanatta olduğu gibi teşbih sanatı da ilahi buyrukların anlaşılmasına yardımcı olmakla birlikte üsluba renk katmakta ve dil yapısının tesirini artırmaktadır. Bu sanatın Kur'ân'da var olduğu yerlerde yapılma ve kullanılma amaçları iyi bir şekilde incelendiğinde ve muhatap kitleler, benzerlik ilişkisi kurulan nesneler arasındaki münasebeti ve mana örgüsünü düzgün bir şekilde kavradığında aktarılmak istenen mesaj, anlama noktasında doğru bir şekilde karşılık bulacaktır.

Sonuç olarak Kur'ân okunup anlaşılması için gönderilmiştir. Benzerlik münasebeti kurulan unsurları önemli kılan şey, aralarında bulunan ortak noktadır. Ayetlerde yer alan mefhumun anlaşılması için bu ortak noktaların tespiti ve tahlili gerekmektedir. Bu durum gerçekleştirilmediğinde, edebi sanatın süslediği manalar, okuyucu açısından anlamsız, bazen de içinden çıkılmaz bir hale gelmektedir

Bu minvalde, teşbihin, manaları içeren mesajlar için bir vasıta olduğundan hareketle münasebet kurulan unsurların tespiti ile teşbihlerin yapılma amaçları esas alınmalı, benzeyen ve kendisine benzetilen konumundaki taraflar arasındaki vech-i şebek denilen benzetme yönleri ortaya çıkarılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Hikmet, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir 1999.
- Âlûsî, Maḥmûd b. ‘Abdullâh el-Ḥuseynî el-, *Rûḥu’l-Me‘ânî fî Tefsîr el-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb‘u’l-Meşânî*, thk. ‘Alî ‘Abdubârî ‘Aṭiyye, 16 Cilt, Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, Beyrut 1415.
- ‘Atik, Abdülaziz, *İlmu’l-beyân, Dârü’n-Nehdâtî’l-‘Arabiyye*, Beyrut 1405/1982.
- el-‘Askerî, Ebû Hilâl el-Ḥasen b. ‘Abdullâh, *eş-Şinâ‘ateyn*, thk. ‘Alî Muḥammed el-Bicâvî ve Muḥammed Ebû’l-Faḍl İbrahim, Mektebetu’l-Hâncî, 3. Basım, Beyrut 1408/1988.
- Birişik, Abdulhamit, “Sûre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, XXXVII, 538-539,
- Bolelli, Nusrettin, *Belâğat Tarihi*, Rağbet Yayınları, 1. Basım, İstanbul 2018.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî, *el-Câmi‘u’s-şâḥiḥ*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1423.
- Bulut, Ali, *Belâgat, Meânî-Beyân-Bedî*, İFAV, 8. Basım, İstanbul 2019.
- _____, *Belâgat-i Müyessera*, İFAV, 6. Basım, İstanbul 2018.
- Câḥiz, Ebû ‘Osmân ‘Amr b. Baḥr b. Maḥbûb, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, 3 Cilt, Dâru ve Mektebetu’l-Hilâl, Beyrut 1423/2002.
- _____, *Kitâbu’l-Hayevân*, 7 Cilt, Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 2. Basım, Beyrut 1424.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı, 37. Basım, Ankara 2021.
- el-Cârim, Ali, Emin, Mustafa, *el-Belâğatu’l-vâdıha*, Dâru’ş-Şifâ, İstanbul 2020.
- el-Cevherî, İsmâîl b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü’l-luğâ ve şihâhu’l-‘Arabiyye*, ed. Ahmed Abdulğafur Attar, 6 Cilt, Dâru’l-İlmi Li’l-Melayîn, 4. Basım, Beyrut 1407.
- el-Cezâiri, Ebu Bekir Cabir, *Eyseru’t-Tefâsir*, 5 Cilt, Mektebetu’l-‘Ulûm ve’l-Hükm, 5. Basım, 1424/2003.
- Coşkun, Ahmet, “Kur’ân’ı Kerim’in Anlaşılmasında Belâğatın Önemi”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 1988, 183-205.

- Cürcânî, Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muḥammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, thk. Heyet, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1983.
- el-Cürcânî, Ebû Bekr 'Abdülkâhir b. 'Abdirrahman b. Muḥammed el-'Abdülkâhir, *Esrârü'l-Belâğa*, thk. Maḥmûd Muḥammed Şâkir, Kahire; Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.
- Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîrû'l-Hadîş*, Dâru İhyai'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Kahire 1383.
- ed-Dervîş, Muhyiddin b. Ahmed Mustafa, *İ'râbü'l-Kur'an ve Beyânüh*, 10 Cilt, Dâru İbn Kesîr, 4. Basım, Beyrut 1415.
- Durmuş, İsmail, *Cahiliyye Şiirinde ve Kur'an- Kerim'de Benzetme*, (Doktora Tezi), İzmir, 1988.
- _____, "Meânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2003, XXVIII, 204-206.
- _____, "Müberred", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXI, 432-434.
- _____, "Temsil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), XL/435.
- _____, "Teşbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2011, XL, 553-556.
- _____, Pala, İskender, "İstiare", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), XXIII/315-318.
- Ebû Ḥayyân, Muḥammed b. Yûsuf b. 'Alî b. Yûsuf b. Ḥayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-Muhît*, thk. Şıdkî Muḥammed Cemîl, 11 Cilt, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1420.
- Ebüssuûd, Muḥammed b. Muḥammed b. Muştafâ el-İmâdî, *İrşâdu'l-Âkli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dâru İhyai't-Turasi'l-'Arabî, Beyrut ts.
- el-Ezherî, Ebû Manşûr Muḥammed b. Aḥmed b. el-Herevî. *Tehzîbu'l-Luğa*. thk. Muḥammed 'Avd Mir'ab. 8 Cilt, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 2001.

- el-Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kāmûsü'l-Muḥîṭ*, thk. Muhammed Naim el-Arkususî. Beyrut: Muessestu'r-Risâle, 2. Basım, 1426.
- Güceyüz, İsa, *Belâgat Literatürünün Târihî Seyri*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2015.
- el-Ğalâyini, Mustafa b. Muhammed Selim, *Ricâlü'l-Mu'allakâti'l-aşr*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1418/1998.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, "Bedî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, V, 320-322.
- _____, "Belâgat İlmi ve Kur'an", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 2015, 9-36.
- _____, "Beyân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, VI, 22-2.
- Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâ'î, 8 Cilt, Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut 1988.
- el-Hâşimi, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî*, ed. Yusuf es-Samayeli, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut ts.
- Itr, Nüreddîn, *'Ulumü'l-Kur'ani'l-Kerim*, Matba'atu's-Sabah, Dimaşk 1414/1993.
- İbn Âşur, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30 Cilt, Dâru't-Tûnûsî, Tunus 1984.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî İbn Düreyd, *Cemheretu'l-Luğa*, thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1408/1987.
- İbn Fâris, İbn Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, 6 Cilt, Dâru'l-Fikr, 1399.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed, *Lisânü'l-Arab*, 15 Cilt, Dâru Sâdır, 3. Basım, Beyrut 1414.
- İbn Nâkiyâ, Ebü'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed b. el-Hüseyn, *el-Cümân fi teşbîhâti'l-Kur'ân*, Dâru'l-Cumhuriyye, Bağdat 1387/1968.

- İbn Sellâm el-Cumahî, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtu Fuḥûli’ş-Şu‘arâ*, thk. Maḥmûd Muhammed Şâkir, 2 Cilt, Dâru’l-Medenî, Cidde 1974.
- İbn ‘Atıyye, Ebû Muhammed ‘Abdulḥak b. Ğâlib b. ‘Abdirrahman b. Temmâm el-Endelûsî, *el-Muḥarreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, thk. ‘Abdusselâm ‘Abduşşâfi Muhammed, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1422.
- İbnu’l-Mu‘tezz, Ebû’l-‘Abbâs ‘Abdullâh b. Muhammed el-‘Abbâsî, *el-Bedî‘ fî’l-Bedî‘*, Dâru’l-Cîl, b.y. 1410/1990.
- el-İsfahânî, Ebû’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb, *el-Müfredât fî ğarîbi’l-Ḳur‘ân*, ed. Safvan Adnan ed-Dâvûdi, Dâru’l-Kalem, Beyrut 1412.
- Karaman, Hayrettin vd., *Kur‘an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt, DİB, 7. Basım, Ankara 2020.
- el Kattan, Mennâ‘ Halîl, *Mebâhiş fî ‘Ulûmi’l-Ḳur‘ân*, Mektebetü’l-Me‘ârif, 3. Basım, 1421/2000.
- el-Kayrevânî, Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk, *el-‘Umde fî Mehâsini’ş-şi‘r ve âdâbihi*, ed. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, 2 Cilt, Dâru’l-Cil, 5. Basım, 1401/1981.
- el-Ḳazvînî, Ebû’l-Me‘âlî Muhammed b. ‘Abdurrahman, *et-Telhis fî ‘Ulumi’l-Belâğa*, ed. Abdurrahman el-Berkûkî, Dâru’l-Fikri’l-‘Arabi, 1904.
- Kılıç, Hulusi, “Belâgat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, V, 380-383.
- Kızıklı, Zafer, “Edebî Bir Sanat Olarak Arap Belâgatinde Teşbih”, *Dini Araştırmalar* 9(27), 2007, 223-246.
- Menâhicu Camiâti’l-Medineti’l-Âlemiyye, *el-Belâğa el-Beyân ve-l-Bedî’ I, Câmiatü’l-Medineti’l-Âlemiyye*, 1433.
- el-Merâġi, Ahmed b. Mustafa, *Tefsîrû’l-Merâġi*. 30 Cilt, Şeriketu Muştafa’l-Bâbî’l-Halebî ve Evlâduhu, 1365/1946.
- _____, ‘*Ulûmu’l-belâğa el-Beyân el-Meâni el-Bedî‘*, ts.
- el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, *el-Belâġatu’l-‘arabiyye*. 2 Cilt, Beyrut Dâru’l-Kalem, 1416/1996.

- el-Müberred, Ebû'l-‘Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî, *el-Kâmil fî'l-Luğa ve'l-Edeb*, thk. Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm, 4 Cilt, Dâru'l-Fikri'l-‘Arabî, Kahire 1417/1997.
- Okumuş, Mesut, *Muhammed İzzet Derveze ve Tefsirdeki Metodu*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 1994.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, 3 Cilt, Mektebetü'l-‘Asriyye, Beyrut 1440/2019.
- es-Sâfi, Mahmûd b. Abdîrahîm, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 16 Cilt, Beyrut Dâru'r-Reşid, 3. Basım, 1416/1995.
- es-Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. 'Alî es-Sekkâkî el-Ḥarzemî el-Ḥanefî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 2. Basım, Beyrut 1407/1987.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân b. Kânber el-Ḥârişî, *el-Kitâb*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt, Mektebetü'l-Ḥancî, Kahire 1408/1988.
- es-Süyûtî, Ebû'l-Faḍl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Ḥuḍayrî, *el-İtḳân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm, 4 Cilt, el-Hey'etu'l-Mişiyyeti'l-‘Amme li'l-Kuttâb, b.y. 1394/1974.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. 'Alî b. Muhammed el-Yemenî, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk 1414.
- Tüccar, Zülfikar, “İbn Nâkıyâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, XX, 224-225.
- Tülücü, Süleyman, “Muallakât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2005, XXX, 310-312.
- ez-Zemaḥşerî, Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr, *el-Keşşâf 'an Ḥaḳâiki Ğavâmiḍi't-Tenzîl*, 4 Cilt, Dâru'l-Kitâbi'l-‘Arabî, Beyrut 1407.
- ez-Zerkeşî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfi'î, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm, 4 Cilt, Dâru İhyâ'i'l-Kutubi'l-‘Arabiyye, b.y. 1376/1957.

ez-Zevzenî, Ebû ‘Abdullâh Huseyn b. Aḥmed b. Huseyn, *Şerḥu Mu‘allakâti’s-Seb‘a*,
Dâr-u İhya-it-Turâsu’l-‘Arabiyye, b.y. 1423/2002.

ez-Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü’l-‘İrfân*. 2 Cilt, Matba‘atu İsa el-Babi el-
Halebi ve Şürekâühü, 3. Basım, ts.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Yasin GÖKŞAN
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	